

บทที่ 3

วิเคราะห์นิทานพื้นบ้านของจังหวัดเลย

วัฒนธรรมที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านจังหวัดเลย

จากการศึกษานิทานพื้นบ้านของจังหวัดเลย พบว่า นิทานพื้นบ้านได้สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรม ดังนี้

1. วัฒนธรรมด้านความเชื่อ
2. วัฒนธรรมด้านอาชีพ
3. วัฒนธรรมด้านการแต่งกาย
4. วัฒนธรรมด้านการละเล่น
5. วัฒนธรรมด้านประเพณี
6. วัฒนธรรมด้านการบริโภค
7. วัฒนธรรมด้านครอบครัวและที่อยู่อาศัย
8. วัฒนธรรมด้านการศึกษา
9. วัฒนธรรมด้านการปกครอง

วัฒนธรรมดังกล่าวเหล่านี้ได้ปรากฏอย่างชัดเจนในนิทานพื้นบ้านของจังหวัดเลย ดังจะได้กล่าวในแต่ละประเด็น ดังต่อไปนี้

1. วัฒนธรรมด้านความเชื่อ

ความเชื่อ หมายถึง การกระทำที่เกิดขึ้นภายในจิตใจเกี่ยวกับสิ่งที่มองเห็นและมองไม่เห็น เพื่อตอบสนองความต้องการบางประการของชาวบ้าน

จากการศึกษานิทานพื้นบ้านของจังหวัดเลย พบว่า มีวัฒนธรรมด้านความเชื่อปรากฏอยู่ในประเด็นต่อไปนี้

- 1.1 ความเชื่อเรื่องคำอธิษฐาน คนชาวจังหวัดเลยส่วนมากมีความเชื่อว่า ถ้าหาก

ต้องการสิ่งใดก็จะอธิษฐานเพื่อให้ได้สิ่งที่ตนต้องการ คำอธิษฐานจะดลบันดาลให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ตามคำอธิษฐานได้ ปรากฏในนิทานพื้นบ้าน เรื่องต่อไปนี้

เรื่องนางम्मหอม (นิทานเรื่องที่ 9) กล่าวถึงในคืนหนึ่งก่อนนอนหลับ นางम्मหอมได้ตั้งอธิษฐานว่า หากนางเป็นลูกของพญาข้างจริงก็ขอให้เกิดนิมิตฝันเห็นพญาข้าง ตลอดจนสถานที่อยู่ของพญาข้างด้วย และในคืนเดียวกันนั้นเองนางได้ฝันเห็นพญาข้างและที่อยู่ของพญาข้างตามคำอธิษฐาน

เรื่องนางम्मหอม (นิทานเรื่องที่ 9) กล่าวถึง นางम्मหอมและนางลุนเข้าป่าเพื่อไปพบพญาข้าง เมื่อพบพญาข้างจะกินนางทั้งสอง นางจึงบอกว่าเป็นลูกของพญาข้าง พญาข้างจึงตั้งอธิษฐานว่า ถ้าหากหญิงสาวทั้งสองเป็นลูกของตนเองขอให้ยื่นเหยียบงาและได้ขึ้นบนหลังของตนได้ ถ้าไม่ใช่ก็อย่าปีนขึ้นได้เลย เมื่ออธิษฐานเสร็จแล้วหมอบลงให้นางทั้งสองปีนขึ้นหลัง นางम्मหอมและนางลุนไหวพญาข้างแล้วปีนขึ้นไปบนหลังพญาข้าง นางम्मหอมปีนขึ้นได้เพราะเป็นลูกของพญาข้าง แต่นางลุนซึ่งเป็นลูกวัวป่าก็ปีนขึ้นไปไม่ได้

เรื่องนางम्मหอม (นิทานเรื่องที่ 9) กล่าวถึง ท้าววรจักรจึงนำพอบทองซึ่งได้บรรจจุสารรักลงมาลอยที่แม่น้ำเลย และอธิษฐานว่า หากเจ้าของผมนั้นและสารรักอยู่ ณ ที่ใด ขอให้พอบทองลอยน้ำไปในทิศทางนั้น

เรื่องนางम्मหอม (นิทานเรื่องที่ 9) กล่าวถึง นางम्मหอมได้นั่งประนมมือและกล่าวคำอธิษฐานตามที่พญาข้างสั่ง งาและกระดูกของพญาข้างก็กลายเป็นเรือและพายทองคำขึ้นทันที

1.2 ความเชื่อเรื่องภูตผีปีศาจ วิญญาณและปาฏิหาริย์ ชาวจังหวัดเลย เชื่อว่าภูตผีปีศาจ วิญญาณ เป็นสิ่งที่ไม่มิตัวตน แต่อาจจะปรากฏให้เห็นในบางโอกาส มีฤทธิ์มีอำนาจเหนือมนุษย์ธรรมดา อาจจะทำให้คุณหรือโทษแก่มนุษย์ และบันดาลให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ได้ตามความต้องการของภูตผีปีศาจ วิญญาณเหล่านั้น ดังจะปรากฏในนิทานต่อไปนี้

เรื่องนางम्मหอม (นิทานเรื่องที่ 9) กล่าวถึง การล่องเรือตามแม่น้ำเลย ในสมัยก่อนได้รับความยากลำบากพอสมควร เนื่องจากต้องผ่านแก่งและป่ารกชัฏหลายแห่ง พอถึงที่ตอนหนึ่งเรือผ่านด่านผีเสื้อยักษ์ เรียกว่า "นางโพง" (ผีโพง เป็นภาษาถิ่น หมายถึง กระสือ)

เรื่องฝีกองกอย (นิทานเรื่องที่ 16) กล่าวถึง ฝีกองกอยเป็นผีป่าชนิดหนึ่ง ชอบอาศัยอยู่ตามป่าทึบ เป็นหุบเขาที่มีแม่น้ำลำธาร ชอบกินปลา บูด กุ้ง หอยเป็นอาหาร ฝีกองกอย มีลักษณะคล้ายคนทุกอย่าง แต่รูปร่างผอมเล็ก ใบหน้าสีแบลวม ผมยาวปรกไปถึงส่วนล่างของ ร่างกาย ขาทั้งสองข้างมีปลีนองและสั้นเท้าหันมาข้างหน้า ผ่าเท้ากลับไปด้านหลัง ขณะที่เคลื่อนไหว จะมีอิทธิฤทธิ์ทำให้ต้นไม้ใบไม้สั่นสะเทือน เสียงคล้ายลมพัด

เรื่องผีพิบขี้ (นิทานเรื่องที่ 17) กล่าวถึง ในป่าดงดิบมีผีป่าอยู่หลายจำพวก มีรูปร่างหน้าตาต่าง ๆ กัน มักจะทำอันตรายแก่มนุษย์และสัตว์ด้วย เช่น ผีโพงค่าง ซึ่งเกิดจากค่าง ที่แก่และมีฤทธิ์เดชะมาก ชอบตูดกินเลือดเมื่อคนนอนหลับ ผีดินเดียว ฝีกองกอย มีลักษณะคล้ายคนแต่ เล็กกว่า และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า ในเช้าวันหนึ่งขณะที่ชายหนุ่มสองพี่น้องกำลังค้ายาไร่ของตน อยู่นั้น ปรากฏว่ามีผีพิบขี้ตนหนึ่งรูปร่างใหญ่โตมากเข้ามาในไร่และเห็นสองพี่น้องรูปร่างหน้าตาดี เช่นนั้นถึงกับน้ำลายไหล เพราะมันคิดว่าเนื้อเจ้าหนุ่มทั้งสองคงจะอร่อยมาก

เรื่องภูบ่อบิด (นิทานเรื่องที่ 18) กล่าวถึง มีชายคนหนึ่งไปเที่ยวป่าเพื่อล่า สัตว์และเก็บพืชผักผลไม้ต่าง ๆ เผอิญได้หลงเข้าไปในถ้ำจนถึงโพรงลึกสุด ได้พบเห็นมหาสมบัติ มากมาย ชายคนนั้นรู้สึกตื่นเต้นดีใจเป็นอย่างยิ่ง จึงรีบตรงเข้าไปจะเอาสมบัติที่ตนพบนั้นทันที แต่ พอจะเข้าไปเอาสมบัติเท่านั้นก็ปรากฏว่ามีปิศาจอันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเฝ้ารักษาสมบัติมากันกางไว้และ ค้ำรามด้วยความโกรธแค้น

เรื่องภูท่ง (นิทานเรื่องที่ 21) กล่าวถึง ปัจจุบันชาวบ้านในเขตใกล้เคียงภู ท่ง ภูครั้ง ยังเชื่อว่าวิญญาณเจ้าเมืองภูท่งและเจ้าเมืองภูครั้งยังมีอยู่ มีความเชื่อว่าถ้าใครไปหากิน ที่ภูท่งจะพุดถึงภูครั้งไม่ได้ และทำนองเดียวกันถ้าหากใครไปหากินที่เมืองภูครั้งจะพุดถึงภูท่งไม่ได้ ถ้าพุดจะเกิดอาเพศต่าง ๆ เช่น ผนตก ฟ้าคะนอง ฟ้าผ่า เกิดพายุพัดจัด ไม้หักกระเนระนาด

เรื่องหนองหล่ม (นิทานเรื่องที่ 32) กล่าวถึง พรานไก่อ่เดินทางตามแนวป่า แห่งหนึ่งซึ่งไม่ห่างจากหมู่บ้านเท่าใดนัก เผอิญแกเหลือบไปเห็นอีแก่่งเผือกขนาดใหญ่ (อีแก่่ง ภาษาถิ่นว่า พาน) ครั้งแรกพรานไก่อ่ไม่กล้าพุ่งหอกทำอันตรายอีแก่่งเผือก เพราะเห็นว่ามันเป็น สัตว์ประหลาดเกรงว่าถ้าหากกระทำลงไปอาจจะเกิดเภทภัยต่าง ๆ ขึ้นได้

เรื่องไอ้เจ็ดไท (นิทานเรื่องที่ 35) กล่าวถึง ที่เกาะกลางทะเลซึ่งมองดูเห็นลิบ ๆ ห่างจากฝั่งประมาณ 1 โยชน์ มีมหาสมบัติเก็บอยู่ในถ้ำมากมาย แต่เกาะนี้มียักษ์และภูตผีปีศาจร้ายกาจมาก ไม่มีใครจะกล้าไปผจญต่อสู้อาสมบัติได้เลย เพราะกลัวยักษ์และภูตผีปีศาจจะทำร้ายเอา

1.3 ความเชื่อเรื่องเวทมนตร์คาถาและปาฏิหาริย์ ชาวจังหวัดเลย

เวทมนตร์คาถา หมายถึง ข้อความที่ผู้ขยัน ถือว่ามีอำนาจลึกลับแฝงอยู่ เมื่อนำไปใช้ตามลัทธิที่กำหนดให้ก็จะเกิดความขลังศักดิ์สิทธิ์ สามารถคลब्บันดาลให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ขึ้นตามความต้องการของผู้ใช้ได้ จากการศึกษาในทหณพื้นบ้านเมืองเลย พบว่า ชาวจังหวัดเลยในสมัยก่อนมีความเชื่อเรื่องเวทมนตร์คาถา และเชื่อว่าภูตผีปีศาจมีเวทมนตร์คาถาเหนือมนุษย์ สามารถบันดาลให้เกิดสิ่งต่าง ๆ แปลงร่างเป็นสิ่งที่ใดก็ได้ตามความต้องการ ส่วนกษัตริย์จะเป็นผู้มีบุญวาสนา มีอำนาจ และมีเวทมนตร์คาถา สามารถปราบภูตผีปีศาจร้ายได้ ดังจะพบในนิทานพื้นบ้านเรื่องต่อไปนี้

เรื่องนางผมหอม (นิทานเรื่องที่ 9) กล่าวถึง นางโพงเห็นท้าววรจิตตรูปร่างสวยงาม จึงมีความพอใจหลงใหลรักใคร่เป็นอย่างมาก อยากจะได้เป็นสามีจึงทำอุบายกลายร่างเป็นดอกบัวตูมอันสวยงาม ลอยล่องเทียบเรือดำมาตอนท้ายเรือ โอรสนางผมหอมอยากได้นางผมหอมทนถูกรบเร้าไม่ได้ก็เอ้อมมือจะเด็ดดอกบัวให้โอรส นางโพงก็กระซอกแซกนางผมหอมจนร่างนางผมหอมพลัดตกลงไปในน้ำ นางโพงก็กลายร่างของตนเป็นนางผมหอมแทนทันทีและรำยมนต์ร้ให้ท้าววรจิตรหลงใหลเคลิบเคลิ้ม

เรื่องฝีกองกอย (นิทานเรื่องที่ 16) กล่าวถึง ฝีกองกอยมีอิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ คือ สามารถจำแลงกายให้ใหญ่โตหรือเล็กก็ได้ สะกดคนให้สลบไสลและดูดเลือดกินขณะที่คนนอนหลับก็ได้

เรื่องผีพิฆัม (นิทานเรื่องที่ 17) กล่าวถึง ชายสองพี่น้องไปเยี่ยมผีพิฆัมที่บ้าน ผีพิฆัมก็ให้สองพี่น้องหาบเงิน คำ แก้ว ไร่บนมาสั่งให้หลับตา แล้วผีพิฆัมก็พาสองพี่น้องเหาะไปในอากาศ แต่ขณะที่เหาะไปในอากาศนั้นห้ามลืมตา ชายทั้งสองก็ปฏิบัติตาม สักครู่ใหญ่ ๆ เพ้าก็จรดพื้น สองพี่น้องลืมตาขึ้นปรากฏว่าเป็นไร่ของตน ผีพิฆัมก็หายตัวไป

เรื่องภูบ่อบิด (นิทานเรื่องที่ 18) กล่าวถึง มีชาวบ้านจำนวนมากหลังไหลไปจนเอาสมบัติที่ถ้ำแห่งหนึ่ง ซึ่งนอกจากขรราวาสแล้วยังมีเพชรรูปหนึ่งปะปนเข้าไปเอาสมบัติด้วย สามเพชรนั้นเป็นผู้มีคาถาอาคมดี เมื่อถ้ำถล่มหินก้อนใหญ่ปิดปากถ้ำ ผู้คนล้มตายกันหมดเหลือแต่สามเพชรเพียงรูปเดียว สามเพชรก็หาทางออกจากถ้ำเมื่อมาถึงบริเวณที่เป็นพื้นดินบางมากจึงเสกคาถาอาคมพร้อมกับพุ่มไม้คานกระทุ้งดินข้างบนตรงที่มีเสียงนั้นอย่างแรง เป็นผลทำให้พื้นดินแตกแยกออกเป็นรูกว้างใหญ่ พอเอาลำตัวลอดออกมาได้สามเพชรจึงพ้นจากอันตราย

เรื่องเมืองภูทุ่ง (นิทานเรื่องที่ 21) กล่าวถึง เจ้าเมืองภูครั้งกลับมาถึงขบวนขันหมากพักอยู่ ด้วยความโมโหสุดขีดที่ผิดหวังและถูกคนลอบหลู่เกียรติเช่นนั้น ทำให้ขาดความยิ่งคิดจึงเตะวัวที่จะนำมาเป็นอาหารในงานแต่งงานตายคาที่ โยนขันหมากและเครื่องใช้ต่าง ๆ ทิ้งแล้วสาบแช่งให้สัตว์และสิ่งของเหล่านั้นกลายเป็นหิน เมื่อสิ้นคำสาบของเจ้าเมืองภูครั้งปรากฏว่าทั้งวัว ขันหมาก และเครื่องใช้ต่าง ๆ ก็กลายเป็นหินทันที

เรื่องรักแท้ (นิทานเรื่องที่ 22) กล่าวถึง ชายหนุ่มคนแรกบังเอิญกลับมาจากค้าขาย เมื่อได้รับทราบการเสียชีวิตของหญิงคนรัก จึงรีบรุดเข้าไปที่ป่าช้าเก็บเอากระดูกห่อด้วยผ้าขาว พอเก็บกระดูกห่อด้วยผ้าเรียบร้อยแล้วจึงนำกระดูกนั้นไปหาพระฤๅษีซึ่งอยู่ในถ้ำแห่งหนึ่ง แล้วอ้อนวอนให้พระฤๅษีช่วยชุบชีวิตกระดูกนั้นให้กลับมีชีวิตคืนมา

1.4 ความเชื่อเรื่องของวิเศษและเครื่องรางของขลัง

จากการศึกษาพบว่า ชาวจังหวัดเลยมีความเชื่อว่าจะของวิเศษสามารถบันดาลให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ได้ตามความประสงค์ของผู้ครอบครอง ส่วนเครื่องรางของขลังก็สามารถป้องกันอันตรายต่าง ๆ ให้ผู้ครอบครองได้ ดังจะปรากฏในนิทานดังต่อไปนี้

เรื่องฝีกองกอย (นิทานเรื่องที่ 16) กล่าวถึง เมื่อฝีกองกอยคิดว่าท้าวโหล่นตายแน่แล้วร่างกายจึงมีกลิ่นเหม็น หลังจากร้องไห้คร่ำครวญอยู่เป็นเวลานาน พอสร้างไศกด้วยความอาลัยรักท้าวโหล่น นางจึงเอาหม่องวิเศษมาวางไว้ให้ท้าวโหล่นไบบ้างและบอกถึงความวิเศษของหม่องไบบั้นว่า ผู้เป็นเจ้าของสามารถดีเพื่ออธิษฐานขอเอาอะไรก็ได้สามครั้ง เมื่อมอบของวิเศษให้ท้าวโหล่นแล้วฝีกองกอยก็กลับไปถ้ำหาลูกของตน พอฝีกองกอยกลับไปสักครู่ใหญ่ ท้าวโหล่นก็หยิบหม่องไบบั้นมาพิจารณาและอธิษฐานขอสิ่งที่ตนปรารถนา สิ่งแรกคือ บ้านเรือน สิ่งที่ 2 คือ แก้วแหวนเงินทอง สิ่งสุดท้ายคือ ภรรยา หลังจากดีหม่องสามครั้งแล้ว สิ่งที่ท้าวโหล่นขอก็ปรากฏขึ้นมาทันที

เรื่องเมืองปัญจนคร (นิทานเรื่องที่ 20) กล่าวถึง ในระหว่างที่จะเดินทางมาถึงเมืองปัญจนครนั้น เจ้าชายได้รับกับนางยักษ์ผิวดำหนึ่ง ท้าวชัตชนามสามารถปราบนางยักษ์ผิวดำ และได้ไม้เท้าวิเศษหรือไม้เท้ากายสิทธิ์จากนางยักษ์ผิวดำ ไม้เท้าวิเศษเรียกว่า "ไม้ต้นซี่ตายปลายซี่เป็น" คือ ถ้าหากเอาทางโคนซี่ไปที่ใครเข้า ผู้ถูกซี่ก็จะถึงแก่ความตาย และถ้าหากเอาทางปลายซี่ผู้ที่ตายไปก็จะกลับฟื้นคืนชีวิตขึ้นมาอีก และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่าท้าวชัตชนามได้เอาโคนไม้เท้าวิเศษซี่ไปที่พญารุ้ง และก่อนที่พญารุ้งจะตายก็ได้มอบสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้เจ้าชายสองอย่างคือ แก้วตาข่าย พญารุ้งขอให้ท้าวชัตชนามเอาติดไว้ที่หูข้างซ้ายจะกลายเป็นหูทิพย์ สามารถฟังเสียงหรือเรื่องราวต่าง ๆ ได้ไกล ๆ และของวิเศษที่จะมอบให้อีกอย่างหนึ่งก็คือ นิ้วก้อยข้างซ้ายขอให้เอาซี่ฝังห่อหุ้มเก็บไว้กับตัว จะช่วยป้องกันอันตรายต่าง ๆ ได้ และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า ท้าวชัตชนามกำจัดพญารุ้งเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็เอาไม้เท้ากายสิทธิ์ซี่ไปที่กองกระดูกของผู้คนที่เสียชีวิต ซึ่งกองเคลื่อนกลาดอยู่ในเมือง ปรากฏว่าทั้งเจ้าเมือง มเหสี โอรส ธิดา และชาวเมืองได้ฟื้นคืนชีพขึ้นมาตามเดิม

1.5 ความเชื่อเรื่องเทพารักษ์และเทพเจ้า

หมายถึง ความเชื่อที่เกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งไม่มีตัวตนหรืออาจจะปรากฏตัวให้เห็นในบางโอกาส ชาวจังหวัดเลยส่วนใหญ่เชื่อว่า ในป่าทึบจะมีเทพารักษ์หรือเทพเจ้าสถิตอยู่คอยช่วยเหลือคนที่ประพตติดี ซื่อสัตย์ สุจริต ดังจะพบในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องจัญไรไฟไหม้ (นิทานเรื่องที่ 5) กล่าวถึง นายจันทร์และนายจันทร์ธา ถกเถียงไม่เป็นที่ตกลงกันได้ ฝ่ายนายจันทร์ธาจึงพูดพลิกแพลงใช้กลวิธีว่า "ถ้าเช่นนั้นเราลองไปตามเทพารักษ์ซึ่งอยู่ในโพรงไม้นั้นก่อนเถอะ ว่าเทพารักษ์จะว่าอย่างไร"

เรื่องนายคดกับนายซื่อ (นิทานเรื่องที่ 10) กล่าวถึง ฝ่ายนายซื่อเมื่อถูกนายคดเจาะดวงตาแล้วรู้สึกเจ็บปวดบาดแผลมาก ก็นั่งร้องไห้อยู่ในป่าคนเดียวเป็นเวลาหลายชั่วโมง ต่อมาจึงมีเทพารักษ์เทพเจ้าในป่านั้นจำแลงร่างเป็นเสือโคร่งขนาดใหญ่มาหา หันกลับมาข้างหน้านายซื่อแล้วเอาหางแห่ไปในรูจมูกของนายซื่อ นายซื่อคลำดูก็รู้ว่าเป็นเสือ ตกใจกลัวมาก แต่พอตั้งสติได้ก็รู้ว่าคงจะเป็นเทพารักษ์ในป่ามาโปรด เทพารักษ์ลองใจนายซื่ออยู่นานก็รู้แน่แก่ใจว่าเป็นคนซื่อสัตย์สุจริตจริง จึงไปเก็บเอาแท่งเงินและแท่งทองคำมากองไว้ต่อหน้านายซื่ออย่าง

มากมาย แล้วเอาดวงตาที่ถูกเจาะซึ่งวางไว้ที่รากไทรมาใส่เข้าตาให้นายชื่อ เยียวยาจนหายปกติ แล้วเทพารักษ์ก็หายไป

1.6 ความเชื่อเรื่องการทำความดีจะได้ผลดีตอบสนอง

ชาวจังหวัดเลยเชื่อว่า ถ้าหากคนเราทำความดีแล้ว ผลบุญกุศลที่เราทำไปนั้นจะตอบสนองให้ผู้ที่ทำนั้นมีความสุข หรือมีโชคลาภโดยไม่คาดฝัน ดังจะปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องชาวไร่กับลิง (นิทานเรื่องที่ 6) กล่าวถึง มีชายคนหนึ่ง มีอาชีพทำไร่ แก่ทำไร่อยู่เชิงเขาในป่าดงดิบแห่งหนึ่ง ไร่ของแกนอกจากจะปลูกข้าวแล้ว ยังปลูกข้าวโพด แตงไทย แตงโม พักแพง น้ำเต้า ฯลฯ เนื่องจากที่ดินแกอุดมสมบูรณ์จึงปลูกอะไรก็งอกงาม และก็จะ มีฝูงลิงมากินพืชที่แกปลูก แต่ชายคนนั้นก็ไม่ว่าอะไร จนหัวหน้าฝูงของลิงได้บอกฝูงลิงว่า เราควรจะหาทางตอบแทนบุญคุณของเจ้าของไร่ วันหนึ่งขณะที่เจ้าของไร่หลับอยู่ในกระท่อม ฝูงลิงก็ทามแกไปที่สระซึ่งมีหน่อเงินหน่อทองงอกขึ้นสลอนอยู่ทั่วไป และให้เลือกเอามากที่สุดเท่าที่กำลั้งของแกจะเอาไปได้ ชายผู้นี้จึงเลือกเอาหน่อทองคำเพราะมีค่ามากกว่า

เรื่องผีขี้พี้ (นิทานเรื่องที่ 17) กล่าวถึง ชายหนุ่มสองพี่น้องได้เลือกเอาหน่อเงิน หน่อทอง และหน่อแก้วต่าง ๆ ตามที่ผีขี้พี้สองพี่เมียบอก จะเอามากเอน้อยเท่าไรก็ได้ สองพี่น้องจึงเอามากที่สุดเท่าที่จะเอามาได้

1.7 ความเชื่อเรื่องชาติปางก่อนและชาติหน้า

ชาวจังหวัดเลยมีความเชื่อว่า คนที่มีความทุกข์ มีความสุข คนจนหรือคนร่ำรวย เป็นผลมาจากการทำความดีความชั่วในชาติปางก่อน จึงดลบันดาลให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ขึ้น ถ้าชาตินี้เราทำความดีผลบุญก็จะส่งผลให้เรามีความสุขในชาติหน้า ดังนั้นชาวบ้านจึงนิยมทำบุญทำทานกันด้วยสิ่งที่มีค่าต่าง ๆ ดังจะพบในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องนางผมหอม (นิทานเรื่องที่ 9) กล่าวถึง ท้าววรจิตร์ได้ยिनางผมหอม พุดถึงเรื่องราวแต่ทหลังว่า นางได้รับความยากลำบากต่าง ๆ ก็อดสงสารนางผมหอมไม่ได้ ยอมรับผิดทุกอย่างและกล่าวว่า พระองค์ไม่ได้ตั้งใจให้นางให้ตกระกำลำบาก แต่คงเป็นด้วยเวรกรรมแต่ชาติปางก่อนจึงดลบันดาลให้มีเหตุการณ์เกิดขึ้น

เรื่องอุปบัติ (นิทานเรื่องที่ 18) กล่าวถึง มีประชาชนผู้ที่อยู่ห่างไกล มีจิตใจเลื่อมใสศรัทธา จึงนำเอาสมบัติอันมีค่าที่ตนมีอยู่ไปใส่ในอุโมงค์ใต้ฐานพระธาตุพนมเพื่อจะได้ได้บุญกุศล ผลบุญจะดลบันดาลให้มีความสุขและทำให้ได้ขึ้นสวรรค์เสวยสุขในชาติหน้า

2. วัฒนธรรมด้านอาชีพ

หมายถึง การกระทำเกี่ยวกับการทำมาหากินเพื่อดำรงชีวิต เช่น การทำไร่ ทำนา คำขาย และจับสัตว์น้ำ เป็นต้น เนื่องจากพื้นที่จังหวัดเลยเป็นที่ราบสูง เป็นป่าทึบ บางแห่งเป็นที่ลุ่มริมแม่น้ำ อาชีพที่พบจึงมีหลายอาชีพต่าง ๆ ตามลักษณะภูมิประเทศของแต่ละท้องที่ ดังปรากฏอาชีพต่าง ๆ ในประเด็นต่อไปนี้

2.1 อาชีพทำไร่ ชาวจังหวัดเลยทำไร่เป็นอาชีพหลัก มีนิทานหลายเรื่องได้กล่าวถึงอาชีพทำไร่ เช่น ไร่ข้าว ไร่ข้าวโพด และไร่มันสำปะหลัง เป็นต้น จากการศึกษาในนิทานพื้นบ้าน จะพบอาชีพทำไร่ในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องน้อยหาญหนี (นิทานเรื่องที่ 8) กล่าวถึง มีสองคนค้าเมียแต่งงานกันมาหลายปี ต่างรักใคร่กันดี สองคนค้าเมียนั้นไปไหนชอบไปด้วยกันและทำงานด้วยความขยันขันแข็งมีอาชีพทำไร่

เรื่องนางพมหอม (นิทานเรื่องที่ 9) กล่าวถึง ไกล่บริเวณเขาภูหอ มีหญิงสาวคนหนึ่งรูปร่างสวยงามมาก ครอบครัวหญิงสาวคนนี้มีอาชีพทำไร่

เรื่องนายบังยาน (นิทานเรื่องที่ 11) กล่าวถึง ในคราวหนึ่งเมียบอกให้นายบังยานไปทำไร่เพื่อปลูกข้าวสักแห่งหนึ่ง ไม่ต้องกว้างมากเท่าแมวดั้นตายก็พอ

เรื่องผีสืบพื้ม (นิทานเรื่องที่ 17) กล่าวถึง มีชายหนุ่มสองคนพี่น้อง เป็นลูกชาวบ้านชนบทพากันไปทำไร่อยู่บนยอดเขากลางป่าดงดิบแห่งหนึ่ง

เรื่องหนองหล่ม (นิทานเรื่องที่ 32) กล่าวถึง เมื่อหลายร้อยปีมาแล้ว มีหมู่บ้านแห่งหนึ่งเป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก ชาวบ้านประกอบอาชีพในทางสุจริต มีการทำไร่ ทำนา ล่าสัตว์ และอีกตอนหนึ่งได้กล่าวถึง ในเย็นวันนั้นหลังจากที่พรานไถ่ยิงอีแก่้งเพื่อตายแล้ว ชาวบ้านได้กินเนื้ออีแก่้งเพื่ออย่างอิมหนาสำราญโดยทั่วกัน ยกเว้นหญิงหม้ายคนหนึ่งซึ่งวันนั้นบังเอิญแกลไปทำไร่เพื่อเก็บเกี่ยวข้าว

เรื่องหลายตายชายชู้ (นิทานเรื่องที่ 33) กล่าวถึง ชายคนหนึ่งเป็นคนขยัน
ทำมาหากินพอสมควร อาชีพของแกทำไร่นา

เรื่องหัวล้านชอบยอ (นิทานเรื่องที่ 34) กล่าวถึง หมู่บ้านแห่งหนึ่งในชนบท
ซึ่งมีไร่นาและป่าล้อมรอบ มีชายผู้สูงอายุคนหนึ่งแกเป็นคนหัวล้าน แกมีอาชีพทำไร่นา

2.2 อาชีพทำนา ชาวจังหวัดเลยเป็นจำนวนมากที่ยึดอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลัก
บางครั้งคราก็ทำควบคู่กันไปกับทำไร่ ทำสวน ดังปรากฏในนิทานต่อไปนี้

เรื่องแก่งคุดคู้ (นิทานเรื่องที่ 2) กล่าวถึง มีหญิงกลางคนคนหนึ่ง มีอาชีพ
ทำนา เป็นชาวเมืองหลวงพระบางซึ่งอยู่ในประเทศลาวขณะนี้

เรื่องขันตบา (นิทานเรื่องที่ 4) กล่าวถึง ในฤดูแล้ง ชาวนาเก็บเกี่ยว
ข้าวนาเสร็จแล้ว ชาวนาจึงปล่อยควายให้ไปกินหญ้าและพางตามท้องทุ่ง

เรื่องปลาเทวดา (นิทานเรื่องที่ 13) กล่าวถึง มีชายหนุ่มคนหนึ่งเป็นคน
นิสัยดี มีของใช้ของกินก็แบ่งมาให้แม่และน้องอยู่เสมอ หนทางที่ชายหนุ่มไปทำไร่นาหาเนื้อหาปลา
ก็ผ่านบ้านแม่และน้องด้วย

เรื่องฝัวเป็นเพี้ยเพราะเมียช่างพูด (นิทานเรื่องที่ 15) กล่าวถึง มีฝัวเมีย
คู่หนึ่ง เมียเป็นคนดี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ พูดจาไพเราะน่าฟัง ฝัวเป็นคนไม่ค่อยพูดแต่ขยันทำมาหากิน
อาชีพของสองฝัวเมียคือ การทำนา

เรื่องสามเกลอลักควาย (นิทานเรื่องที่ 25) กล่าวถึง ในฤดูหนึ่งซึ่งเป็นฤดู
เก็บเกี่ยวข้าว เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จชาวบ้านก็ขนมัดข้าวมากองรวมกันเป็นกองไว้ที่ลาน เพื่อรอ
การนวดและขนขึ้นยุ้ง

เรื่องหนวกพิง (นิทานเรื่องที่ 31) กล่าวถึง ครอบครัวหนึ่งมีพ่อแม่ ลูกสาว
และลูกชาย รวม 4 คน ครอบครัวนี้มีอาชีพทำนา อยู่ในชนบทแห่งหนึ่ง

เรื่องหนองหล่ม (นิทานเรื่องที่ 32) กล่าวถึง ชายคนหนึ่งแกเป็นคนขยัน
ทำมาหากิน อาชีพของแกคือ ทำไร่นา

เรื่องหลายตายชายชู้ (นิทานเรื่องที่ 33) กล่าวถึง เมื่อหลายร้อยปีมาแล้ว
มีหมู่บ้านแห่งหนึ่งเป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก ชาวบ้านมีอาชีพทำไร่นา และล่าสัตว์

เรื่องหัวล้านชอบยอ (นิทานเรื่องที่ 34) กล่าวถึง มีชายสูงอายุคนหนึ่งอาศัยอยู่ในชนบท แกมีร่างกายแข็งแรงและอ้วนท้วนสมบูรณ์ แต่ศีรษะล้าน ชายคนนี้มีอาชีพทำนา

2.3 อาชีพล่าสัตว์ จากการศึกษานิทานพื้นบ้านจังหวัดเลย พบว่า ชาวจังหวัดเลยไม่น้อยมีอาชีพล่าสัตว์ ซึ่งมีอยู่ในป่าอย่างอุดมสมบูรณ์ ซึ่งปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องกวางคำกับสหาย (นิทานเรื่องที่ 1) กล่าวถึง ครั้งหนึ่งมีนายพรานคนหนึ่งไปเที่ยวป่าเพื่อล่าสัตว์ เมื่อเดินไปบริเวณที่กวางคำนั้นหากิน ก็สังเกตเห็นรอยเท้ากวางปรากฏอยู่บนพื้นดิน

เรื่องแก่งคุดคู้ (นิทานเรื่องที่ 2) กล่าวถึง พรานจึงตั้งตงแดงได้คว่าลูกธนูขนาดใหญ่ของแกออกเที่ยวป่าเพื่อล่าสัตว์

เรื่องปลาสามชื่อ (นิทานเรื่องที่ 14) กล่าวถึง ชายสามคนอาศัยอยู่ในหมู่บ้านชนบทแห่งหนึ่ง ชายทั้งสามคนนี้มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกันและเป็นเพื่อนกันมาตั้งแต่เด็ก ๆ ไปไหนชอบไปด้วยกันเสมอ เช่น ไปป่าหาไม้หาฟัน ล่าสัตว์ เก็บพืชผักในป่า เป็นต้น

เรื่องหนองหล่ม (นิทานเรื่องที่ 32) กล่าวถึง เมื่อหลายร้อยปีมาแล้ว มีหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ชาวบ้านแห่งนี้มีความรักใคร่สามัคคี ใครมีงานหรือธุระอะไรก็ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน พวกเขากันประกอบอาชีพสุจริต มีการทำไร่ทำนาและล่าสัตว์หรือจับปลาเป็นอาหาร

2.4 อาชีพค้าขาย จากการศึกษานิทานพื้นบ้านของจังหวัดเลย พบว่า ชาวจังหวัดเลย บางส่วนประกอบอาชีพค้าขาย เช่น พืชผักต่าง ๆ ของป่า และสินค้าต่าง ๆ ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องแก่งคุดคู้ (นิทานเรื่องที่ 2) กล่าวถึง ขณะที่พรานป่ากำลังเล็งธนูจะยิงควายอยู่นั้น เพื่อดูมีพ่อค้าเรือกำลังถ่อเรือเลียบตามชายฝั่งโผล่ขึ้นมา ณ ที่ควายบ้านอนแช่น้ำอยู่พอดี ควายป่าเห็นเช่นนั้นจึงตกใจตื่น หนีไปทันที

เรื่องนางผมหอม (นิทานเรื่องที่ 9) กล่าวถึง นางผมหอมได้มาอาศัยอยู่กับยายคนเฝ้าสวนนอกเมือง นางพยายามสืบข่าวคราวของสามีและลูกอยู่เสมอ โดยยายนำพืชผักในไร่ไปขายในเมือง

เรื่องนายคดกับนายชื้อ (นิทานเรื่องที่ 10) กล่าวถึง ครั้งหนึ่งมีพ่อค้ากระบือต้อนกระบือไปขายและผ่านไปตรงที่กระตูกนายคดอยู่ กระตูกศีรษะนายคดจึงร้องทักทายพ่อค้ากระบือ

เรื่องนายโป้จอมโกหก (นิทานเรื่องที่ 12) กล่าวถึง นายโป้ตกเบ็ดได้ ปลาตุ๊ก 3 ตัว นายโป้จึงเอาปลาตุ๊กที่ตกเบ็ดได้มาผูกติดกับหูควายข้างละตัวและอีกตัวหนึ่งผูกติดกับหางควาย เมื่อมีพ่อค้าควายสามคนเดินทางมาพบ เขาก็ถามซื้อควายจากนายโป้ โดยให้ราคาพอสมควร นายโป้ตกลงขายทันที และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า นายโป้ถูกจับไปมัดไว้บนต้นไม้ริมทะเลแห่งหนึ่ง พอได้ 2 คืน มีนายสำเภานำสินค้าบรรทุกเรือไปขายต่างเมืองผ่านมาเห็นเข้า จึงถามนายโป้ว่า "ทำอะไรอยู่บนต้นไม้" นายโป้ตอบว่า "เขาอยากให้เป็นเจ้าเมือง แต่ไม่ยอมเป็น จึงถูกนำมามัดไว้บนต้นไม้" นายสำเภาลงเรือและอยากเป็นเจ้าเมือง จึงแก้มัดให้นายโป้และให้มัดตนเองแทน นายโป้จึงนำสินค้าทั้งหมดไปขายต่างเมือง ได้เงินเป็นจำนวนมาก

เรื่องรักแท้ (นิทานเรื่องที่ 22) กล่าวถึง มีหญิงสาวสวยคนหนึ่ง มีชายหนุ่มมาพูดคุยติดพันเป็นเวลานาน ในที่สุดทั้งสองก็ตกลงปลงใจรักกัน อยู่มาวันหนึ่งชายคนรักมีความจำเป็นต้องไปค้าขายทางไกลเป็นเวลานาน โดยมีได้ส่งข่าวคราวมาหาหญิงคนรักเลย

เรื่องสุนัขแสนรู้ (นิทานเรื่องที่ 30) กล่าวถึง มีชายสองพี่น้อง ชายผู้พี่เป็นคนชอบเที่ยวและเล่นการพนัน ส่วนชายผู้น้องประกอบอาชีพค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า ชายผู้น้องเมื่อได้รับเงินทุนจากพ่อแม่มาเพิ่มเติมก็ขยายกิจการค้าขายทองรูปพรรณ กิจการเจริญก้าวหน้าเป็นผู้มั่งคั่งในแถบนั้น

เรื่องหลายตายายขี้ (นิทานเรื่องที่ 33) กล่าวถึง ชายคนหนึ่ง แกเป็นคนขยันทำมาหากินพอสมควร อาชีพของแกนอกจากจะทำไร่ทำนาแล้ว เวลาว่างแกก็นำเอาสิ่งของบางอย่างไปขาย เช่น ครั่ง และขายของป่าที่หาได้เอง

เรื่องไอ้เจ็ดไห (นิทานเรื่องที่ 35) กล่าวถึง ไอ้เจ็ดไหแบกต้นไม้ที่พ่อโค่นมาไว้ทำน้ำหน้าบ้าน อยู่มาไม่กี่วันได้มีพวกพ่อค้าเรือตะเภอบรรทุกสินค้ามาขายที่หน้า

2.6 อาชีพอื่น ๆ เช่น รับราชการ จักสาน และทำสวน ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไป

เรื่องตัวอุบาทว์ (นิทานเรื่องที่ 7) กล่าวถึง พระราชาเสด็จไปเยี่ยมประชาชนที่หมู่บ้านแห่งหนึ่ง พบบ้านหลังหนึ่งซึ่งด้านหลังมีเถาวัลย์ขึ้นตามเสาจนปกคลุมไปถึงหลังคา และพอเสด็จเข้าไปใกล้ ๆ ก็พบชายแก่คนหนึ่งกำลังจักตอกอยู่ที่พื้นดินใกล้บันได

เรื่องนายไปจ่อมโกหก (นิทานเรื่องที่ 12) กล่าวถึง ครั้งหนึ่งลู่ไปนอนทำสวนอยู่ปลายนา ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านพอสมควร

เรื่องปลาสามข้อ (นิทานเรื่องที่ 14) กล่าวถึง ชายสามคนชวนกันไปตัดไม้ไผ่ในป่ามาจักตอก เพื่อสานภาชนะใช้ในครัวเรือน

เรื่องผิวเป็นเพี้ยเพราะเมียช่างพูด (นิทานเรื่องที่ 15) กล่าวถึง มีผิวเมียคู่หนึ่ง ผิวมีเพื่อนเป็นปลัดอำเภอ รับราชการอยู่ที่อำเภอที่สองผิวเมียตั้งบ้านเรือนอยู่ วันหนึ่งปลัดอำเภอไปราชการหมู่บ้านที่สองผิวเมียอาศัยอยู่ จึงถือโอกาสแวะไปเยี่ยมเพื่อนด้วย และอีกตอนหนึ่งกล่าวถึง เมื่อชายผู้เป็นสามีได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้ใหญ่บ้านแล้ว ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ด้วยดี จนได้รับเลือกตั้งเป็นกำนันในตำบลนั้นและได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น "เพี้ย" ซึ่งถือว่าเป็นเกียรติยศสูง (คำว่า "เพี้ย" หรือ "เพี้ย" เป็นชื่อของตำแหน่งขุนนางโบราณในเขตล้านนาหรือล้านช้างในสมัยก่อน)

3. วัฒนธรรมด้านการแต่งกาย หมายถึง การกระทำที่เกี่ยวกับเครื่องนุ่งห่มในชีวิตประจำวันและในโอกาสต่าง ๆ เช่น การแต่งกายของสามัญชนและการแต่งกายของพระภิกษุในพุทธศาสนา

จากการศึกษานิทานพื้นบ้านจังหวัดเลย พบว่า มีวัฒนธรรมด้านการแต่งกายปรากฏอยู่บ้างเล็กน้อย เช่น

3.1 การแต่งกายของสามัญชนหรือบุคคลธรรมดา ชาวบ้านส่วนใหญ่จะแต่งกายธรรมดา คือ สวมเสื้อผ้า นุ่งผ้าขาวม้า และนุ่งกางเกงขั้นใน เช่น

เรื่องชายตด (นิทานเรื่องที่ 3) กล่าวถึง เจ้าเมืองมีความประสงค์อยากจะสูดกลิ่นตดให้ชื่นใจอย่างเต็มที่ เจ้าเมืองจึงให้ชายหนุ่มแก่ผ้าทำไก้ไก้ไค้เอาทวารไปจ่อตรงใบหน้าอย่างใกล้ชิด และอีกตอนหนึ่งกล่าวถึง เจ้าเมืองพอจัดการชำระล้างอุจจาระออกและเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวใหม่แล้ว จึงสั่งให้คนใช้นำเส้มาโบายชายหนุ่มคนนั้นหลายที

เรื่องชาวไร่กับลิง (นิทานเรื่องที่ 6) กล่าวถึง ชายเจ้าของไร่เมื่อนั่งพักหลังจากการไถดินและเหนื่อยแล้ว จึงเอาผ้าขาวม้าห่อหน่อเงินและหน่อคำแบกกลับมาบ้าน

เรื่องนายคดกับนายชื้อ (นิทานเรื่องที่ 10) กล่าวถึง นายชื้อรู้สึกดีใจเป็นอย่างยิ่ง จึงแก้เสื้อผ้าที่นุ่งมาห่อเอาแท่งเงินและทองคำนั้นทั้งหมด คงนุ่งแต่กางเกงชั้นในเท่านั้น

เรื่องนายโม่จอมโกหก (นิทานเรื่องที่ 12) กล่าวถึง นายโม่บอกภรรยา เจ้าเมืองว่าอีก 3 วัน เจ้าเมืองจะกลับมาขอให้เอาเสื้อผ้าอย่างดีของเจ้าเมืองมา จะเอาไปส่งเจ้าเมือง เพื่อจะได้แต่งตัวเข้าเมืองอย่างสง่างาม

เรื่องภูบ่อบิต (นิทานเรื่องที่ 18) กล่าวถึง ปีสัจจนุญาตให้เข้าไปชนเอาสมบัติได้ แต่มีข้อแม้ยู่ว่าการเข้าไปเอาสิ่งของมีค่าเหล่านั้น ผู้เข้าไปจะต้องแก้ผ้าเปลือยกายชนเอาสมบัติออกมา เท่าที่ร่างกายอันเปลือยเปล่านั้นจะชนออกมาได้

3.2 การแต่งกายของพระภิกษุในพุทธศาสนา พบว่า พระภิกษุจะนุ่งห่มจีวรเหมือนพระภิกษุทั่วไป เช่น

เรื่องขันตบา (นิทานเรื่องที่ 4) กล่าวถึง เจ้าห้วตาและขันตบานั่งรอสัญญ์สักพักหนึ่ง ก็มีควายยืนค้ำขาหลังออกทำท่ากึ่งโค้งกึ่งจะถ่ายอุจจาระ เจ้าห้วตาเห็นเป็นโอกาสจึงเปลื้องผ้าจีวรออก มือถือขามรีบวิ่งเข้าไปข้างท้ายตรงก้นควายทันที

4. วัฒนธรรมด้านการละเล่น

การละเล่น หมายถึง การกระทำเกี่ยวกับการพักผ่อนหย่อนใจ การแข่งขัน เมื่อว่างเว้นจากการทำงาน เช่น การเล่นนิทาน การทายปัญหา การเล่นเกมพนัน เป็นต้น

จากการศึกษานิทานพื้นบ้านจังหวัดเลย พบว่า ในนิทานพื้นบ้านได้กล่าวถึงการละเล่นบ้างเล็กน้อย คือการเล่นสละบ้า นอกจากนี้พบว่า ในนิทานพื้นบ้านยังได้กล่าวถึงการเล่นเกมพนันดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องแก่งคุดคู้ (นิทานเรื่องที่ 2) กล่าวถึง คนโบราณท่านเล่าว่า รูปร่างของแก่งใหญ่มาก ขนาดนอนตะแคงคูดักฟ้า รูมุกของแก่งก็ใหญ่จนขณะที่แก่งนอนอยู่เด็ก ๆ สามารถเข้าไปวิ่งเล่นสละบ้าในรูมุกของแก่งได้อย่างสบาย

เรื่องนายคดกับนายชื้อ (นิทานเรื่องที่ 10) กล่าวถึง หัวหน้าพ่อค้ากระบือเดินทางเข้าไปในเมืองแล้วเห็นบ้านหลังหนึ่งใหญ่โต เข้าใจว่าเจ้าของบ้านเป็นคนมั่งมี จึงนำเอากระบือโลกศิระะใส่ถุงเข้าไปทำพนันว่ากระบือโลกหลุดได้หรือไม่ ตกลกกันว่าถ้ากระบือโลกหลุดได้ เจ้าของบ้านจะต้องเสียเงินให้เป็นสองเท่าของราคากบือที่ตนนำมา แต่ถ้าหากหลุดไม่ได้หัวหน้าพ่อค้าก็จะมอบกระบือผู้นั้นให้ผู้รับทำไป

เรื่องสามสหายสามโรค (นิทานเรื่องที่ 28) กล่าวถึง คราวหนึ่งสหายทั้งสามพายเรือไปเที่ยวด้วยกัน และเพื่อความสนุกสนานหรืออย่างไรก็ไม่ทราบ ต่างเกิดพนันกันขึ้น โดยที่คนเป็นกลางและหิตต่างจะไม่เกา และผู้เป็นตาและจะไม่ไล่หรือตบแมลงหวี่ หากใครชนได้นานที่สุดจะเป็นผู้ชนะ

เรื่องสุนัขแสนรู้ (นิทานเรื่องที่ 30) กล่าวถึง ฝ่ายพี่ชายเมื่อได้รับเงินจากน้องชายไปหนึ่งหมื่นบาทแล้ว ก็เที่ยวเล่นการพนันอย่างหามรุ่งหามค่ำจนเงินหมด

เรื่องหลายตายายขี้ (นิทานเรื่องที่ 33) กล่าวถึง เมื่อพูดเรื่องอายุจรรยาอยู่สักพักใหญ่ ๆ คนก็มามุ่งดูและไถ่ถามแก่ว่า อายุจรรยาของคนจริง ๆ หรือ แกก็ตอบว่าอายุจรรยาของคนจริง ๆ คนเหล่านั้นไม่เชื่อจึงเกิดทำพนันกันขึ้น โดยชายเจ้าของเรื่องจะยอมเสียเงินให้ถ้ามิใช่อายุจรรยาของคนจริง ๆ ในที่สุดจึงตกลงพนันกันเป็นเงินถึง 5 ชั่ง

5. วัฒนธรรมด้านประเพณี หมายถึง การกระทำเกี่ยวกับการดำรงตนในชีวิตประจำวัน หรือวันสำคัญ เพื่อเป็นศิริมงคลในชีวิต เช่น พิธีบายศรีสู่ขวัญ พิธีแต่งงาน เป็นต้น

จากการศึกษานิทานพื้นบ้านจังหวัดเลย พบว่า มีวัฒนธรรมด้านประเพณีปรากฏอยู่ในประเด็นต่อไปนี้

5.1 การทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ

เรื่องนางผมหอม (นิทานเรื่องที่ 9) กล่าวถึง เจ้าฟ้าห่มขาวยินดีอย่างยิ่งที่ลูกชายกลับมาพร้อมด้วยบุตรและภรรยา จึงพร้อมกับชาวเมืองทำพิธีต้อนรับทำวรวงจร ลูกชายและนางโพง ซึ่งเข้าใจว่าเป็นนางผมหอม จัดพิธีอย่างใหญ่โตและมีการจัดขบวนแห่เข้าเมือง ทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ ทำบุญแจกทาน เลี้ยงข้าวปลาอาหารคาวหวานชาวเมืองอย่างทั่วถึง และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า เจ้าฟ้าห่มขาวและทำวรวงจรพร้อมกับชาวเมืองได้ทำพิธีต้อนรับนางผมหอมอย่างเอิกเกริก ชาวเมืองได้ทำพิธีบายศรีสู่ขวัญทำวรวงจรกับนางผมหอมและลูกชาย มีมหรสพสมโภชเจ็ดวันเจ็ดคืน

เรื่องเมืองปัญจนคร (นิทานเรื่องที่ 20) กล่าวถึง เมื่อท้าวจัตชนามพานางค้ำกลองกลับไปยังกรุงศรีสัตนาคนหุต พระราชาบิดาของท้าวจัตชนามได้ทำพิธีบายศรีสู่ขวัญและสมโภชให้ท้าวจัตชนามและนางค้ำกลองอย่างเอิกเกริก

5.2 การแต่งงาน หม่อมสาวมีสิทธิ์ได้เลือกคู่ครองเอง โดยได้มีโอกาสพบปะและ
 เกี่ยวพาราสักจนมีความรักใคร่ซึ่งกันและกัน จากนั้นจึงให้ผู้ใหญ่ไปสว่ขอให้ ถ้าตกลงกันได้แล้วก็จะ
 มีพิธีหมั้นและแต่งงานตามประเพณีให้ถูกต้อง ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องเมืองบฏจนคร (นิทานเรื่องที่ 20) กล่าวถึง เมืองบฏจนครเมื่อทราบ
 ว่าท้าวขัตติขนามเป็นโอรสรัชสมัยและมีความรักใคร่ชิตาตเช่นนั้น ก็มีความยินดีอย่างยิ่ง จึงได้จัด
 งานอภิเษกสมรสท้าวขัตติขนามกับนางคำกลอง พร้อมทั้งทำพิธีสะเดาะเคราะห์และสมโภชเมืองเป็น
 การใหญ่โตมโหฬาร

เรื่องเมืองภู่ง (นิทานเรื่องที่ 21) กล่าวถึง เจ้าชายแห่งเมืองภู่งครั้ง ได้
 ทราบข่าวความงามของธิดาสาวเจ้าเมืองภู่งจึงเดินทางไปหา หม่อมสาวทั้งสองมีโอกาสได้พบปะ
 และเกี่ยวพาราสักจนมีความรักใคร่ซึ่งกันและกัน ต่างให้สัญญาว่าจะแต่งงานกันและไม่ยอมพราก
 จากกัน อยู่ต่อมาเจ้าชายหนุ่มแห่งเมืองภู่งจึงอ้อนวอนบิดาให้ไปสว่ขอลูกสาวเจ้าเมืองภู่งให้เป็น
 คู่ครองของตน เจ้าเมืองภู่งผู้เป็นบิดาจึงจัดแจงแต่งเสภาแก่ให้ไปทำการสว่ขอ ผลที่สุดเจ้าเมือง
 ภู่งก็ยินดีตกลงและกำหนดฤกษ์ยามยามดีที่จะทำพิธีแต่งงานกันไว้เป็นที่เรียบร้อย และอีกตอนหนึ่ง
 กล่าวถึง ฝ่ายเจ้าเมืองภู่งครั้งนั้นได้ฤกษ์ก็ยกขบวนขันหมากออกจากเมืองของตน นอกจาก
 เครื่องดีดีตีตีเป่า ชงทิวและเครื่องขันหมากแล้วก็เตรียมหม้อข้าวหม้อแกง เครื่องใช้ไม้สอยมีถ้วย
 ชาม ครก สากไปพร้อมและจูงวัวตัวหนึ่งไปด้วย เพื่อจะได้นำไปเป็นอาหารสมทบเลี้ยงกินในวัน
 แต่งงาน

เรื่องรักแท้ (นิทานเรื่องที่ 22) กล่าวถึง มีหม่อมสาวคู่หนึ่งรักกันมากและ
 ต่างก็สัญญาว่าจะรักกันตลอดไป ต่อมาชายคนรักมีความจำเป็นที่จะต้องไปค้าขายทางไกลเป็นเวลา
 นาน และคิดว่าเมื่อตนร่ำรวยมากจนเป็นที่พอใจแล้วจะกลับบ้านเพื่อทำการสว่ขอและแต่งงานกับหญิง
 คนรัก

นอกจากนี้ยังมีนิทานบางเรื่องทีกล่าวถึงการเลือกคู่ครองที่พ่อแม่เป็นคนเลือก
 ลูกสะใภ้เอง โดยคัดเลือกผู้หญิงที่มีรูปร่างหน้าตาดี เป็นคนดี มีใจโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อต่อแม่
 เช่น

เรื่องลูกสะใภ้เศรษฐี (นิทานเรื่องที่ 23) กล่าวถึง เศรษฐีสองฟัวเมียเลือก ลูกสะใภ้ซึ่งเป็นผู้มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่เห็นแก่ตัวและเปี่ยมไปด้วยเมตตาธรรมได้เรียบร้อยแล้ว ทั้งลูกชายก็พอใจที่ได้ภรรยาสวยและเป็นคนดี เศรษฐีจึงได้จัดทำพิธีมงคลสมรสอย่างเอิกเกริก

หรือมีนิทานบางเรื่องที่ชายหญิงได้อยู่กินกันโดยไม่คาดคิดมาก่อน หรือเรียกว่าบุพเพสันนิวาส คือ เมื่อพูดจากฎอัยยาศัยกันก็ตกลงอยู่กินด้วยกันโดยไม่ต้องมีพิธีแต่งงาน เช่น

เรื่องแก่งคุดคู้ (นิทานเรื่องที่ 2) กล่าวถึง จึงตั้งแต่งสำรวจหาสถานที่ จะกันลำน้ำโขง ขณะที่กำลังสำรวจสถานที่อยู่นั้นก็ได้พบหญิงสาวใหญ่คนหนึ่งกำลังหาปลาอยู่คนเดียว เมื่อทั้งสองพบกันต่างถูกอัยยาศัยกันดี ในที่สุดก็อยู่กินฉันท์สามีภรรยาและอาศัยอยู่บริเวณใกล้แก่งคุดคู้

เรื่องนางผมหอม (นิทานเรื่องที่ 9) กล่าวถึง เมื่อนางผมหอมและท้าว วรจิตรได้พบกันและพูดจาเกี่ยวกับพาราสีกัน ก็ยังผลให้เกิดความรักใคร่กันขึ้นมาทันที เมื่อพูดจาเป็นที่ ตกลงแล้วนางจึงพาท้าววรจิตรขึ้นไปยังปราสาทนภพหุและอยู่ด้วยกันฉันท์สามีภรรยา

นอกจากนี้นิทานบางเรื่องยังกล่าวถึงการแต่งงานที่ถูกบังคับ โดยที่ฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายใดไม่เต็มใจ เช่น

เรื่องผีกองกอย (นิทานเรื่องที่ 16) กล่าวถึงชายหนุ่มคนหนึ่งไปดูเบ็ดที่ปัก ดักปลาไว้ก็พบผีกองกอยสาวคนหนึ่งกำลังขโมยกินปลาที่ติดเบ็ดตนอยู่ ด้วยความโมโหจึงจะเข้าไป ข่าผีกองกอย แต่สู้อิทธิฤทธิ์ผีกองกอยไม่ได้จึงถูกผีกองกอยจับไปขังไว้ในถ้ำของนางซึ่งอยู่บนภูเขา ลูกหนึ่ง และบังคับให้ท้าวโหล่นอยู่กินกับตนฉันท์สามีภรรยาทั่วไป

5.3 การบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ชาวบ้านจะนิยมทำการบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้ช่วยคุ้มครองให้ตนและครอบครัวมีความสุข ปลอดภัยจากอันตรายต่าง ๆ และจะทำเป็นประจำเพื่ต่อ ๆ กันมาตามบรรพบุรุษ เช่น

เรื่องเมืองปัญจนคร (นิทานเรื่องที่ 20) กล่าวถึงวิญญานศักดิ์สิทธิ์ของ เจ้าองค์หลวงและนางอุบแก้ว พร้อมด้วยบุตรธิดาอีก 5 คน ยังคงสถิตอยู่ ณ บริเวณเมืองปากเหือง จึงได้สร้างศาลขึ้นเพื่อให้ดวงวิญญานของท่านเหล่านั้นสถิตอยู่ ถึงขวบปีในเดือนเจ็ดจะมีพิธี บวงสรวงและเข้าทรง โดยเช่นไหว้ด้วยไก่ หมู และควาย หมุนเวียนกันไปแต่ละปี และมีการ แก้วกันด้วย ในวันแรมหนึ่งค่ำเดือนสิบเอ็ด คือวันออกพรรษา ชาวบ้านจะมีการแข่งเรือกันเพื่อถวาย

ดวงวิญญาณของเจ้าพ่อองค์หลวงด้วย นอกจากนี้ผู้ใดมีเรื่องทุกข์ร้อนหรือมีกิจธุระใด ๆ จะมีการบนบานให้เจ้าองค์หลวงหรือเจ้าพ่อปากเหืองให้ความช่วยเหลือคุ้มครองให้ปลอดภัย แล้วแก้บนเมื่อเรื่องที่บนบานสำเร็จแล้ว

5.4 การผูกเสี่ยว ชาวบ้านนิยมผูกเสี่ยวให้กับลูกหลานกับผู้วัยไล่เลี่ยกัน เพื่อให้ผู้ที่ เป็นเสี่ยวกันจะต้องรักใคร่กัน มีอะไรก็คอยช่วยเหลือกัน ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องนายคดกับนายชื้อ (นิทานเรื่องที่ 10) กล่าวถึง นายคดกับนายชื้อเป็นสหายกันมาตั้งแต่เล็ก ๆ โดยแม่ของนายชื้อทำพิธีผูกแขนให้เป็นเพื่อนน้ำมิตรกัน ซึ่งภาษาอีสานเรียกเพื่อนที่ทำพิธีเช่นนี้ว่า "เสี่ยว" เมื่อทำพิธีผูกแขนให้แล้ว แม่ของนายชื้อก็อวยพรให้เขาทั้งสองเป็นเกลอแก้วเกลอขวัญรักใคร่สมัครสมานสามัคคีกัน มีอะไรให้ช่วยเหลือและรักใคร่รับถือพ่อแม่ตลอดจนญาติของ เพื่อนดูจพ่อแม่และญาติพี่น้องของตน

5.5 การทำงานศพและทำบุญอุทิศส่วนกุศล เมื่อมีคนตาย ญาติพี่น้องของผู้ตายจะจัดงานศพและชาวบ้านก็จะมารวมกันเพื่อช่วยกันทำอาหารคาวหวานสำหรับแจกทาน เพื่ออุทิศให้กับผู้ตาย เชื่อกันว่าผู้ตายจะได้รับผลบุญนั้น ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องนายคดกับนายชื้อ (นิทานเรื่องที่ 10) กล่าวถึง นายชื้อหาบเงินและหาบทองคำมาถึงบ้านก็เป็นเวลาค่ำพอดี ซึ่งขณะนั้นชาวบ้านมารวมกันที่บ้านของนายชื้อเพื่อจัดการอาหารกินสำหรับแจกทานอุทิศส่วนกุศลให้นายชื้อต่อไป เพราะเข้าใจว่านายชื้อถูกเสือกัดถึงแก่ความตายตามที่นายคดบอก

เรื่องนายบังยาน (นิทานเรื่องที่ 11) กล่าวถึง ในปีที่ทำไร่นั้น เมียนายบังยานตั้งท้องและคลอดลูกอีกคนหนึ่ง แต่คลอดไม่กี่วันลูกก็ตาย เมียจึงบอกให้นายบังยานเอาลูกไปทิ้ง นายบังยานจึงอุ้มลูกของตนเข้าไปในป่า พอถึงป่าที่เห็นว่าเหมาะจะทำการฝังลูก แต่แก่เห็นว่า จะวางลูกไว้ที่พื้นดินไม่เหมาะจึงเอาลูกไปโยนไว้บนหญ้าสาบเสื่อ จากนั้นก็ลงมือขุดดินเป็นหลุมให้ลึกพอสมควรเพื่อที่จะได้ฝังลูก

เรื่องรักแท้ (นิทานเรื่องที่ 22) กล่าวถึง หญิงสาวล้มป่วยหนัก ในที่สุดได้เสียชีวิต เมื่อพ่อแม่และญาติพี่น้องนำศพหญิงสาวไปเผาตามประเพณีในวันรุ่งขึ้น ชายหนุ่มคนรักบังเอิญกลับมาจากค้าขาย เมื่อได้ทราบข่าวของหญิงคนรักก็รีบไปที่ป่าช้าและเก็บเอากระดูกห่อผ้ามา

6. วัฒนธรรมด้านการบริโภค

จากการศึกษาในทานพื้นบ้านของจังหวัดเลย พบว่า ชาวจังหวัดเลยนิยมบริโภค ข้าวเหนียว ส่วนอาหารจำพวกเนื้อสัตว์ก็จะได้จากสัตว์เลี้ยงและสัตว์ป่า เช่น ไก่ หมู วัว กระรอก ไก่ป่า นอกจากนี้ยังมีสัตว์เล็ก ๆ ที่สามารถหาได้จากแม่น้ำลำคลอง เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา ดังจะพบในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องชายตด (นิทานเรื่องที่ 3) กล่าวถึง เช้าวันหนึ่ง มีหญิงสาวสามสี่คนชวนกันไปป่าเพื่อเก็บเห็ด หน่อไม้ และผักเพื่อมาประกอบอาหาร

เรื่องขันตปา (นิทานเรื่องที่ 4) กล่าวถึง เจ้าหัวตาไปซ่อนตัวอยู่ในสวนของชาวบ้านตรงใต้ร้านพักเขียว พอดีมีหญิงสาวเจ้าของสวนตื่นแต่เช้ามีดจะมาเก็บเอาลูกพักเขียวไปประกอบอาหาร และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า พอดีตอนบ่ายคาดว่าอีกไม่นานเจ้าหัวตาคงจะกลับมา ขันตปาจึงไปหางาดำประมาณ 2 กำมือมาตำรวมกับข้าวเหนียวหนึ่งและน้ำอ้อยให้เข้ากัน ซึ่งชาวอีสานเรียกว่า "ข้าวแดกงา" อีกตอนหนึ่งยังกล่าวถึง ขันตปาเก็บยอดขุมเห็ดไทย (ชาวอีสานเรียกว่า "ขี้เหล็ก") โดยเด็ดเอาแต่ใบอ่อนต้มใส่หม้อจนเปื่อย แล้วจึงเอาหญ้านางมาขยี้ให้เป็นน้ำสีเขียว นำมาแกงใส่ใบขุมเห็ดไทย พร้อมกับใส่กะทิ มะพร้าว และเครื่องแกง

เรื่องนางผมหอม (นิทานเรื่องที่ 9) กล่าวถึง หญิงสาวคนหนึ่งไปเที่ยวป่ากับเพื่อน ๆ สาวด้วยกัน เพื่อหาอาหารและเก็บผักผลไม้ในป่าซึ่งมีอย่างอุดมสมบูรณ์ และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า พญาช้างจัดอาหาร เช่น ผัก ผลไม้ รากไม้ต่าง ๆ มาไว้ให้นางผมหอมกิน

เรื่องปลาเทวดา (นิทานเรื่องที่ 13) กล่าวถึง ชายหนุ่มคนหนึ่งได้ไปกู้ไซที่ดักปลาไว้ ปรากฏว่ามีปลาซ่อนตัวโตและปลาขนาดเล็กอีก 4-5 ตัว เข้าไปอยู่ในไซ เขาคิดในใจว่าถ้าหากเอาปลาซ่อนตัวโตให้แม่และน้องทำอาหารก็หวังเมียและลูก จึงตัดสินใจเอาปลาตัวเล็กไปแะให้แม่

เรื่องปลาสามชื่อ (นิทานเรื่องที่ 14) กล่าวถึง วันหนึ่งชายทั้งสามชวนกันไปตัดไม้ไผ่มาจักตอกแล้วก็พากันเก็บผักชนิดต่าง ๆ ในป่ามาเพื่อประกอบอาหาร เมื่อได้เพียงพอแล้วจึงพากันลงไปในลำห้วย หาปู ปลา กุ้ง เพื่อนำมาเป็นอาหาร

เรื่องหัวเป็นเพี้ยเพราะเมียช่างพูด (นิทานเรื่องที่ 15) กล่าวถึง ในหมู่บ้านชนบท อาหารการกินก็ไม่สะดวก ดังนั้นเมื่อปลัดอำเภอมาเยี่ยม การจัดหาอะไรมาประกอบอาหารต้อนรับแขกจึงไม่ทัน มองเห็นแต่ไก่ต๋อของหัวตัวเดียวเท่านั้น จึงจัดการฆ่าไก่ตัวนั้นเพื่อมาเลี้ยงปลัดอำเภอ

เรื่องผีสืบพื้ม (นิทานเรื่องที่ 17) กล่าวถึง สองพี่น้องเดินทางไปตามรอยเสียมที่ผีสืบพื้มทำไว้ ประมาณ 2 วันก็ถึงกระท่อมที่ผีสืบพื้มกับเมียอาศัยอยู่ และได้ต้อนรับขับสู้สองพี่น้องเป็นอย่างดี มีอาหารให้กินหลายอย่าง อาหารที่นำมาให้อย่างหนึ่งคือ แกงไข่

เรื่องภูบ่อบิด (นิทานเรื่องที่ 18) กล่าวถึง มีชายคนหนึ่งไปเที่ยวป่าเพื่อหาล่าสัตว์และ เก็บผลไม้มาประกอบอาหาร

เรื่องเมืองภูท่ง (นิทานเรื่องที่ 21) กล่าวถึง เจ้าเมืองภูท่งครั้งนั้นได้ถูกภัยกษัตริย์ยกขบวนขันหมากออกจากเมืองของตน นอกจากเครื่องดีดสีตีเป่า ชงทิวและเครื่องขันหมากแล้วก็เตรียมหม้อข้าวหม้อแกง เครื่องใช้ไม้สอยและจุงว้าวัวตัวหนึ่งไปด้วย เพื่อจะได้นำไปเป็นอาหารสมทบเลี้ยงในวันแต่งงาน

เรื่องลูกสะใภ้เศรษฐี (นิทานเรื่องที่ 23) กล่าวถึง เศรษฐีประกาศวิธียศสอบคัดเลือกเสร็จแล้วจึงลงมือเรียกหญิงสาวเหล่านั้นมาตอบคำถามทีละคน จากคำตอบของหญิงสาวเหล่านั้นส่วนมากเป็นคำตอบซ้ำ ๆ กัน บางคนบอกว่าย่างปลาให้แห้งแล้วนำมาแกงทีละน้อยโดยใส่ผักมาก ๆ บ้างก็ว่าย่างปลาให้แห้งแล้วนำมาตำเป็นน้ำพริกทีละน้อย บางคนตอบว่าทำเป็นปลาเค็มแล้วแบ่งมาประกอบอาหารทีละน้อย ส่วนบางคนก็ว่านำมาทำเป็นปลา ร้าบบรรจุใส่กระบอกไม้ไผ่หรือไห เป็นต้น แต่มีหญิงสาวคนหนึ่งตอบแตกต่างจากคนอื่น คือนำปลานั้นมาประกอบอาหารครั้งเดียวโดยทำเป็นแกงหรือน้ำพริก หรือทำอาหารอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ เมื่อทำเสร็จแล้วให้แจกจ่ายเครือญาติและคนสนิทโดยทั่วกัน

เรื่องอะไรว่าตามกัน (นิทานเรื่องที่ 24) กล่าวถึง หัวเมียคู่หนึ่งชวนกันไปวิดน้ำเพื่อจับปลาที่หนองน้ำแห่งหนึ่ง โดยผลัดกันวิดผลัดกันพักก่อน

เรื่องหนวกฟาง (นิทานเรื่องที่ 31) กล่าวถึง ลูกสาวชาวนาซึ่งหนวกฟางก็เข้ามาพูดกับแม่ว่า "แม่ ใอัน้อยกลับจากเลี้ยงควายมาเห็นหนูย้อมผ้าอยู่หาว่าหนูย้อมผ้าไม่ดำไม่แดงนะแม่"

ฝ่ายแม่ได้ยินลูกสาวพูดเช่นนั้นเข้าใจไปอีกอย่างหนึ่งว่า ตนขโมยกินห่อหมกปลาของสามีซึ่งซ่อนไว้กินแต่ผู้เดียว

เรื่องหนองหล่ม (นิทานเรื่องที่ 32) กล่าวถึง หมู่บ้านแห่งหนึ่งเป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก ชาวบ้านมีความรักใคร่สามัคคีกัน ประกอบอาชีพในทางสุจริต มีการทำไร่ทำนาหรือจับปลาเป็นอาหาร และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า ชาวบ้านทุกคนในหมู่บ้านไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ได้กินเนื้ออีเก็ง เพื่อกออย่างอิมหน้าสำราญโดยทั่วกัน

เรื่องไอ้ปั้นข้าวใหญ่ (นิทานเรื่องที่ 36) กล่าวถึง ชายสองคนเป็นเพื่อนกัน และอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน วันหนึ่งชายทั้งสองชวนกันไปตัดไม้ในป่า ชายคนแรกเป็นคนดีถ้วนจึงเตรียมอาหารกลางวันไปด้วย อาหารที่เตรียมไว้มีข้าวเหนียวหนึ่งซึ่งทำเป็นก้อนหรือปั้นขนาดใหญ่ และอาหารอื่น ๆ อีกพอสมควร

นอกจากนี้ยังพบว่า ผู้ชายชอบสูบบุหรี่ในเวลาที่พักผ่อนหรือว่างจากงาน เช่น เรื่องหนวกฟาง (นิทานเรื่องที่ 13) กล่าวถึง พ่อแม่ทำอาหารเสร็จก็เห็นพ่อนั่งมวนบุหรี่สูบบุหรี่อยู่

เรื่องไอ้ปั้นข้าวใหญ่ (นิทานเรื่องที่ 36) กล่าวถึง ชายคนที่เอาห่อข้าวไปด้วย เมื่อเห็นเพื่อนล้างมือก็รีบพูดว่า "ล้างมือทำไม แกมิได้เอาห่อข้าวมาจะมากินกับฉันไม่ได้ละ" ชายคนที่ไม่ได้เอาห่อข้าวมาได้ยินเช่นนั้นก็กละอายจึงพูดว่า "ข้าล้างมือเพื่อสูบบุหรี่ต่างหาก" และเข็ดมือจนแห้งจึงเอาห่อยามามวนบุหรี่สูบบุหรี่และนั่งพักผ่อนอยู่ห่าง ๆ

7. วิถีวัฒนธรรมด้านครอบครัวและที่อยู่อาศัย หมายถึง การกระทำที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของการทำมาหากินเพื่อเลี้ยงครอบครัว และรวมถึงลักษณะครอบครัว ลักษณะที่อยู่อาศัย

จากการศึกษานิทานพื้นบ้านของจังหวัดเลย พบว่า มีวิถีวัฒนธรรมด้านครอบครัวและที่อยู่อาศัยปรากฏอยู่ในประเด็นต่อไปนี้

7.1 ลักษณะครอบครัว ครอบครัวของชาวจังหวัดเลย ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นครอบครัวขนาดเล็ก หลังจากแต่งงานแล้วสามีภรรยาจะแยกออกไปต่างหากเป็นครอบครัวใหม่ที่มีพ่อแม่และลูก ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องน้อยหาญหนี (นิทานเรื่องที่ 8) กล่าวถึง สองหัวเมียแต่งงานกันมาหลายปี โดยเฉพาะเมียมักอยู่ในโงวาทหัวด้วยดีตลอดมา สองหัวเมียนั้นชอบไปไหนก็ไปด้วยกัน แม้กระทั่งเมียท้องได้ 7-8 เดือน ก็ยังคงไปช่วยหัวนางไร

เรื่องนายคดกับนายซ้อ (นิทานเรื่องที่ 10) กล่าวถึง นายซ้อก็เอาเงินและทองคำที่ได้มาไปจำหน่ายได้เงินมาเป็นจำนวนมาก นายซ้อและครอบครัวก็กลายเป็นผู้มั่งคั่งต่อมา

เรื่องปลาเทวดา (นิทานเรื่องที่ 13) กล่าวถึง หญิงหม้ายคนหนึ่งอายุราวกลางคน แกมีลูก 2 คน คนแรกเป็นผู้ชายอายุประมาณ 20 ปีเศษ คนน้องเป็นผู้หญิงอายุประมาณ 10 ปีเศษ ต่อมาลูกชายแต่งงานกับหญิงสาวในหมู่บ้านเดียวกันและได้แยกไปอยู่กับภรรยา ส่วนแม่ยังคงอาศัยอยู่บ้านหลังเดิมกับลูกสาว

เรื่องสุนัขแสนรู้ (นิทานเรื่องที่ 30) กล่าวถึง มีชายสองคนพี่น้องเป็นลูกผู้มีอันจะกินคนหนึ่ง เมื่อพ่อแม่แก่แล้วจึงแบ่งมรดกให้ลูกซึ่งโตและแต่งงานไปแล้วทั้งสองคน โดยมอบให้ลูกไปลงทุนจำนวนเท่า ๆ กัน

เรื่องหลาบตายชายชู้ (นิทานเรื่องที่ 33) กล่าวถึง มีชายคนหนึ่งอายุราวกลางคน เป็นผู้มีครอบครัวคือ มีลูกมีเมียแล้ว วันหนึ่งแกคิดได้ว่าจะเอาอุจจาระคนใส่ไหไปขาย แกจึงนำความคิดนี้ไปปรึกษาเมียแก

แต่ก็มีบางครอบครัวที่เป็นครอบครัวชาย คือ เมื่อหลังแต่งงานแล้วสามีภรรยาจะอาศัยอยู่กับพ่อแม่ของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เช่น

เรื่องนายบังยาน (นิทานเรื่องที่ 11) กล่าวถึง นายบังยานและเมียแต่งงานกันจนมีลูกสี่คนแล้วก็ยังคงอาศัยอยู่บ้านหลังเดียวกับพ่อตาและแม่ยาย เพราะเมียแกเป็นลูกสาวคนเดียวของพ่อแม่

เรื่องสะใภ้เศรษฐี (นิทานเรื่องที่ 23) กล่าวถึง เศรษฐีสองหัวเมียมีลูกชายเพียงคนเดียว เมื่อลูกโตเป็นหนุ่มก็ปรึกษากันว่าเห็นควรจะหาลูกสะใภ้มาครองเรือนและรับภารกิจการบ้านการเรือน ทั้งมอบสมบัติให้ครอบครัวครองแทนตนต่อไป

7.2 การทำมาหากินเพื่อเลี้ยงครอบครัว จากการศึกษานิทานพื้นบ้านเมืองเลยพบว่า ผู้ชายเป็นผู้นำครอบครัว ประกอบอาชีพหาเลี้ยงครอบครัว โดยออกไปทำไร่ ทำนา หาปลา ล่าสัตว์ ค่าขายแต่เพียงลำพังผู้เดียว ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องกวางคำกับสหาย (นิทานเรื่องที่ 1) กล่าวถึง ครั้งหนึ่งมีนายพรานคนหนึ่งไปเที่ยวล่าเพื่อล่าสัตว์

เรื่องชาวไร่กับลิง (นิทานเรื่องที่ 6) กล่าวถึง มีชายคนหนึ่งมีอาชีพทำไร่ แยกไปทำไร่อยู่เชิงเขาในป่าดงดิบแห่งหนึ่ง

เรื่องนายบังยาน (นิทานเรื่องที่ 11) กล่าวถึง ครั้งหนึ่งเมียนายบังยาน บอกพี่ว่า ให้ไปพันไร่เพื่อปลูกข้าวสักแห่งหนึ่ง ไม่ต้องกว้างนักสักแรมดินตายก็ได้

เรื่องปลาเทวดา (นิทานเรื่องที่ 13) กล่าวถึง เย็นวันหนึ่งในฤดูฝน ฝนได้ตกลงมาทำให้น้ำในลำธารไหลหลากนองและขุ่น ทำให้ปลาแหวกว่ายในลำธารเป็นจำนวนมาก ชายหนุ่มเห็นเป็นโอกาสเหมาะจึงได้นำไซไปดักปลาไว้

เรื่องพั่วเป็นเพี้ยเพราะเมียช่างพูด (นิทานเรื่องที่ 15) เมื่อปลัดอำเภอมาพักอยู่ในหมู่บ้านก็ถือโอกาสมาเยี่ยมเพื่อนที่บ้านในตอนเช้า เผอิญชายผู้พั่วไม่อยู่เพราะไปล่าสัตว์ ตั้งแต่เข้ามืด ฝ่ายเมียเมื่อเห็นเพื่อนของพั่วอดสำหามาเยี่ยม รู้สึกตื้นตันดีใจ จึงต้อนรับขับสู้ด้วย อธิยาศัยอันดีและจัดหาอาหารมาเลี้ยงต้อนรับด้วย

เรื่องรักแท้ (นิทานเรื่องที่ 22) กล่าวถึง หญิงสาวสวยกับชายหนุ่มคู่หนึ่งรักกันมาก อยู่ต่อมาชายคนรักมีความจำเป็นต้องไปค้าขายต่างเมืองเป็นเวลานาน

เรื่องหนองหล่ม (นิทานเรื่องที่ 32) กล่าวถึง พรานไก่ได้ออกล่าสัตว์ตามที่เคยทำมา เผอิญแก่หล่มไปเห็นอีแก้งเผือกขนาดใหญ่ตัวหนึ่ง

เรื่องหลาบตายขายขี้ (นิทานเรื่องที่ 33) กล่าวถึง ชายคนหนึ่งมีอายุกลางคนแล้ว ขณะที่แกอยู่บ้านตามลำพังคนเดียว แกคิดหาสินค้าที่จะนำไปขายอยู่เป็นเวลานานก็ยังนึกไม่ออกว่าจะไปขายอะไรดี ในที่สุดแกนึกได้ว่าจะเอาเรือบรรทุกอุจจาระไปขาย จึงนำความคิดนี้มาปรึกษากับเมีย ครั้งแรกเมียแกก็คัดค้าน แต่พอแกให้เหตุผลเมียแกจึงเห็นชอบด้วย

มีบางเรื่องที่ได้กล่าวถึง ผู้หญิงที่ต้องประกอบอาชีพหาเลี้ยงครอบครัว ช่วยพ่อแม่ทำงานและเก็บผักผลไม้ในป่ามาเป็นอาหาร เช่น

เรื่องนางผมหอม (นิทานเรื่องที่ 9) กล่าวถึง หญิงสาวคนหนึ่งมีรูปร่างสวยงามมาก ครอบครัวของหญิงสาวมีอาชีพทำไร่ อยู่มาวันหนึ่งหญิงสาวคนนี้ไปเที่ยวล่ากับเพื่อน ๆ สาว

ด้วยกัน เพื่อหาอาหารและเก็บผักผลไม้ในป่ามาประกอบอาหาร และอีกตอนหนึ่งกล่าวถึง หญิงผู้ที่ตั้งครรภ์เพราะดื่มบ๊องสวาช้าง เมื่อลูกคลอดออกมาก็ได้พยายามเลี้ยงดูลูกอย่างทะนุถนอม มีให้ออดอยากและตกระกำลำบากประการใด

เรื่องหนองหล่ม (นิทานเรื่องที่ 32) กล่าวถึง ชาวบ้านทุกคนได้กินเนื้ออีเก้งเผือกอย่างอ้วนหนาสำราญ ยกเว้นหญิงหม้ายคนหนึ่ง ซึ่งวันนั้นแก่ผอมไปไร่เพื่อเก็บเกี่ยวข้าว

และมีนิทานบางเรื่องได้กล่าวถึงสามีภรรยาที่ช่วยกันทำงานทุกอย่าง ถึงแม้ว่าเป็นงานหนัก หรือทำไร่ทำนาก็ตาม ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องน้อยหาญหมี (นิทานเรื่องที่ 8) กล่าวถึง สองพี่เมียแต่งงานกันมาหลายปี ต่างรักใคร่กันดี เมียอยู่ในโอวาทของพี่ด้วยดีเสมอมา สองคนพี่เมียนี่มีอาชีพทำไร่ จะไปไหนก็ไปด้วยกัน ต่อมาเมื่อเมียท้องได้ 7-8 เดือน ก็อดสำทับทำไร่ช่วยพี่อยู่เป็นปกติ

เรื่องว่าอะไรว่าตามกัน (นิทานเรื่องที่ 24) กล่าวถึง พี่เมียคู่หนึ่งอยู่กันมาอย่างมีความสุขเพราะมีความรักใคร่กลมเกลียวถนอมน้ำใจซึ่งกันและกันตลอดมา อยู่มาวันหนึ่ง พี่เมียคู่นี้ชวนกันไปวิดน้ำเพื่อจับปลาที่หนองน้ำขนาดใหญ่แห่งหนึ่ง โดยผลัดกันวิด ผลัดกันพักผ่อน

7.3 ที่อยู่อาศัย จากการศึกษานิทานพื้นบ้านจังหวัดเลย พบว่า นิทานบางเรื่องชี้ให้เห็นว่าชาวบ้านมักจะสร้างบ้านที่มีใต้ถุนสูง ซึ่งใต้ถุนอาจจะเอาไว้เก็บของหรือทำเป็นเล้าไก่ก็ได้ คนที่ยากจนก็จะเอาไม้ไผ่เป็นพื้นและฝาบ้าน ส่วนคนที่มีฐานะร่ำรวยก็จะสร้างบ้านหลังใหญ่โต นอกจากนี้ยังพบว่า ชาวบ้านสร้างกระท่อมไว้ที่ไร่หรือนา เพื่อเอาไว้นอนพักผ่อนเวลาไปทำไร่ทำนา ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องจับไรไฟไหม้ (นิทานเรื่องที่ 5) กล่าวถึง นายจันทร์และนายจันทร์หาช่วยกันวิดน้ำจนแห้งและจับปลาได้เป็นจำนวนมาก ทั้งสองช่วยกันขนปลาและเครื่องมือจับปลาไปที่กระท่อมนาของนายจันทร์หา

เรื่องชาวไร่กับลิง (นิทานเรื่องที่ 6) กล่าวถึง กลางวันวันหนึ่งลิงฝูงใหญ่เข้ามาในไร่และกินผักแพงแดงโมของแก ในวันนั้นแกรู้สึกอ่อนเพลียจึงขึ้นไปนอนพักอยู่บนกระท่อมแล้วหลับไป และอีกตอนหนึ่งกล่าวถึง ในเวลาต่อมาชายคนที่ได้นอนเงินและหน่อทองคำมากับเมียของแกก็นำไปขายได้เงินมากมาย แล้วนำเงินมาใช้จ่ายและสร้างบ้านหลังใหญ่โต

เรื่องตัวอุบาทว์ (นิทานเรื่องที่ 7) กล่าวถึง พระราชาองค์หนึ่งเสด็จไปตั้ง
หมู่บ้านแห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ประชาชนมีฐานะค่อนข้างยากจน พอไปถึงบ้านหลังหนึ่งซึ่งเป็นบ้าน
ขนาดเล็กและค่อนข้างทรุดโทรม ก็ทรงเห็นชายแก่คนหนึ่งกำลังนั่งจักตอกอยู่ที่พื้นดินใกล้บันไดบ้าน

เรื่องนายคดกับนายซื่อ (นิทานเรื่องที่ 10) กล่าวถึง พ่อค้ากระบือเมื่อเดิน
ทางเข้าไปในเมืองแล้ว เห็นบ้านหลังหนึ่งใหญ่โต เข้าใจว่าเจ้าของบ้านเป็นคนมั่งมี

เรื่องนายบังยาน (นิทานเรื่องที่ 11) กล่าวถึง เมียนายบังยานบอกพี่ว่า
ให้ทำกระท่อมเล็ก ๆ สักหลังหนึ่ง เมื่อไปไร่จะได้อยู่อาศัย

เรื่องผีพิบัติน (นิทานเรื่องที่ 17) กล่าวถึง ชายสองคนพี่น้องทำกระท่อม
ชนิดใต้ถุนสูงขึ้นหลังหนึ่ง สำหรับเป็นที่พักอาศัยขณะไปทำไร่

เรื่องสองสหายลักไก่ (นิทานเรื่องที่ 27) กล่าวถึง สองสหายพากันเข้าไป
ในหมู่บ้าน พอเดินไปถึงบ้านหลังหนึ่งเป็นบ้านขนาดใหญ่พอสมควรและเป็นบ้านใต้ถุนสูง ใต้ถุนมีเสา
ไถ่ขนาดใหญ่

เรื่องสุนัขแสนรู้ (นิทานเรื่องที่ 30) กล่าวถึง โจรสองคนมาที่ร้านจำหน่าย
ทอง จึงเข้าขโมยเอาทองและของมีค่ามากมายในร้านจนหมดเกลี้ยง เนื่องจากร้านทองอยู่ข้างล่าง
สองสามีภรรยาและลูกนอนอยู่ชั้นบน

เรื่องหลาบตายขายชี (นิทานเรื่องที่ 33) กล่าวถึง วันต่อมาชายคนนั้นจึง
ไปหาหมาปากแฉกชนิดที่เขาใส่ปลาร้ามาหลายใบ เอามาตั้งเรียงรายไว้ใต้ถุนบ้าน

เรื่องไอ้เจ็ดไห (นิทานเรื่องที่ 35) กล่าวถึง พี่เมียคู่หนึ่งแต่งงานอยู่กับ
กันมาหลายปี พี่เมียคู่นี้มีฐานะค่อนข้างยากจน อาศัยอยู่ในบ้านซึ่งพื้นและฝาทำด้วยไม้ไผ่

8. วัฒนธรรมด้านการศึกษา หมายถึง สิ่งที่แสดงออกถึงการกระทำเกี่ยวกับการอบรม
สั่งสอน การหาความรู้หรือถ่ายทอดวัฒนธรรมของสังคม

จากการศึกษานิทานพื้นบ้านของจังหวัดเลย พบว่า วัฒนธรรมด้านการศึกษาส่วนใหญ่
แสดงให้เห็นถึงการเรียนรู้ระบบคุณธรรมและกฎเกณฑ์ของสังคม มีบางเรื่องที่แสดงให้เห็นการศึกษา
ด้านเวทมนตร์คาถา แต่ไม่ปรากฏวัฒนธรรมด้านการศึกษาที่เป็นระบบโรงเรียน นิทานพื้นบ้านจังหวัด
เลย ส่วนใหญ่จะสอนเพื่อให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข โดยสอนใน
ประเด็นต่อไปนี้

8.1 การฟังพาดูซึ่งกันและกัน ซึ่งให้เห็นว่ามนุษย์หรือสัตว์ต่างก็มีความสามารถแตกต่างกัน ฉะนั้นการที่มนุษย์และสัตว์จะอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข จะต้องมีการฟังพาดูซึ่งกันและกันเสมอ ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องกวางคำกับสหาย (นิทานเรื่องที่ 1) กล่าวถึง นกตาโนเป็นห่วงเพื่อน เมื่อเห็นนายพรานตามกวางคำไปแล้วจึงบินมาหาเต่าซึ่งอยู่ในถ้ำยาม พยายามเอาปากกัดถ้ำยาม แต่ไม่เป็นผล ฝ่ายกวางคำซึ่งเป็นสัตว์ฉลาด พอหลอกให้นายพรานตามไปไกลแล้วจึงวิ่งมาหาสหาย เต่า รีบเอาเขามาซ้อนถ้ำยามไว้แล้วกระโดดหนีเข้าป่าไป เมื่อเข้าไปในป่าเห็นว่าปลอดภัยแล้ว จึงวางถ้ำยามลงบนพื้นดินให้เต่าคลานออกมาจากถ้ำยาม ทั้งกวางคำ เต่า และนกตาโนจึงปลอดภัย

เรื่องสองสหายไปหาตะกวด (นิทานเรื่องที่ 26) กล่าวถึง มีชายหนุ่มสองคน เป็นเพื่อนกัน ต่างไปมาหาสู่กันเสมอ คนหนึ่งเป็นคนตาบอดแต่ชาติ คือเดินไปมาไม่สะดวกต้องใช้ไม้ หรือมือค้ำอยู่เสมอ ส่วนอีกคนหนึ่งตาดี คือมองเห็นอะไรได้ถนัด แต่สองชาติติดกันมาแต่กำเนิด วันหนึ่งสองสหายชวนกันไปหาตะกวด โดยตกลงให้คนตาบอดเป็นพาหนะเดินไป ส่วนคนตาดีรับอาสา เป็นตาเพื่อมองหาตะกวด

เรื่องสองสหายลักไก่ (นิทานเรื่องที่ 27) กล่าวถึง ชายหนุ่มสองคนเป็น เพื่อนรักกัน อาศัยอยู่ในชนบทแห่งหนึ่ง ทั้งสองคนมักไปเที่ยวด้วยกันเสมอ หนุ่มสองคนนี้คนหนึ่งหน้าตาดีแต่หูหนวก แต่อีกคนหนึ่งตาบอดทั้งสองข้างแต่หูได้ยินปกติ เวลาไปเที่ยวด้วยกัน ชายหนุ่มผู้ตาดี จะเป็นคนจูงชายหนุ่มผู้ตาบอดไป

เรื่องสี่สหาย (นิทานเรื่องที่ 29) กล่าวถึง ชายหนุ่มสี่คนเป็นเพื่อนรักกัน เรียนวิชาความรู้มาคนละอย่าง วันหนึ่งขณะที่เดินทางมาถึงศาลาริมบึง คนที่เรียนวิชาโหราศาสตร์ ก็ดูฤกษ์ยามและบอกเพื่อน ๆ ว่าอีกสักพักจะมีนกอินทรีคาบคนบินผ่านมาทางนี้ แล้วนกอินทรีคาบคนบินผ่านมาจริง ๆ ชายหนุ่มคนที่ 2 ซึ่งแม่แรงหูก็ยิงธนูใส่คนอินทรีจนปีกหัก นกอินทรีต้องร่อนลงที่บึง แล้วปล่อยคนที่คาบมานั้นจมดิ่งลงไปยังก้นบึง ชายหนุ่มคนที่ 3 ซึ่งเป็นนักประดาน้ำก็รีบดำน้ำลงไป ที่ก้นบึงและอุ้มศพหญิงสาวสวยขึ้นมาที่ศาลา ชายหนุ่มคนที่ 4 ซึ่งมีเวทมนตร์คาถาชุบชีวิตคนได้จึง ลงมือเป่ามนตร์วิเศษหลาย ๆ ครั้งจนหญิงสาวคนนั้นฟื้นขึ้นมา

เรื่องสุนัขแสนรู้ (นิทานเรื่องที่ 30) กล่าวถึง เมื่อพี่ชายได้รับเงินสงเคราะห์จากน้องชาย รู้สึกตัวว่าประพฤติไม่เหมาะสมมานานจนแทบเอาตัวไม่รอด หลังจากนั้นพี่ชายก็เลิกเล่นการพนันและตั้งใจทำมาหากินอย่างขยันขันแข็ง จนกลายเป็นผู้มีอันจะกินคนหนึ่งในเมืองนั้น

เรื่องไอ้เจ็ดโหล (นิทานเรื่องที่ 35) กล่าวถึง สีสหายต่างก็มีความสามารถกันคนละอย่าง ชวนกันเดินทางไปหาทรัพย์สมบัติตามเกาะหรือถ้ำบนภูเขา เมื่อไปก็พบกับอันตรายต่าง ๆ สีสหายก็ช่วยเหลือกันจนค้นพบสมบัติและนำกลับบ้าน แล้วแบ่งสมบัติให้เพื่อน ๆ ทุกคน

เรื่องไอ้บั้นข้าวใหญ่ (นิทานเรื่องที่ 36) กล่าวถึง ไอ้บั้นข้าวใหญ่กับเพื่อนไปตัดไม้ในป่า ไอ้บั้นข้าวใหญ่ซึ่งมีความรอบคอบจึงห่อข้าวเหนียวและอาหารกลางวันไปด้วย เมื่อทั้งสองตัดไม้จนถึงเวลาเที่ยง ไอ้บั้นข้าวใหญ่จึงเอาห่อข้าวออกมากินแต่ผู้เดียวไม่ให้เพื่อนกินด้วย พอทั้งสองตัดไม้ต่อไปได้ไม่นาน ไอ้บั้นข้าวใหญ่ก็ถูกงูเหลือมตัวใหญ่รัดอย่างแน่นหนา จึงอ่อนวอนให้เพื่อนช่วย เพื่อนจึงเอาไม้ไปงัดและดึง งูเหลือมตัวนั้นทันที งูเหลือมรู้สึกเจ็บและตกใจมากจึงเลื้อยหนีไป ไอ้บั้นข้าวใหญ่จึงยกมือไหว้กล่าวขอบคุณเพื่อนที่ช่วยชีวิตไว้ พร้อมทั้งกล่าวขอโทษที่แกล้งเอาข้าวและอาหารทิ้งลงไปในน้ำ ตั้งแต่นั้นมา ไอ้บั้นข้าวใหญ่ก็เป็นคนเอื้อเฟื้อเพื่อนฝูงตลอดมา

8.2 ความเอื้อเฟื้อเพื่อนฝูง ซึ่งให้เห็นว่าการที่คนจะอยู่อย่างมีความสุขสงบในสังคมได้ ต้องรู้จักเอื้อเฟื้อเพื่อนฝูงผู้อื่น รู้จักเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องหัวเป็นเพี้ยเพราะเมียช่างพูด (นิทานเรื่องที่ 15) กล่าวถึง หญิงเจ้าของบ้าน เมื่อปลัดอำเภอ เพื่อนของหัวอดสำหามาเยี่ยม รู้สึกดีใจ จึงต้อนรับขับสู้ด้วยอหยาอหยาอันดี และจัดหาอาหารมาเลี้ยงต้อนรับปลัดอำเภอด้วย ต่อมาเมื่อตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านนั้นว่างลง ปลัดอำเภอจึงแต่งตั้งให้ชายผู้เป็นเพื่อนเป็นผู้ใหญ่บ้านแทน

เรื่องลูกสะใภ้เศรษฐี (นิทานเรื่องที่ 23) กล่าวถึง เศรษฐีสามภรรยาได้ปรึกษากันถึงคุณสมบัติของผู้ที่จะเป็นลูกสะใภ้ โดยเห็นว่าควรเป็นผู้มีน้ำใจเมตตาปราณี เอื้อเฟื้อเพื่อนฝูงและรู้จักใช้ทรัพย์ให้เป็นประโยชน์ ซึ่งก็มีหญิงสาวคนหนึ่งที่ถูกคัดเลือกเพราะมีความเอื้อเฟื้อเพื่อนฝูง ไม่เห็นแก่ตัว และเปี่ยมด้วยคุณธรรม

เรื่องสุนัขแสนรู้ (นิทานเรื่องที่ 30) กล่าวถึง น้องชายมอบเงินให้พี่ชายอีกคนหนึ่ง เป็นการสงเคราะห์พี่ชายที่ยากจนและขอให้เลิกเล่นการพนัน ให้ตั้งใจทำมาหากินด้วยความขยันขันแข็งและสุจริต

8.3 การรู้จักประมาตน ชี้ให้เห็นว่าผู้ที่มีความโลภอยากได้ของผู้อื่น จะทำงาน สิ่งใดก็ไม่สำเร็จ และชีวิตอาจพบกับความตายได้ ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องแก่งคุดคู้ (นิทานเรื่องที่ 2) กล่าวถึง จึงคิ่งดั่งแดง เมื่อฝากขายเงิน ได้สำเร็จแล้ว แก่มีความคิดว่าถ้ากั้นลำน้ำโขงสำเร็จ นอกจากชาวเรือจะมีได้ล่องเรืออีกต่อไป แก่ก็จะสามารถจับสัตว์น้ำและล่าสัตว์ป่าได้อย่างสะดวกสบาย แต่แก่ก็ทำไม่สำเร็จเนื่องจากถูก ไม้เหี้ยที่ทำเป็นไม้คานหาบหินมาถมนำน้ำโขงบาดคอเป็นแผลลึก ทำให้เส้นเลือดใหญ่ขาดเลือดไหล ไม่หยุด เป็นผลให้จึงคิ่งดั่งแดงตายในที่สุด

เรื่องจัญไรไฟไหม้ (นิทานเรื่องที่ 5) กล่าวถึง นายจันทรอยากได้ส่วนแบ่ง 2 ส่วน จึงให้พ่อปลอมเป็นเทพารักษ์ซ่อนตัวอยู่ในโพรงไม้ใหญ่ เมื่อทั้งสองไปถาม เทพารักษ์ปลอม ตอบว่า คนชื่อสองพยางค์ควรจะได้ส่วนแบ่ง 2 ส่วน แต่คนที่ชื่อพยางค์เดียวควรจะได้ส่วนเดียว นายจันทรก็ไม่ว่าอะไร พอนายจันทรรีบวิ่งไปแบ่งปลาที่กระท่อม นายจันทรเอาพางยัดเข้าไปใน โพรงไม้แล้วจุดไฟเผา เทพารักษ์ปลอมเมื่อทนความร้อนไม่ไหวจึงรีบออกมาจากโพรงไม้ แต่ก็ถูกลวกจนต้องนอนรักษาแผลไฟไหม้อยู่ที่บ้านหลายวัน

เรื่องนายคดกับนายซื่อ (นิทานเรื่องที่ 10) กล่าวถึง เมื่อนายคดได้ทราบ ข่าวว่านายซื่อรำรวยก็รีบมาสอบถามข่าวคราว นายซื่อเล่าตามความเป็นจริง นายคดก็ทำอย่าง นายซื่อ และถูกเสือกัดตายอยู่ในป่าแห่งนั้น

เรื่องนายโง่จอมโง่ (นิทานเรื่องที่ 12) กล่าวถึง เจ้าเมืองเมื่อได้ทราบ ข่าวว่านายโง่ยังไม่ตายและมีสินค้าบรรทุกเรือมาขาย พร้อมทั้งแต่งกายด้วยเสื้อผ้าอันสวยงามก็นึก แปลกใจจึงถามนายโง่ นายโง่ตอบว่าตนเองดำไปเมืองบาดาลเกี่ยวกับพญานาคสนุกมาก เจ้าเมือง คิดอยากจะไปเมืองบาดาลจึงให้คนนำไปมัดติดต้นไม้ไว้ที่ริมทะเล พอครบ 3 คืนก็ให้ตัดต้นไม้ลงไปในทะเล เจ้าเมืองจึงสิ้นชีวิตอยู่ในทะเลนั่นเอง

เรื่องฝีกองกอย (นิทานเรื่องที่ 16) กล่าวถึง เมื่อท้าวโหล่นรำรวย เพื่อนสนิทของท้าวโหล่นได้มาถามข่าวคราวว่าท้าวโหล่นไปไหนมาและทำไมกลับมาจึงรำรวย ท้าวโหล่น ก็เล่าให้เพื่อนฟังอย่างไม่ปิดบัง เพื่อนคนนั้นเกิดความโลภอยากจะทำรำรวยอย่างท้าวโหล่นบ้าง จึง ทำเช่นเดียวกับที่ท้าวโหล่นเล่าให้ฟัง แต่ผลสุดท้ายเพื่อนของท้าวโหล่นถูกฝีกองกอยจับขาสองข้าง ฉีกออกจากกันจนถึงแก่ความตาย

เรื่องสามเกลอลักควาย (นิทานเรื่องที่ 25) กล่าวถึง ชายหนุ่มสามคนเป็นเพื่อนกัน คินหนึ่งขณะที่เดินผ่านลานข้าวแห่งหนึ่ง เจ้าของควายได้ผูกควายไว้ตัวหนึ่ง ชายหนุ่มจึงมีความคิดว่าจะลักควายไปขาย ขณะที่กำลังไล่ควายลุกขึ้นเพื่อจะได้จูงหนีไป เจ้าของบ้านก็ตื่นขึ้นมาพบเสียก่อนและจับชายหนุ่มทั้งสามไว้พร้อมทั้งของกลาง

เรื่องสองสหายลักไก่ (นิทานเรื่องที่ 27) กล่าวถึง ชายหนุ่มสองคนเป็นเพื่อนรักกัน คินหนึ่งทั้งสองพากันเข้าไปในหมู่บ้านและแอบเข้าไปขโมยไก่ซึ่งเป็นเล้าขนาดใหญ่อยู่ใต้ถุนหมู่บ้าน เจ้าของบ้านตื่นขึ้นมาพบ ทั้งสองคนจึงรีบหนีอย่างรวดเร็วและพากันเข็ดไม่คิดขโมยไก่อีกเลย

เรื่องสุนัขแสนรู้ (นิทานเรื่องที่ 30) กล่าวถึง โจรสองคนเข้ามาขโมยทองคำที่ร้านขายทองแห่งหนึ่ง โจรนำทองคำและสิ่งของมีค่าแอบหนีไปโดยเอาสิ่งของบรรจุใส่ในบิ๊บแล้วปิดฝาแน่น จากนั้นนำบิ๊บไปฝังดินไว้อย่างมิดชิด แต่ขณะที่ฝังบิ๊บนั้นสุนัขของเจ้าของร้านทองได้แอบเฝ้าดูเหตุการณ์อยู่ไม่ไกลนัก พอโจรฝังเสร็จเรียบร้อยก็รีบหนีไป สุนัขจึงกลับบ้าน พอเจ้าของบ้านตื่นขึ้นมาสุนัขตัวนั้นก็นำทางพาเจ้าของบ้านไปยังที่ฝังบิ๊บของมีค่าเหล่านั้น เมื่อเจ้าของบ้านขุดดินลงไปก็พบบิ๊บใบนั้น ตรวจสอบดูสิ่งของแล้วปรากฏว่าสิ่งของอยู่ครบทุกอย่าง

เรื่องหลายตายายขี้ (นิทานเรื่องที่ 33) กล่าวถึง เพื่อนของชายที่เอาอุจจาระไปขาย เมื่อเห็นเพื่อนร่ำรวยก็มาหาและถามเรื่องเอาอุจจาระไปขายว่าผลเป็นอย่างไร ชายที่เอาอุจจาระไปขายตอบว่าได้เงินมากพอสมควร เพื่อนที่มาหา ก็อยากจะได้เงินอย่างแกบ้าง จึงถามวิธีการ ชายคนแรกเล่าให้ฟังทั้งหมด เพื่อนของแกจึงสะสมอุจจาระจนได้พบกับความต้องการ แล้วบรรทุกเรือไปขายที่เมืองซึ่งเคยพำนักกับชายที่ขายอุจจาระคนแรก เมื่อประกาศขายก็โดนพวกที่พำนักในคราวก่อนแล้วเสียเงินไปมาก ซึ่งยังมีความแค้นอยู่ ขว้างบาด้วยก้อนหินจนชายคนที่ขายอุจจาระคนที่สองต้องรีบพายเรือกลับบ้าน

8.4 กรรมสนองกรรม จากการศึกษานิทานพื้นบ้านของจังหวัดเลย ซึ่งให้เห็นว่า ผู้ที่ให้ทุกข์แก่คนอื่น หรือทำให้ผู้อื่นเป็นทุกข์ ก็จะได้รับคามทุกข์เช่นกัน ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องขันตาปา (นิทานเรื่องที่ 4) กล่าวถึง ขันตาปาหลอกให้เจ้าหั่วตาเอามือไปล้างทวารควาย ควายตกใจรีบหุบทวารพร้อมกับวิ่งไปอย่างรวดเร็ว ทั้งมือและแขนหลวงตา

ก็ติดไปกับรูปทวารควายด้วย เจ้าหัวตาต้องวิ่งตามควายไปติด ๆ จนผ้าผ่อนหลุดลุ่ยเหลือแต่ตัว ในที่สุดเมื่อมือเจ้าหัวตาหลุดจากทวารควาย ร่างกายถูกเหวี่ยงอย่างแรง ศีรษะไปกระทบกับคันนา เป็นผลให้เจ้าหัวตาสิ้นชีวิตทันที ส่วนขันตพานั่งหัวเราะอยู่คันนาไม่หยุดจนขาดใจตายในที่สุด

เรื่องนางผมหอม (นิทานเรื่องที่ 9) กล่าวถึง นางโพงเกิดหลงในตัวท้าววรจิตร จึงแปลงร่างเป็นดอกบัว เมื่อนางผมหอมจะเด็ดดอกบัวให้ลูก นางโพงก็กระซอกแขนนางผมหอมปลัดตกลงไปในน้ำ แล้วนางโพงก็กลายร่างเป็นนางผมหอมแทนทันที แต่ตอนสุดท้ายเมื่อท้าววรจิตรทราบความจริงจึงฆ่านางโพงตาย

เรื่องนายคดกับนายชื้อ (นิทานเรื่องที่ 10) กล่าวถึง นายคดกับนายชื้อไปหานายคดได้หลอกเจาะดวงตานายชื้อ แล้วกลับมาบ้านบอกญาติและเมียของนายชื้อว่าถูกเสือกัดตาย ส่วนนายชื้อเมื่อเทพารักษ์เทพเจ้าในป่าแห่งนั้นนำดวงตาคืนให้พร้อมกับให้แท่งเงินและแท่งคำแก่นายชื้อมากมาย นายชื้อก็กลับมาบ้าน จากนั้นวันต่อมา นายชื้อและเมียพากันเอาแท่งเงินแท่งทองไปขายจนเป็นคนร่ำรวยในหมู่บ้านแถบนั้น นายคดเมื่อได้ทราบข่าวเช่นนั้นรีบมาหานายชื้อและถามข่าวคราว นายชื้อก็ตอบตามความจริงทุกอย่าง นายคดจึงทำเช่นเดียวกับนายชื้อ จนกระทั่งถูกเสือกัดตายในที่สุด

เรื่องหนองหล่ม (นิทานเรื่องที่ 32) กล่าวถึง พรานไก่อุ่งหอกเข้าไปใส่อีแก่งเพื่อคอยล่าอย่างสุดแรงจนอีแก่งเหือกตาย จากนั้นพรานไก่อและชาวบ้านก็เอาเนื้ออีแก่งเหือกแจกกันแทบทุกหลังคาเรือน ครั้นถึงเวลาพลบค่ำหลังจากที่ได้รับประทานเนื้ออีแก่งเหือกแล้ว ก็เกิดเหตุการณ์วิปริตขึ้นมา คือเกิดพายุหนัก พัดเอาต้นไม้และบ้านเรือนหักกระเนระนาดทั่วไป ผ่นตกหนัก น้ำท่วมอย่างรวดเร็ว ต่อจากนั้นแผ่นดินที่ตั้งหมู่บ้านก็ทรุดลง ทำให้บ้านเรือนจมไปได้พื้นดินทั้งหมู่บ้านที่ติดตรงนั้นจึงเป็นหนองน้ำอันกว้างใหญ่

8.5 การรักษาสัตย์ จากการศึกษานิทานพื้นบ้านจังหวัดเลย ชี้ให้เห็นว่าคนที่มีความสัตย์จะได้รับผลตอบแทนที่ดีและมีความสุข ส่วนคนที่ไม่มีความสัตย์จะได้รับความหายนะ ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องผีขี้ขี้ (นิทานเรื่องที่ 17) กล่าวถึง ผีขี้ขี้อันวอนสองพี่น้องไม่ให้ฆ่าตนเอง และบอกว่าหากปล่อยให้ตนเองรอดชีวิตกลับไปได้แล้วจะตอบแทนบุญคุณอย่างดีที่สุด

สองพี่น้องจึงปล่อยผีดิบทิ้งไป และเวลาต่อมาเมื่อสองพี่น้องไปเยี่ยมผีดิบซึ่งได้มอบสิ่งมีค่าให้สองพี่น้องมากมาย

เรื่องภูบ่อบิด (นิทานเรื่องที่ 18) กล่าวถึง ชายคนหนึ่งไปเที่ยวป่าเพื่อล่าสัตว์ ก็ไปพบถ้ำมหาสมบัติแต่มีปีศาจเฝ้าอยู่ ชายคนนั้นจึงอ่อนวอนจนปีศาจสงสาร จึงอนุญาตให้เขาเอาสมบัติได้ แต่มีข้อแม้ว่าผู้ที่จะเข้าไปเอาต้องเปลือยกายเข้าไป ห้ามมิให้ใช้สิ่งใดห่อหรือหอบหิ้วออกมา ชายคนนั้นก็ปฏิบัติตามโดยพยายามใช้ส่วนต่าง ๆ ของร่างกายนำออกมาได้มากพอสมควร เมื่อถึงบ้านชายผู้นี้จึงนำทรัพย์สมบัติไปขายได้เงินมากมาย เมื่อชาวบ้านทราบข่าวก็พากันมาถามชายผู้นี้จึงบอกไปตามความจริง เมื่อชาวบ้านหลงใหลมาก ๆ เข้าไปในถ้ำก็พบปีศาจซึ่งเฝ้าสมบัติอยู่ ปีศาจก็ไม่ได้หวงห้ามและบอกข้อปฏิบัติให้ทราบว่า นอกจากเปลือยกายเข้าไปเอาสมบัติแล้วระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายห้ามมิให้แตะเนื้อต้องกายและพูดเกี่ยวกับพาราสิกันเป็นอันขาด หากผู้ใดฝ่าฝืนอาจเกิดเหตุร้ายแรงได้ ชาวบ้านทั้งหลายก็ให้คำมั่นสัญญา ในวันสุดท้ายนั่นเองที่ชายหนุ่มใหญ่คนหนึ่งคลานตามหญิงสาวสวยไปอย่างกระชั้นชิด สายตาเหลือบไปเห็นอวัยวะเพศของหญิงสาว จึงเอื้อมมือออกไปบิดอวัยวะเพศหญิงสาว หญิงสาวตกใจหันมาต่อว่าชายหนุ่มผู้นั้น ต่อจากนั้นก็เกิดปาฏิหาริย์ขึ้น มีเสียงดังกึกก้องภายในถ้ำและมีหินก้อนมหึมาพุ่งลงมาปิดปากถ้ำ ผู้คนเหล่านั้นถูกขังอยู่ภายในถ้ำ และเวลาต่อมาก็พากันเสียชีวิตอยู่ภายในถ้ำนั่นเอง

8.6 ความกตัญญู จากนิทานพื้นบ้านจังหวัดเลยชี้ให้เห็นว่า ลูกหลานควรมีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ เช่น พ่อ แม่ และผู้ที่เคยช่วยเหลือหรือเอื้อเฟื้อเพื่อแผ่นดิน ซึ่งการตอบแทนอาจจะตอบแทนด้วยการดูแลเอาใจใส่ เลี้ยงดู หรืออาจจะตอบแทนด้วยสิ่งของมีค่าก็ได้ ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องชาวไร่กับลิง (นิทานเรื่องที่ 6) กล่าวถึง ลิงฝูงหนึ่งเข้ามาในไร่และกินผักแพงแดงโมของชายใจบุญและเมตตาต่อสัตว์ เมื่อสัตว์เข้ามากินพืชผักของแก แกก็ไม่ว่าอะไร ลิงฝูงนี้จึงหามแกไปยิงป่าที่มีหน่อเงินหน่อคำขึ้นอยู่มากมาย ลิงก็บอกให้ชายคนนี้เลือกเก็บเอาหน่อเงินหน่อคำตามใจชอบ ชายผู้นี้จึงหอบหน่อเงินหน่อคำกลับมาบ้านเป็นจำนวนมาก

เรื่องปลาเทวดา (นิทานเรื่องที่ 13) กล่าวถึง หญิงสาวอายุกลางคนคนหนึ่งมีลูก 2 คน คนโตเป็นผู้ชายอายุประมาณ 20 ปีเศษ ชายหนุ่มผู้นั้นนับว่าเป็นลูกที่ดีคนหนึ่ง เพราะรักและเป็นห่วงแม่กับน้อง เมื่อว่างก็หมั่นไปมาหาสู่และมีของกินของใช้ก็นำมาแบ่งให้แม่กับน้องอยู่เสมอ

เรื่องไอ้เจ็ดโท (นิทานเรื่องที่ 35) กล่าวถึง เมื่อสี่สหายเดินทางกลับมาถึงบ้านของตน ต่างนำสมบัติที่ได้มามอบให้พ่อแม่เพื่อนำไปจำหน่ายได้เงินทองมหาศาล โดยเฉพาะไอ้เจ็ดโทนำมาให้พ่อแม่ทั้งหมด

8.7 การพูดจาไพเราะ สุภาพอ่อนน้อม รู้จักถนอมน้ำใจซึ่งกันและกัน ชี้ให้เห็นว่าผู้ที่พูดจาไพเราะ สุภาพอ่อนน้อม จะเป็นที่ยินชอบของคนทั่วไป ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องปลาสามชื่อ (นิทานเรื่องที่ 14) กล่าวถึง ตาพรานเป็นคนฉลาด จึงคิดหาวิธีที่จะให้ทุกคนพอใจ ดังนั้นอีก 2-3 วันต่อมาแกจึงให้ชายสามคนมาฟังคำตัดสินให้ทุกคนชนะชายทั้งสามเมื่อได้ฟังดังนั้นก็พอใจและดีใจ ต่างคิดว่าตนชนะ แต่ผู้ที่ชนะที่แท้จริงคือ ตาพรานคนนั้นนั่นเอง เพราะได้ทั้งทองหกลังและปลาเป็นอาหาร

เรื่องว่าอะไรว่าตามกัน (นิทานเรื่องที่ 24) กล่าวถึง ฟัวเมียคู่หนึ่งแต่งงานกันมาหลายปีและอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข ไม่เคยมีเรื่องผิดพ้องหมองใจกันเลย พูดจាកันด้วยความไพเราะไม่เคยดูหมิ่นหยาบคายต่อกัน บางครั้งมีความคิดเห็นที่ไม่ตรงกันบ้างต่างก็มีความข่มใจยังคิดถึงความรักใคร่ถนอมน้ำใจซึ่งกันและกันเสมอมา อยู่มาวันหนึ่ง ฟัวเมียคู่นี้ชวนกันไปวิดน้ำเพื่อจับปลาปลาที่หนองขนาดใหญ่ ทั้งสองต่างปลัดกันวิด ปลัดกันพัก และพูดจាកันด้วยความไพเราะ ฟัวว่าอะไรเมียก็ไม่แย้งว่าไปตามกันเรื่อย ตอนสุดท้ายสองฟัวเมียก็ได้ทองคำจากหนองน้ำนั้นจนเป็นคนร่ำรวยที่สุดในหมู่บ้าน ส่วนฟัวเมียอีกคู่หนึ่งได้ทราบข่าวของสองฟัวเมียและถามว่าทำอย่างไรจึงร่ำรวยขนาดนี้ สองฟัวเมียคู่แรกก็พูดให้ฟังโดยไม่ปิดบัง สองฟัวเมียจึงพากันไปวิดน้ำที่หนองน้ำดังกล่าว แต่เนื่องจากขัดแย้งกันพูดจาไม่ไพเราะ ฟัวเมียคู่นี้จึงถูกเงือกใช้หางตวัดตีศีรษะสิ้นชีวิตทันทีอยู่ ณ หนองน้ำนั้น

เรื่องหัวล้านชอบขยอ (นิทานเรื่องที่ 34) กล่าวถึง ชายหนุ่มผู้หนึ่งเป็นคนเฉลียวฉลาด อ่อนน้อมถ่อมตน พูดจาอ่อนน้อม จนชายหัวล้านให้หัวฟรี

8.8 ความซื่อสัตย์ ชี้ให้เห็นว่าคนที่มีความซื่อสัตย์จะได้รับความไว้วางใจจากคนอื่น ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องรักแท้ (นิทานเรื่องที่ 22) กล่าวถึง เมื่อหญิงสาวผู้นั้นตาย ญาติพี่น้องก็นำศพหญิงสาวไปเผาตามประเพณี ขณะที่ร่างกายของหญิงสาวกำลังถูกเผาและไฟลุกโชนอยู่นั้น

ชายหนุ่มผู้เป็นคู่รักใหม่ก็กระโดดเข้ากองไฟ ร่างกายของชายหนุ่มจึงถูกเผาถึงแก่ความตายกลายเป็นเถ้าถ่านตามหญิงสาวคนรักไปด้วย ต่อมา เมื่อชายคนรักเก่ากลับจากค้าขายทราบเรื่องเข้าจึงเอากระดูกไปให้ฤๅษีช่วยชุบชีวิตใหม่ ชายหนุ่มและคนรักใหม่ก็ฟื้นขึ้นมาด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ชายหนุ่มทั้งสองจึงแย่งหญิงสาว ทั้งสองจึงพากันไปให้หมอเสกตัดสิน มโหสถจึงตัดสินให้ชายคนรักใหม่ของหญิงสาวมีสิทธิ์ที่จะเป็นสามีของหญิงสาว โดยอ้างเหตุผลว่าชายหนุ่มผู้นี้เป็นคู่มั่นใจเด็ดเดี่ยวและรักแท้

8.9 ความฉลาดมีไหวพริบและมีเหตุผล จากการศึกษานิทานพื้นบ้านจังหวัดเลย ชี้ให้เห็นว่า คนที่มีความฉลาดไหวพริบดี มีเหตุผลจะเป็นที่เชื่อถือของชาวบ้านและสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องนายไ้จอมโกหก (นิทานเรื่องที่ 12) กล่าวถึง เมื่อนายไ้ถูกเจ้าเมืองสั่งให้ตำรวจจับนายไ้ไปมัดติดต้นไม้ที่ริมทะเล บังเอิญมีนายสำเภานำสินค้าบรรทุกเรือไปขายต่างเมืองมาพบเข้า ถามนายไ้ว่าไปอยู่บนต้นไม้ทำไม นายไ้ตอบว่าเขาจะให้เจ้าเมือง แต่ไม่ยอมเป็นจึงถูกนำมามัดไว้ นายสำเภาหลงเชื่อจึงแก้เชือกให้นายไ้ เสร็จแล้วให้นายไ้มัดตนแทน นายสำเภาจึงถึงแก่ความตายจมอยู่ใต้ทะเลนั่นเอง ส่วนนายไ้ก็ได้นำสินค้าไปขายต่างเมืองจนหมดได้เงินมากมาย

เรื่องผีขี้ขี้ (นิทานเรื่องที่ 17) กล่าวถึง ชายผู้น้องเมื่อเอาปืนคาบศิลาฆ่าผีขี้ขี้ไม่ตาย ก็คิดอุบายที่จะทำลายผีขี้ขี้โดยไปหาหว่ายมาผ่าเป็นซีกแล้วสานเป็นของแบบเขาใส่หมี สานจนเสร็จจึงหลอกให้ผีขี้ขี้เข้าไปนอนข้างใน ผีขี้ขี้หลงกลจึงออกมาไม่ได้

เรื่องม้าตัวผู้ออกลูก (นิทานเรื่องที่ 19) กล่าวถึง เจ้าเมืองให้คนมาบอกหนุ่มกำพร้าวว่า ลูกม้าที่เกิดใหม่ต้องเป็นของเจ้าเมืองเพราะม้าเทศของเจ้าเมืองมาผสม ฝ่ายญาติพี่น้องของชายหนุ่มกำพร้าวก็ไม่ยอม เจ้าเมืองจึงเชิญตุลาการมาตัดสินให้ เมื่อถึงวันนัดตุลาการไม่มา และในวันถัดไปตุลาการจึงมาพบ เจ้าเมืองก็สั่งให้คนไปตามหนุ่มกำพร้าวและญาติมาจนพร้อมหน้าเพื่อฟังผลการตัดสิน เจ้าเมืองจึงถามตุลาการว่า "เมื่อวานนี้ท่านทำไมไม่มาตัดสินความ" ตุลาการจึงตอบว่า "ข้าพเจ้ามาแต่ถึงกลางทางก็พบฝูงปลาสร้อยกำลังขึ้นกินยอตะขอมะขามอ่อนอยู่กลางทางจึงกลับไปบ้าน" เจ้าเมืองจึงพูดว่า "ฝูงปลาสร้อยจะขึ้นกินยอตะขอมะขามอ่อนเมื่อจริงหรือ เป็นไปได้อย่างไร" ตุลาการจึงย้อนถามว่า "ในทำนองเดียวกัน ข้าพเจ้าขอถามท่านว่า ม้าตัวผู้ออกลูกเคยมีหรือท่าน" เจ้าเมืองได้ยินเช่นนั้นก็นับอุบายและนึกละเอียดใจ จึงต้องให้ลูกม้าแก่หนุ่มกำพร้าว

เรื่องสามเกลอลักควาย (นิทานเรื่องที่ 25) กล่าวถึง มีชายหนุ่มสามคนเป็นเพื่อนกัน ชื่อกระดัด กระด้อ จ้อก้อ คืนวันหนึ่งขณะที่หนุ่มทั้งสามเดินผ่านลานข้าวแห่งหนึ่งซึ่งเจ้าของผูกควายไว้ตัวหนึ่ง นายกระดัดและนายกระด้อมีความคิดว่าจะลักควายไปขาย ส่วนนายจ้อก้อก็เดินตามเพื่อนไปห่าง ๆ ขณะที่ชายหนุ่มสองคนกำลังลักควายนั้น บังเอิญเจ้าของควายตื่นขึ้นมาพบเข้า จึงจับหนุ่มทั้งสามคนไว้ รอจนรุ่งเช้าเจ้าของควายจึงพาชายหนุ่มทั้งสามไปที่บ้านผู้ใหญ่บ้านพร้อมกับควายของกลาง จากนั้นก็เล่าให้ผู้ใหญ่บ้านฟังว่าชายหนุ่มทั้งสามขโมยควายของตน นายจ้อก้อซึ่งนั่งนิ่งมานานจึงพูดแก้ตัวว่า ที่เราเข้าไปดิ่ง เชือกควายและดึงควายลูกชิ้นนั้น เนื่องจากนายกระดัดและนายกระด้อได้เถียงกันว่าพันของควายนั้นมีข้างบนหรือไม่ หรือมีแต่พื้นล่าง เพื่อพิสูจน์ความจริงจึงพากันดึงควายลูกชิ้น แล้วเอามือต่างปากควายเพื่อจะดูพันของมัน ผู้ใหญ่บ้านนั่งพิจารณาอยู่ครู่หนึ่งเห็นว่ามีเหตุผลพอสมควรจึงปล่อยทั้งสามไป

เรื่องสามสหายสามโรค (นิทานเรื่องที่ 28) กล่าวถึง ชายหนุ่มสามคนเป็นเพื่อนกัน มีอาการเป็นโรคคนละอย่าง คนแรกเป็นโรคกลาก คนที่สองเป็นโรคหิด คนที่สามเป็นโรคตาและ วันหนึ่งเพื่อความสนุกสนานจึงทำพันกันขึ้นโดยผู้ที่เป็นกลากและหิดต่างจะไม่เกาหรือทำอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อบรรเทาอาการคัน ส่วนคนที่เป้นตาและก็ไม่ให้ใส่หรือตบแมลงหวี่ หากใครทนได้นานถือว่าเป็นผู้ชนะ ผลสุดท้ายทั้งสามสหายต่างก็ใช้ไหวพริบจนไม่มีใครแพ้ใครชนะ

8.10 ความอดทน จากการศึกษานิทานพื้นบ้านจังหวัดเลย ชี้ให้เห็นว่าในบางโอกาสต้องใช้ความอดทนเพื่อช่วยแก้ไขเหตุการณ์ต่าง ๆ ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องนางผมหอม (นิทานเรื่องที่ 9) กล่าวถึง นางผมหอมเมื่อถูกนางโพงดิ่งแขนพลัดตกลงไปในน้ำ จึงว่ายน้ำขึ้นฝั่ง เดินลัดมาตามป่าเขาริมฝั่งน้ำเลย นางได้มาขออาศัยอยู่กับยายเฝ้าสวนคนหนึ่ง นางช่วยยายทำงานทุกอย่าง เมื่ออาศัยอยู่กับยายจนคุ้นเคยกันแล้วจึงเล่าความหลังให้ยายฟัง ในที่สุดยายก็พยายามเข้าพบลูกชายของนางผมหอมและเล่าเรื่องราวให้ฟัง เมื่อลูกชายมาพบกับนางผมหอมแล้ว ลูกชายนางผมหอมและยายคนที่เฝ้าสวนก็เข้าพบท้าววรจิตรและเล่าเรื่องราวทั้งหมดให้ฟัง ท้าววรจิตรก็ปลอมตัวเป็นพรานป่าไปพบนางผมหอมและทราบความจริงทั้งหมดจึงออกอุบายฆ่านางโพง เมื่อนางโพงตายก็จัดขบวนมารับนางผมหอมเข้าไปอยู่ในเมือง

เรื่องนายคดกับนายชื่อ (นิทานเรื่องที่ 10) กล่าวถึง นายชื่อเมื่อถูกเจาะดวงตาแล้วรู้สึกเจ็บปวดบาดแผลมาก จึงนั่งร้องไห้อยู่ในบ้านคนเดียวเป็นเวลาหลายชั่วโมง

9. วัฒนธรรมด้านการปกครอง คือ สิ่งที่เกิดจากการกระทำเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข การตัดสินใจร่วมกัน การทำงานร่วมกัน ซึ่งจะปรากฏในประเด็นต่อไปนี้

9.1 ผู้ที่มีความเก่งกล้าสามารถหรือมีกำลังมากกว่าจะเป็นที่ยอมรับของสมาชิกในกลุ่ม ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องน้อยหาญหนี (นิทานเรื่องที่ 8) กล่าวถึง เมื่อชาวบ้านได้ทราบข่าวว่า นายน้อยฆ่าหนีตายก็กล่าวชมความสามารถของนายน้อย และพร้อมใจกันตั้งสมณนามว่า น้อยหาญหนี ต่อมาเมื่อมีจระเข้มาอาละวาดที่ท่าน้ำ ชาวบ้านจึงตกลงให้น้อยหาญหนีเป็นหัวหน้า เพราะเชื่อว่ามีอยู่ที่เคยต่อสู้กับหมีมาแล้ว ภายหลังจากที่ปราบจระเข้ไม่นานก็มีงูขนาดใหญ่ตัวหนึ่งตกลงไปในบ่อน้ำ จึงให้น้อยหาญหนีเป็นผู้ไปปราบงูใหญ่และน้อยหาญหนีก็ปราบงูใหญ่ได้ ต่อมาเมื่อตำแหน่งเจ้าเมืองว่างลงชาวบ้านจึงยกให้น้อยหาญหนีเป็นเจ้าเมืองแทน

เรื่องไอ้เจ็ดไห (นิทานเรื่องที่ 35) กล่าวถึง สี่สหาย คือ ไอ้ไม้ร้อยกอ ไอ้หามกุ ไอ้เกวียนร้อยเล่ม และไอ้เจ็ดไห ได้ตกลงเป็นเพื่อนกัน จากการทดลองกำลังที่แล้วมา ไอ้เจ็ดไหมีกำลังแข็งแรงกว่าคนอื่น เพื่อน ๆ จึงยอมให้ไอ้เจ็ดไหเป็นหัวหน้า

9.2 ยอมรับผู้นำในหมู่คณะ พบว่า ชาวจังหวัดเลย เชื่อฟังผู้นำ เมื่อผู้นำตัดสินใจอย่างไร สมาชิกทุกคนจะต้องปฏิบัติตาม ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องชาวไร่กับลิง (นิทานเรื่องที่ 6) กล่าวถึง ลิงฝูงหนึ่งเข้ามากินผักแพงแดงโมขของชายคนหนึ่ง ชายคนนั้นก็ไม่ว่าอะไร ลิงผู้เป็นหัวหน้าจึงออกความคิดว่าควรจะตอบแทนบุญคุณเจ้าของไร่ ลิงทุกตัวต่างก็เห็นด้วย

เรื่องตัวอุบาทว์ (นิทานเรื่องที่ 7) กล่าวถึง พระราชาเห็นอำมาตย์ทะเลาะวิวาทกันเช่นนั้นจึงโบกพระหัตถ์ให้ผู้มาประชุมนั่งลงและไม่ให้ผู้ใดพูดเป็นอันขาด เหตุการณ์จึงสงบลง

เรื่องนางผมหอม (นิทานเรื่องที่ 9) กล่าวถึง ภายหลังที่เจ้าฟ้าฮ่มขาวถึงแก่อนิจกรรม ท้าววรจิตร์ก็ได้ขึ้นครองเมืองแทนบิดา ปกครองบ้านเมืองอยู่ร่วมกับนางผมหอมและลูกชาย

เรื่องนายคคกับนายชื้อ (นิทานเรื่องที่ 10) กล่าวถึง พ่อค้ากระบือตอนฝูง กระบือไปขาย เมื่อผ่านมาถึงตรงที่กระโหลกศีรษะ หัวหน้าพ่อค้าจึงถามเรื่องราวต่าง ๆ กระโหลกศีรษะนายคคก็เล่าเรื่องที่แล้ว ๆ มาให้ฟัง และอ่อนวอนขอติดตามไปด้วย หัวหน้าพ่อค้าสงสารจึงตกลงใจให้ไปด้วย

เรื่องนายไป๋จอมโกหก (นิทานเรื่องที่ 12) กล่าวถึง เมื่อเจ้าเมืองถูก นายไป๋หลอกจนเสียชีวิตอยู่ที่ทะเล นายไป๋จึงบอกเมียเจ้าเมืองว่า เจ้าเมืองไปเมืองพญานาคมีความสุขแล้วจะไม่กลับมา และสั่งให้นายไป๋มาเป็นเจ้าเมืองแทน เมียเจ้าเมืองและผู้ไปรับก็ไม่ว่าอะไร นายไป๋จึงได้เป็นเจ้าเมืองแทน

เรื่องหัวเป็นเพี้ยเพราะเมียช่างพูด (นิทานเรื่องที่ 15) กล่าวถึง หลายเดือนต่อมาตำแหน่งผู้ใหญ่ม้านหม่มบ้านนั้นว่างลง ปลัดอำเภอผู้เป็นเพื่อนได้มาเป็นประธานในการเลือกตั้งผู้ใหญ่ม้านในคราวนั้น จึงแต่งตั้งให้ชายหนุ่มผู้เป็นเพื่อนเป็นผู้ใหญ่ม้าน เพราะการเลือกตั้งในสมัยนั้นผู้เป็นประธานมีสิทธิ์จะแต่งตั้งใครก็ได้

เรื่องเมืองปัญจนคร (นิทานเรื่องที่ 20) กล่าวถึง พระราชาบิดาของท้าว ขัตตนาม ได้ทำพิธีบายศรีสู่ขวัญและสมโภชให้ท้าวขัตตนามและนางค้ำกลองอย่างเอิกเกริก ต่อมาเมื่อบิดาของท้าวขัตตนามสวรรคต ท้าวขัตตนามได้ขึ้นครองราชสมบัติ ปกครองบ้านเมืองแทนร่วมกับนางค้ำกลอง

9.3 ยอมรับผู้นำที่มีความฉลาดและมีเหตุผล ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องปลาสามชื่อ (นิทานเรื่องที่ 14) กล่าวถึง ตาพรานผู้ฉลาดคิดหาวิธีที่จะตัดสินให้ทุกคนพอใจ เมื่อถึงเวลานัดแก็กี่สรุปว่าทั้งสามคนมีความรู้เรื่องปลาเป็นอย่างดี ควรเรียกชื้อปลานับเป็นการถูกต้อง จึงตัดสินว่าทุกคนเรียกชื้อปลาได้ถูกต้องดีและขอให้เป็นผู้ชนะทุกคน ชายทั้งสามคนได้ฟังดังนั้นก็พากันดีใจทั้งนี้เข้าใจว่าตนเองเป็นผู้ชนะ

เรื่องรักแท้ (นิทานเรื่องที่ 22) กล่าวถึง ชายหนุ่มสองคนที่เป็นคนรักของหญิงสาวต่างก็ถกเถียงกันและให้พระมโหสถช่วยตัดสิน พระมโหสถได้สอบถามเรื่องราวต่าง ๆ จากพ่อแม่และญาติพี่น้องของฝ่ายหญิงด้วย เมื่อได้ความจริงอย่างถ่องแท้แล้วจึงตัดสินให้ชายหนุ่มคนหนึ่งซึ่งเป็นคนรักใหม่ของหญิงสาวมีสิทธิ์ที่จะ เป็นสามีของหญิงสาว

เรื่องสามเกลอลักควาย (นิทานเรื่องที่ 25) กล่าวถึง เมื่อเจ้าของควายพาชายหนุ่มทั้ง 3 คนที่จะขโมยควายไปที่บ้านผู้ใหญ่ม้าน พร้อมทั้งเล่าเรื่องทั้งหมดให้ผู้ใหญ่ม้านฟัง ผู้ใหญ่ม้านจึงหันมาสอบสวนฝ่ายที่ขโมยควาย นายจ้อก้อจึงให้เหตุผลกับผู้ใหญ่ม้าน ผู้ใหญ่ม้านพิจารณาดูเห็นว่า เป็นเหตุผลที่น่าฟัง จึงบอกให้เจ้าของควายเลิกเอาเรื่องเอาราวกับชายหนุ่มทั้งสาม

เรื่องสี่สหาย (นิทานเรื่องที่ 29) กล่าวถึง เมื่อชายหนุ่มทั้งสี่ถกเถียงแย่งกรรมสิทธิ์ในตัวหญิงสาวผู้นั้นอยู่เป็นเวลานาน จึงพากันไปให้พระมหอสถตัดตัดสิน พระมหอสถผู้ชาญฉลาดและยุติธรรมได้ฟังคำให้การของชายหนุ่มทั้งสี่ เมื่อใคร่ครวญดูตามเหตุการณ์ก็ตัดสินว่าควรจะยกนางผู้นี้ให้กับชายผู้เป็นนักประดาน้ำ เหตุผลก็คือ ชายหนุ่มผู้นี้ได้จะต้องลบล้างหญิงคนนั้นก่อนคนอื่น ชายหนุ่มทั้งสามคนเมื่อได้ฟังคำตัดสินแล้วก็ยอมปฏิบัติตามคำตัดสิน

โลกทรรศน์ที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านจังหวัดเลย

โลกทรรศน์ คือ ภาพต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในจิตสำนึกอันเนื่องมาจากความรู้ ความคิด ความเชื่อ และค่านิยม ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์โดยตรง

นิทานนับว่าเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของท้องถิ่น ที่มีผู้เล่าได้นำเอาเรื่องราว ความเชื่อ ความคิด ค่านิยมของคนในสมัยนั้นมาแทรกไว้เสมอ จากการศึกษาในนิทานพื้นบ้านของจังหวัดเลย สะท้อนให้เห็นว่า ความเป็นอยู่ ความรู้สึกนึกคิด วิธีการดำเนินชีวิตของคนไทยในสมัยนั้นเป็นอย่างไร และจากการศึกษาโลกทรรศน์ในนิทานพื้นบ้านจังหวัดเลย ซึ่งรวบรวมโดย ดร.สาร สาระทัศนันท์ สามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเด็น ดังนี้

1. โลกทรรศน์ที่มนุษย์มีต่อมนุษย์
2. โลกทรรศน์ที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติ
3. โลกทรรศน์ที่มนุษย์มีต่อสิ่งที่เหนือธรรมชาติ

จากผลของการศึกษาปรากฏโลกทรรศน์ด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. โลกทรรศน์ที่มนุษย์มีต่อมนุษย์ หมายถึง ความเชื่อถือหรือการกระทำของมนุษย์ที่กำหนดขึ้นเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต โดยถือตัวมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางเพื่อให้บรรลุตาม

ความต้องการของตนเอง จากการศึกษาโลกทรรศน์ที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านจังหวัดเลย สามารถแยกโลกทรรศน์ที่มนุษย์มีต่อมนุษย์ เป็นประ เติ่นย่อยได้ดังนี้

1.1 โลกทรรศน์ที่บุคคลมีต่อครอบครัวและเครือญาติ

1.1.1 โลกทรรศน์ที่มีต่อบิดามารดา

1.1.1.1 รู้จักตอบแทนพระคุณบิดามารดา ชาวจังหวัดเลยถือว่า บิดามารดาเป็นที่รักและเคารพของบุตรหลาน ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของบุตรหลานที่จะต้องเลี้ยงดู และเอาใจใส่ปรนนิบัติให้บิดามารดามีความสุข ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องปลาเทวดา (นิทานเรื่องที่ 13) กล่าวถึง ชายหนุ่มคนหนึ่ง นับว่าเป็นลูกที่ดีของพ่อแม่ เพราะความรักและเป็นห่วงแม่และน้องเสมอ

เรื่องไอ้เจ็ดไห (นิทานเรื่องที่ 35) กล่าวถึง เมื่อสี่สหายเดินทาง กลับมาบ้านของตน ต่างนำมหาสมบัติที่ได้มามอบให้พ่อแม่และนำไปจำหน่ายได้เงินทองมหาศาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งไอ้เจ็ดไหนำสมบัติที่ได้มาให้พ่อแม่ทั้งหมด สองหัวเมียต่างโอบกอดลูกชายไว้ ด้วยความรักและดีใจ แล้วนำสมบัติที่ไอ้เจ็ดไหได้มาไปจำหน่ายได้เงินสร้างบ้านเรือน ซ้อสิ่งของ เครื่องใช้และที่ไร่นา มีอยู่มีกินอย่างสบาย

1.1.2 โลกทรรศน์ที่มีต่อกู้ครอง

1.1.2.1 เลือกกู้ครองโดยความเห็นของผู้ปกครอง ชาวจังหวัดเลยเชื่อว่าบิดามารดาเป็นผู้ที่มีประสบการณ์และมองการณ์ไกล มีความรอบคอบ ดังนั้นหนุ่มสาวจึงให้โอกาสบิดามารดาเป็นคนเลือกคู่ครองให้บุตร ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องลูกสะใภ้เศรษฐี (นิทานเรื่องที่ 23) กล่าวถึง มีหญิงสาว เพียงคนเดียวที่ตอบคำถามแตกต่างจากคนอื่น คือ นำปลานั้นมาประกอบอาหารครั้งเดียว โดยทำเป็นน้ำพริกหรือทำเป็นอาหารอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ ทำเสร็จแล้วให้นำอาหารนั้นไปแจกจ่ายแก่ญาติ และผู้สนิทคุ้นเคยซึ่งได้เคยพึ่งพาอาศัยโดยทั่วกันให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ภายหลังผู้ที่ได้รับส่วนแบ่งอาหารเหล่านั้นมีอาหารอะไรดี ๆ ซึ่งพอที่จะแบ่งมาให้เราได้ เขาก็จะแบ่งมาตอบแทน เราก็จะได้กินอาหารต่อไปนาน ๆ คำตอบนั้นเป็นคำตอบที่พอใจของเศรษฐีมาก เพราะแสดงถึงลักษณะนิสัยของผู้ตอบว่าเป็นผู้มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่เห็นแก่ตัว และเปี่ยมไปด้วยเมตตาธรรม จึงตัดสินใจให้หญิงคนนั้นชนะการคัดเลือก

1.1.2.2 ไม่นิยมเลือกคู่ครองด้วยวิธีคลุมถุงชน จากการศึกษาพบว่า ชาวจังหวัดเลยส่วนมากมีโอกาสได้เลือกคู่ครองเอง ถ้าหนุ่มสาวคู่ใดเป็นที่ต้องตาต้องใจกัน ก็จะหาโอกาสพบปะและ เกี่ยวพาราสักจนมีความรักใคร่ซึ่งกันและกัน หลังจากนั้นจะให้บิดามารดา หรือผู้ใหญ่ไปทาบถามกับฝ่ายหญิง ถ้าตกลงกันได้จึงจัดพิธีแต่งงานให้ถูกต้องตามประเพณีต่อไป ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องเมืองบุญจนคร (นิทานเรื่องที่ 20) กล่าวถึง เจ้าเมืองบุญจนคร มเหสี โอรส และธิดา พร้อมด้วยชาวเมือง เมื่อสิ้นชีพิตลอดจนพลเมืองที่อพยพกลับเข้ามาในเมืองด้วยความปลอดภัย เนื่องจากการช่วยเหลือของท้าวขัตชนาม ต่างก็มีความชื่นชมยินดียิ่ง ได้พากันแซ่ซ้องขอบคุนท้าวขัตชนามที่ช่วยเหลือให้ตนกลับมีชีวิตขึ้นมาอีก และเมื่อเจ้าเมืองทราบวาท้าวขัตชนามเป็นโอรสภคินีที่มีความรักใคร่กับนางคำกลอง ธิดาสาวของตน เช่นนั้นก็รู้สึกยินดียิ่งขึ้น จึงได้จัดงานอภิเษกสมรสท้าวขัตชนามกับนางคำกลอง

เรื่องเมืองภูท่ง (นิทานเรื่องที่ 21) กล่าวถึง ฝ่ายเจ้าเมืองภูท่งมีลูกชายหนุ่มโสดอยู่คนหนึ่ง ซึ่งอายุรุ่นราวคราวเดียวกับธิดาสาวของเจ้าเมืองภูท่ง เจ้าหนุ่มมีรูปร่างสะอาดสะออดสง่างามคนหนึ่ง ลูกชายเจ้าเมืองภูท่งเมื่อได้ทราบข่าวความงามของธิดาสาวเจ้าเมืองภูท่ง อดทนอยู่ไม่ได้จึงออกสู่เดินทางไปหา จนหนุ่มสาวทั้งสองได้พบพบเจอกัน เกี่ยวพาราสักจนมีความรักใคร่ซึ่งกันและกัน ต่างให้คำมั่นสัญญาว่าจะแต่งงานกันอย่างมั่นคงเหมาะสม และกำหนดวันฤกษ์งามยามดีที่จะทำพิธีแต่งงานกันไว้ให้เป็นทีเรียบร้อย ดังนั้นเจ้าเมืองภูท่งผู้เป็นบิดาจึงจัดแจงแต่งเผ่าแก่ให้ไปทำการสู่ขอ ผลที่สุดเจ้าเมืองภูท่งก็ยินดีตกลง

นอกจากนี้จากการศึกษายังพบว่า หนุ่มสาวบางคู่ไม่คำนึงถึงประเพณีการแต่งงานเท่าใดนัก จะมองเห็นความสำคัญของการอยู่รอด ความเข้าอกเข้าใจกัน จะเห็นได้ว่าเมื่อหนุ่มสาวพบปะพูดคุยและถูกอภัยอาศัยกัน ก็จะตกลงอยู่กินร่วมกันฉันท์สามีภรรยา ถ้าหญิงเป็นคนที่เคยผ่านการครองเรือนมาแล้วจะตัดสินใจอยู่กับกันโดยไม่มีพิธีแต่งงานก็ได้ ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องแก่งคุดคู้ (นิทานเรื่องที่ 2) กล่าวถึง จึงคั้งตั้งแต่งมาถึง บริเวณหนึ่งจึงเดินสำรวจหาสถานที่เหมาะที่จะกินน้ำโจง ขณะที่กำลังสำรวจสถานที่อยู่นั้นก็ได้พบ

หญิงสาวใหญ่คนหนึ่งชื่อ "นางแก้วหลวง" ซึ่งมีอาชีพหาบลาและกำลังหาบลาอยู่คนเดียว เมื่อทั้งสองพบกันต่างถูกอรรถยาศักดิ์ ในที่สุดก็ได้อยู่กับกันฉันท์สามีภรรยาและอาศัยอยู่บริเวณใกล้แก่งคุดคู้ขณะนี้

เรื่องนางพม่อม (นิทานเรื่องที่ 9) กล่าวถึง พอนางพม่อมอ่านสารเสร็จทำวรวจรจึงปรากฏตัวให้นางเห็น ทั้งสองได้พบกันด้วยความตื่นเต้นยินดีและพูดจาเกี้ยวพาราสีกัน ยังผลให้เกิดความรักใคร่กันขึ้นมาทันทีเนื่องจากเป็นเนื้อคู่กันมาแต่ชาติปางก่อน เมื่อพูดเป็นที่ตกลงกันแล้วนางจึงพาทำวรวจรขึ้นไปยังปราสาทบนภูหอ และได้อยู่ด้วยกันฉันท์สามีภรรยามาหลายปี

เรื่องรักแท้ (นิทานเรื่องที่ 22) กล่าวถึง มีหญิงสาวสวยคนหนึ่ง ซึ่งมีชายหนุ่มคนหนึ่งมาพูดคุยติดพันเป็นเวลานาน ในที่สุดทั้งสองตกลงปลงใจรักซึ่งกันและกันและต่างสัญญาว่าจะคงรักกันอยู่ตลอดไป เรื่องที่หนุ่มสาวทั้งสองเป็นคู่รักกันเป็นที่ทราบกันดีในละแวกหมู่บ้าน

1.1.2.3 ยอมรับให้ผู้ชายเป็นผู้นำครอบครัว ดังนั้นผู้ชายจึงหัวดเลย ต้องขยันทำมาหากิน ประกอบอาชีพสุจริต รู้จักประหยัด เพื่อให้ครอบครัวมีความสุข ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องชาวไร่กับลิง (นิทานเรื่องที่ 6) กล่าวถึง ในวันต่อมาชายคนนั้นและเมียของแกได้นำเอาหน่อเงินหน่อคำไปขายได้เงินจำนวนมากมาย แล้วนำเงินมาใช้จ่ายสร้างบ้านหลังใหญ่โต ซื่อสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ตลอดจนเครื่องนุ่งห่มและเรือสวนไร่นา ทั้งสองหัวเมียจึงกลายเป็นผู้มั่งมีที่สุด

เรื่องนายคดกับนายซื่อ (นิทานเรื่องที่ 10) กล่าวถึง ต่อมาไม่นานนายซื่อก็เอาเงินและทองคำที่ได้ไปจำหน่าย ได้เงินมาใช้จ่ายมากมาย นายซื่อและครอบครัวกลายเป็นผู้มั่งคั่งคนหนึ่งในเมืองนั้น

เรื่องหัวเป็นเพี้ยเพราะเมียช่างพูด (นิทานเรื่องที่ 15) กล่าวถึง มีหัวเมียคนหนึ่ง เมียเป็นคนดี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ พูดจาไพเราะน่าฟัง และมีปฏิภาณไหวพริบดี ส่วนหัวเป็นคนตรงไปตรงมา ไม่ค่อยช่างพูด แต่ขยันทำมาหากิน อาชีพของสองหัวเมียนี้นี้คือ การทำนา เมื่อเวลาว่างจากงานหัวชอบไปเที่ยวป่าเพื่อล่าสัตว์ด้วยปืน ต่อไก่ และตกลา

เรื่องสุนัขแสนรู้ (นิทานเรื่องที่ 30) กล่าวถึง ฝ่ายน้องชาย ประกอบอาชีพค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ และรู้จักประหยัด เมื่อได้เงินทุนจากพ่อแม่มาเพิ่มเติมก็ขยายกิจการค้าขายให้ใหญ่โตขึ้น พอมีทุนมากแล้วจึงทำการค้าขายทองรูปพรรณ กิจการค้าขายก็ก้าวหน้าด้วยดี กลายเป็นผู้มั่งคั่งในที่สุด

เรื่องหลาบตายขายขี้ (นิทานเรื่องที่ 33) กล่าวถึง เรื่องนี้มีอยู่ว่า มีชายคนหนึ่งอายุราวกลางคนเป็นผู้มีครอบครัว คือ มีเมียและลูกแล้ว แยกเป็นคนขยันทำมาหากิน พอสมควร อาชีพของแกนอกจากทำนาทำไร่แล้ว หากมีเวลาว่างยังมีการนำเอาสิ่งของบางอย่างไปขาย

1.1.2.4 การครองเรือน ถ้าผู้ชายแต่งงานกับหญิงที่ขยันทำมาหากิน พุดจาไฟเราะอ่อนหวาน มีความอดทน รู้จักถนอมน้ำใจกันและกัน มีไหวพริบดีและมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผู้อื่น จะทำให้ครอบครัวมีความสุข ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องน้อยหาฉุมี่ (นิทานเรื่องที่ 8) กล่าวถึง มีสองขัวเมีย แต่งงานกันมาหลายปี ต่างรักใคร่กันดี โดยเฉพาะเมียมักอยู่ในโอวาทของขัวด้วยดีเสมอมา สองขัวเมียนี้นี้ไปไหนชอบไปด้วยกันและทำงานอาชีพด้วยความขยันขันแข็ง ต่อมาเมียของชายคนนั้นมีท้องได้ประมาณ 7 - 8 เดือน แม้ท้องจะโตแล้วก็ยังอุตสาหะไปทำไร่นาช่วยขัวเป็นปกติ

เรื่องนายบังยาน (นิทานเรื่องที่ 11) กล่าวถึง นายบังยาน แต่งงานแล้วประมาณสิบปีเศษ มีลูกชายสี่คน ลูก ๆ แดกเนื้อนุ่มทั้งนั้น แม้นายบังยานจะใจเย็นและทำงานช้า เมียแกก็ไม่เคยว่าอะไร เพราะรู้จักนายบังยานดีว่าเป็นคนนิสัยเฉื่อยชาเช่นนั้น

เรื่องขัวเป็นเพี้ยเพราะเมียช่างพูด (นิทานเรื่องที่ 15) กล่าวถึง ฝ่ายเมียเจ้าของบ้านผู้มีไหวพริบดีแล้วเข้าใจพูดให้ร้ายกลายเป็นดกตีตอบปลัดอำเภอว่า สาเหตุที่ทะเลาะกันเนื่องจากขัวของตนว่าเรื่องการต้อนรับปลัดอำเภอ เห็นว่าให้การต้อนรับไม่สมเกียรติทำไมฆ่าเพียงตัวเดียวเท่านั้น ควรจะฆ่าไก่หลาย ๆ ตัวหรือฆ่าหมูต้อนรับจึงจะเหมาะสม

เรื่องว่าอะไรว่าตามกัน (นิทานเรื่องที่ 24) กล่าวถึง ขัวเมียคู่หนึ่งแต่งงานกันมาหลายปี อยู่ด้วยกันด้วยความปกติสุข ไม่เคยมีปากเสียงพิศพ้องหมองใจกันเลย ต่างพูดจากันด้วยความไพเราะ ไม่เคยพูดลบหลู่หยาบคายต่อกัน บางครั้งมีความเห็นไม่ตรงกันบ้าง

ต่างก็มีความขมขื่นใจยิ่งคิด มีความรักใคร่กลมเกลียวถนอมน้ำใจซึ่งกันและกันเสมอมา นับเป็นคู่สมรสที่มีความสุขคู่หนึ่ง

1.1.2.5 ภรรยานอกจากเป็นแม่ศรีเรือนช่วยสามีทำมาหากิน เมื่อมีเหตุการณ์ร้ายเกิดขึ้นผู้หญิงก็สามารถใช้ความกล้าหาญเอาตัวรอดได้ ดังปรากฏในนิทานต่อไปนี้

เรื่องน้อยหาญหนี (นิทานเรื่องที่ 8) กล่าวถึง เช้าวันหนึ่งสอง พี่เมียเดินไปทำไร่อย่างเคย ทางที่ไปไร่ต้องผ่านป่าดง ขณะที่เขาไปไร่นั้น เผอิญมีหมีขนาดใหญ่ ตัวหนึ่งโผล่มา เมื่อหมีโผล่มาอย่างไม่คาดฝันเช่นนั้นต่างก็ตกใจกลัวเป็นอย่างยิ่ง คนจะร้องทำท่าขู่อะไรหมีก็ไม่ยอมหนี คงแยกเขี้ยวคำรามใส่สองคนพี่เมีย ชายผู้พี่เป็นคนไม่กล้าเท่าใดนักแต่มีปัญญาไหวพริบดี ด้วยความตกใจกลัวพี่จึงปีนขึ้นต้นไม้ต้นหนึ่งพลางบอกให้เมียหนีด้วย แต่เมีย ครรภ์แก่ท้องโตดังกล่าว จะหนีก็หนีไม่พ้น เมื่อเป็นเช่นนั้นเมียจึงจำเป็นต้องถือนิธได้เงื้อง่าไว้เตรียมต่อสู้กับหมีอย่างเต็มที่ เมื่อหมีกระโดดมาจะกัด หึงคนนั้นจึงใช้มีดที่ถืออยู่ฟันต่อสู้กับหมีจนหมีตัวนั้นถึงแก่ความตาย

1.1.2.6 ผู้ชายที่มีความเด็ดเดี่ยวและรักแท้ ยอมสละชีวิตเพื่อคนรักได้ ย่อมเป็นที่สรรเสริญของคนในสังคม ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องรักแท้ (นิทานเรื่องที่ 22) กล่าวถึง เมื่อสอบถามได้ความจริงอย่างถ่องแท้แล้ว พระมโหสถจึงตัดสินให้ชายหนุ่มคนหลังซึ่งเป็นคนรักใหม่ของหญิงสาวมีสิทธิ์ที่จะเป็นสามีหญิงสาว โดยอ้างเหตุผลว่า ชายหนุ่มคนนี้เป็นผู้มีจิตใจเด็ดเดี่ยวและรักแท้ แม้แต่ชีวิตก็ยินดีเสียสละเพื่อคนรัก ในที่สุดชายหนุ่มคนหลังก็ได้หญิงสาวเป็นภรรยาของตน

นอกจากนี้จากการศึกษาพบว่า อารมณ์ของความรักทำให้คนขาดความยับยั้งคิดกระทำสิ่งที่ไม่สมควรได้ ดังปรากฏในนิทานดังนี้

เรื่องเมืองภูท่ง (นิทานเรื่องที่ 21) กล่าวถึง เจ้าเมือง หินฮ่องกล้า อดที่จะสงสารแทนลูกไม่ได้ ซึ่งเมื่อได้ข่าวว่าธิดาสาวสวยเจ้าเมืองภูท่งได้มีผู้ไปทำการสู่ขอแล้วก็ยิ่งจนปัญญาเพราะถ้าไปสู่ขอตามประเพณีคงจะไม่เป็นผล จึงได้แต่พูดปลอบใจลูกชายขอให้ลูกเลิกคิดอยากได้ธิดาเจ้าเมืองภูท่งมาเป็นคู่ครองเสีย และถ้าประสงคฺจะแต่งกับหญิงสาวคนใด พ่อก็จะจัดให้ตามความประสงค์ แต่ยิ่งพูดยิ่งปลอบก็ดูเหมือนยิ่งเพิ่มความกลัดกลุ้มให้ลูกชายหนักยิ่งขึ้น

ทั้งลูกชายก็พูดอ่อนวอนขอให้บิดาพาตนไปลอบลักจุดเอาธิดาเจ้าเมืองภูท่งมาให้แก่ตนโดยเร็ว มิฉะนั้นจะไม่ขอมีชีวิตอยู่ต่อไป เจ้าเมืองหินช่องกล้าไม่ทราบจะทำอย่างไร รู้สึกหนักใจเป็นอย่างยิ่ง พุดลอบใจลูกเป็นครั้งสุดท้าย แต่ลูกก็ยังไมยอมทำเดี๋ยว เมื่อเป็นเช่นนั้นด้วยความรักและสงสารลูก แม้จะเป็นการผิดศีลธรรมก็จำเป็นต้องยอมกระทำ

1.2 โลกทรรศน์ที่มีต่อสังคม

1.2.1 โลกทรรศน์ที่มีต่อศาสนา เนื่องจากชาวจังหวัดเลยส่วนมากนับถือ ศาสนาพุทธมาตั้งแต่โบราณกาล ดังนั้นจึงปรากฏประเพณีทางศาสนาพุทธ เช่น พิธีทำงานศพและ ทำบุญอุทิศส่วนกุศล จากการศึกษาพบว่า ชาวจังหวัดเลยเชื่อเรื่องชาติหน้า เชื่อว่าถ้าทำบุญแจกทานอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย ผู้ตายก็จะได้รับผลบุญนั้น ดังนั้นเมื่อมีคนตาย ครอบครัวและญาติพี่น้อง ตลอดจนชาวบ้านใกล้เคียงจะมาช่วยกันประกอบพิธีทางศาสนา เช่น พิธีเผาศพหรือฝัง และจะทำอาหารคาวหวานสำหรับแจกทาน เพื่ออุทิศให้ผู้ตาย เพราะเชื่อว่าผลบุญที่ทำนั้นผู้ตายจะได้รับใน ภพหน้า ดังปรากฏในนิทานต่อไปนี้

เรื่องนายคดกับนายช้อ (นิทานเรื่องที่ 10) กล่าวถึง นายช้อหาบเงินและหาบทองคำมาถึงบ้านก็เป็นเวลาค่ำพอดี ซึ่งขณะนั้นชาวบ้านมารวมกันที่บ้านนายช้อเพื่อจัดอาหารการกิน สำหรับแจกทานอุทิศส่วนกุศลให้นายช้อต่อไป

เรื่องนายบังยาน (นิทานเรื่องที่ 11) กล่าวถึง ในปีที่ทำไร่นั้น เมียนายบังยานตั้งห้องและคลอดลูกอีกคนหนึ่ง แต่คลอดไม่กี่วันลูกก็ตาย เมียจึงบอกให้นายบังยานเอาลูกไปทิ้ง นายบังยานจึงอุ้มลูกของตนเข้าไปในป่าที่เห็นว่าเหมาะสมจะทำการฝัง แต่แก็เห็นว่า จะวางลูกไว้ที่พื้นดินไม่เหมาะสม จึงเอาลูกไปโยนไว้บนหญ้าสาบเสื่อ จากนั้นก็ลงมือขุดดินเป็นหลุมให้ลึกพอสมควรเพื่อที่จะได้ฝังลูก

เรื่องรักแท้ (นิทานเรื่องที่ 22) กล่าวถึง หญิงสาวลัมป้วยหนัก ในที่สุดก็ได้เสียชีวิต เมื่อพ่อแม่และญาติพี่น้องนำศพหญิงสาวไปเผาตามประเพณีในวันรุ่งขึ้น ชายหนุ่มคนรักเผอิญกลับมาจากค้าขาย เมื่อได้ทราบข่าวของหญิงสาวคนรักก็รีบไปที่ป่าช้าเก็บเอากระดูกห่อผ้าขาวมา

1.2.2 โลกทรรศน์ที่มีต่อสถาบันสังคม

1.2.2.1 ยอมรับระบบกษัตริย์หรือเจ้าเมือง เจ้าเมืองจะมีหน้าที่

ดูแลทุกข์สุขของประชาชน เป็นที่พึ่งของประชาชน เจ้าเมืองสวรรคตหรือถึงแก่อนิจกรรม ราชโอรสก็จะขึ้นสืบราชสมบัติแทนต่อไป ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องนางพม่อม (นิทานเรื่องที่ 9) กล่าวถึง ชาวเมืองได้ทำพิธีบายศรีสู่ขวัญทำวรวจรกับนางพม่อมและลูกชาย มีมหรสพสมโภชเจ็ดวันเจ็ดคืน ต่อมาภายหลังจากนั้นไม่กี่ปี เมื่อเจ้าฟ้าฮ่มชาวถึงแก่อนิจกรรม ทำวรวจรก็ได้ขึ้นครองเมืองแทนบิดา ปกครองบ้านเมืองอยู่ร่วมกับนางพม่อมและลูกชายด้วยความผาสุกตลอดมา

เรื่องเมืองบุญจนคร (นิทานเรื่องที่ 20) กล่าวถึง พระราชธิดาของท้าวจัตชนามได้ทำพิธีบายศรีสู่ขวัญและสมโภชให้ท้าวจัตชนามและนางคำกลองอย่างเอิกเกริกอีกครั้งหนึ่ง เมื่อพระราชธิดาสวรรคต ท้าวจัตชนามได้ขึ้นครองราชสมบัติปกครองบ้านเมืองร่วมกับนางคำกลองด้วยความผาสุกตลอดมาเป็นเวลาช้านาน

1.2.2.2 ยอมรับผู้นำที่กล้าหาญ มีความสามารถ ไหวพริบดี และมีความซื่อ จะเป็นที่ยอมรับของสังคม ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องน้อยหาญหมี (นิทานเรื่องที่ 8) กล่าวถึง ต่อมาเมื่อตำแหน่งเจ้าเมืองว่างลงเนื่องจากเจ้าเมืองถึงแก่กรรมและไม่มีทายาทสืบต่อด้วย พวกชาวบ้านจึงยกให้น้อยหาญหมีเป็นเจ้าเมืองแทน ในที่สุดน้อยหาญหมีได้เป็นเจ้าเมืองปกครองบ้านเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุขตลอดชีวิต

เรื่องนายโป้จอมโกหก (นิทานเรื่องที่ 12) กล่าวถึง นายโป้ได้เครื่องแต่งกายเจ้าเมืองแล้วก็ไปที่ริมทะเล จัดการแต่งกายด้วยชุดเจ้าเมืองที่ตนถือมา พอถึงวันที่สามตามทีนายโป้บอกไว้ภรรยาเจ้าเมืองก็นำขบวนช้างม้าและผู้คนไปรับเจ้าเมือง นายโป้บอกว่าเจ้าเมืองไปอยู่เมืองพญานาคมีความสุขแล้วก็ไม่ยอมกลับ และเจ้าเมืองสั่งให้ตนเป็นเจ้าเมืองแทน ภรรยาเจ้าเมืองผู้ไปรับก็หลงเชื่อก็ไม่ว่าอะไร นายโป้ก็ขี่ช้างเข้าเมืองและได้เป็นเจ้าเมืองแทน ทั้งยังได้ภรรยาเจ้าเมืองเป็นภรรยาของตนด้วย

1.2.2.3 ถือว่าอาชีพรับราชการเป็นอาชีพที่มีเกียรติอย่างสูง จากนิทานทำให้ทราบว่า "เพี้ย" หรือ "เพี้ย" เป็นชื่อตำแหน่งขุนนางโบราณในเขตล้านนาหรือ ล้านช้างสมัยก่อน ชาวจังหวัดเลยถือว่าผู้ที่ประกอบอาชีพรับราชการและอาชีพเกี่ยวกับการปกครอง เป็นอาชีพที่มีเกียรติ มีอำนาจ และเป็นที่น่าหน้าถือตาของผู้อื่น เนื่องจากชาวจังหวัดเลยประกอบ อาชีพทางเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นนิทานพื้นบ้านจึงปรากฏอาชีพรับราชการเพียงเรื่องเดียวคือ

เรื่องพัวเป็นเพี้ยเพราะเมียช่างพูด (นิทานเรื่องที่ 15) กล่าวถึง พัวพัวมีเพื่อนคนหนึ่งซึ่งเป็นปลัดอำเภอ รับราชการอยู่อำเภอที่สองพัวเมียตั้งบ้านเรือนอยู่ วันหนึ่ง ปลัดอำเภอผู้เป็นสหายไปตรวจราชการตามท้องที่และได้มาตรวจที่หมู่บ้านสองพัวเมียอาศัยอยู่ และ อีกตอนหนึ่งกล่าวว่า หลายเดือนต่อมาตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านนั้นว่างลง ปลัดอำเภอผู้เป็นเพื่อนได้มา เป็นประธานในการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านนั้น จึงได้แต่งตั้งให้ชายผู้เป็นเพื่อนเป็นผู้ใหญ่บ้าน เพราะ การเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านสมัยนั้นผู้เป็นประธานมีสิทธิ์ที่จะแต่งตั้งใครก็ได้ และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า เมื่อชายคนนั้นได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านแล้ว ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ด้วยดีจนได้รับเลือกตั้งเป็นกำนันใน ตำบลนั้นในโอกาสต่อไป และได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น "เพี้ย" ซึ่งถือว่ามีเกียรติอย่างสูง นำความ ปลานปลื้มมาให้แก่ชายผู้นั้นเป็นอย่างมาก

1.2.3 โลกทรรศน์ที่มีต่อสิทธิและเสรีภาพในสังคม

1.2.3.1 เสรีภาพในการประกอบอาชีพ ตั้งแต่โบราณกาลมาแล้ว ชาวจังหวัดเลยมีอิสระในการประกอบอาชีพ ดังนั้นจึงปรากฏอาชีพต่าง ๆ หลายอาชีพ ชาวบ้านจะ ประกอบอาชีพตามความถนัดของตนเองหรือบางครั้งก็ประกอบอาชีพตามบรรพบุรุษ อาชีพที่ กล่าวถึงจะเป็นอาชีพทางเกษตร เช่น ทำไร่ ทำนา ทำสวน นอกจากนี้ยังปรากฏอาชีพอื่น เช่น ล่าสัตว์ ค้าขาย และรับราชการ ดังปรากฏในประเด็นต่อไปนี้

1.2.3.1.1 อาชีพทำไร่ จากการศึกษาพบว่า จังหวัดเลยเป็นที่ราบสูง ดินดีอุดมสมบูรณ์ ชาวจังหวัดเลยจึงประกอบอาชีพทำไร่เป็นอาชีพหลักสืบ ต่อกันมาหลายชั่วอายุคน มีนิทานหลายเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอาชีพทำไร่ เช่น ไร่ข้าว ไร่ข้าวโพด และ ไร่มันสำปะหลัง ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องนัยหาอุทมิ (นิทานเรื่องที่ 8) กล่าวถึง สองคนผิวเมีย แต่งงานกันมาหลายปี ต่างรักใคร่กันดี สองคนผิวเมียนีไปไหนชอบไปด้วยกันและทำงานด้วยความขยันขันแข็ง มีอาชีพทำไร่

เรื่องนางผมหอม (นิทานเรื่องที่ 9) กล่าวถึง มีหญิงสาวคนหนึ่ง ซึ่งมีรูปร่างสวยงามมากเป็นที่เลื่องลือในละแวกหมู่บ้านตำบลนั้น หญิงสาวคนนั้นตั้งบ้านเรือนอยู่ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งใกล้บริเวณภูหอ (ภูหอเป็นภูเขาอยู่ในตำบลภูหอ กิ่งอำเภอภูหลวง จังหวัดเลย) ครอบครัวของหญิงสาวคนนี้มีอาชีพทำไร่

เรื่องนายบังยาน (นิทานเรื่องที่ 11) กล่าวถึง ในคราวหนึ่งเมียบอกให้นายบังยานไปทำไร่เพื่อปลูกข้าวสักแห่งหนึ่ง

เรื่องผีสีผึ้ง (นิทานเรื่องที่ 17) กล่าวถึง มีชายหนุ่มสองคนพี่น้อง เป็นลูกชาวบ้านชนบทพากันไปทำไร่อยู่บนยอดเขากลางป่าดงดิบแห่งหนึ่ง

เรื่องหนองหล่ม (นิทานเรื่องที่ 32) กล่าวถึง เมื่อหลายร้อยปีมาแล้ว มีหมู่บ้านแห่งหนึ่งเป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก ชาวบ้านประกอบอาชีพในทางสุจริต มีการทำไร่ ทำนา ล่าสัตว์ และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า ในเย็นวันนั้นหลังจากที่พรานไก่อิงอีเก้งเผือกตายแล้ว ชาวบ้านได้กินอีเก้งเผือกอย่างอิ่มหน้าสำราญโดยทั่วกัน ยกเว้นหญิงหม้ายคนหนึ่งซึ่งวันนั้นบังเอิญแก่ไปทำไร่เพื่อเก็บเกี่ยวข้าว

เรื่องหลายตายชายชู้ (นิทานเรื่องที่ 33) กล่าวถึง ชายคนหนึ่ง เป็นคนขยันทำมาหากินพอสมควร อาชีพของแกทำไร่และทำนา

เรื่องหัวล้านชอบขยอ (นิทานเรื่องที่ 34) กล่าวถึง มีชายสูงอายุ คนหนึ่งอาศัยอยู่ในชนบท แกมีร่างกายแข็งแรงและอ้วนท้วนสมบูรณ์ แต่ศีรษะล้าน ชายคนนี้มีอาชีพทำไร่ทำนา

1.2.3.1.2 อาชีพทำนา จากการศึกษาพบว่า ชาว จังหวัดเลยเป็นจำนวนมากที่ยึดอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลัก บางครอบครัวก็จะประกอบอาชีพทำนาควบคู่ไปกับทำไร่ ทำสวน ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องแก่งคุดคู้ (นิทานเรื่องที่ 2) กล่าวถึง มีหญิงกลางคนคนหนึ่ง มีอาชีพทำนา เป็นชาวเมืองหลวงพระบางซึ่งอยู่ในประเทศลาวขณะนี้

เรื่องขันตาปา (นิทานเรื่องที่ 4) กล่าวถึง ในฤดูแล้งชาวนา
เก็บเกี่ยวข้าวในนาเสร็จแล้ว ชาวนาจึงปล่อยควายให้ไปกินหญ้าและพางตามท้องทุ่ง

เรื่องปลาเทวดา (นิทานเรื่องที่ 13) กล่าวถึง มีชายหนุ่มคนหนึ่ง
เป็นคนนิสัยดี มีของกินของใช้ก็แบ่งมาให้แม่และน้องอยู่เสมอ ทนทางที่ชายหนุ่มไปทำอะไรทำนา หา
เนื้อหาปลาที่ผ่านบ้านแม่และน้องด้วย

เรื่องผัวเป็นเพี้ยเพราะเมียช่างพูด (นิทานเรื่องที่ 15) กล่าวถึง
มีผัวเมียคู่หนึ่ง เมียเป็นคนดี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ พูดจาไพเราะน่าฟัง ผัวเป็นคนไม่ค่อยพูดแต่ขยันทำ
มาหากิน อาชีพของสองผัวเมียคือ การทำนา

เรื่องสามเกลอลักควาย (นิทานเรื่องที่ 25) กล่าวถึง ในฤดูหนึ่ง
ซึ่งเป็นฤดูเก็บเกี่ยวข้าว เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จชาวบ้านก็ขนมัดข้าวมากองรวมกันเป็นกองไว้ที่ลาน
เพื่อรอการนวดและขนขึ้นยุ้ง

เรื่องหนวกฟาง (นิทานเรื่องที่ 31) กล่าวถึง ครอบครัวหนึ่งมีพ่อแม่
ลูกสาวและลูกชาย รวม 4 คน ครอบครัวนี้มีอาชีพทำนาอยู่ในชนบทแห่งหนึ่ง

เรื่องหนองหล่ม (นิทานเรื่องที่ 32) กล่าวถึง ชายคนหนึ่งแกลเป็น
คนขยันทำมาหากิน อาชีพของแกลคือ ทำไร่นา

เรื่องหลายตายชายขี้ (นิทานเรื่องที่ 33) กล่าวถึง เมื่อหลาย
ร้อยปีมาแล้ว มีหมู่บ้านแห่งหนึ่งเป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก ชาวบ้านมีอาชีพทำไร่นา ทำนา และล่าสัตว์

เรื่องหัวล้านชอบยอ (นิทานเรื่องที่ 34) กล่าวถึง มีชายสูงอายุ
คนหนึ่งอาศัยอยู่ในชนบท แกลมีร่างกายแข็งแรงและอ้วนท้วมสมบูรณ์ แต่ศีรษะล้าน ชายคนนี้มีอาชีพ
ทำไร่นา

1.2.3.1.3 อาชีพล่าสัตว์ จากการศึกษาใน
พื้นบ้านจังหวัดเลย พบว่า นอกจากอาชีพทำไร่นา ทำสวนแล้ว อาชีพที่นิยมอีกอาชีพหนึ่งก็คือ
อาชีพล่าสัตว์ ชาวจังหวัดเลยไม่น้อยมีอาชีพล่าสัตว์ ซึ่งมีอยู่ในป่าอย่างอุดมสมบูรณ์ ดังปรากฏใน
นิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องกวางคำกับสหาย (นิทานเรื่องที่ 1) กล่าวถึง ครั้งหนึ่งมี นายพรานคนหนึ่งไปเที่ยวป่าเพื่อล่าสัตว์ เมื่อเดินไปบริเวณที่กวางคำนั้นหากิน ก็สังเกตเห็น รอยเท้ากวางปรากฏอยู่บนพื้นดิน

เรื่องแก่งคุดคู้ (นิทานเรื่องที่ 2) กล่าวถึง พรานจึงตั้งดงแดงได้ คำว่าลูกธนูขนาดใหญ่ของแก่ออกเที่ยวป่าเพื่อล่าสัตว์

เรื่องปลาสามชื่อ (นิทานเรื่องที่ 14) กล่าวถึง ชายสามคนอาศัย อยู่ในหมู่บ้านชนบทแห่งหนึ่ง ชายทั้งสามคนนี้มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกันและเป็นเพื่อนกันมาตั้งแต่ เด็ก ๆ ไปไหนชอบไปด้วยกันเสมอ เช่น ไปป่าหาไม้หาฟัน ล่าสัตว์ เก็บพืชผักในป่า เป็นต้น

เรื่องหนองหล่ม (นิทานเรื่องที่ 32) กล่าวถึง เมื่อหลายร้อยปี มาแล้ว มีหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ชาวบ้านแห่งนี้มีความรักใคร่สามัคคี ใครมีงานหรือธุระอะไรก็ช่วยเหลือ ซ้ำกันและกัน พวกเขากันประกอบอาชีพสุจริต มีการทำไร่ทำนาและล่าสัตว์หรือจับปลาเป็นอาหาร

1.2.3.1.4 อาชีพค้าขาย ชาวจังหวัดเลยจำนวน ไม่น้อยที่ประกอบอาชีพค้าขาย สินค้าส่วนใหญ่ก็จะได้จากสัตว์และพืชต่าง ๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ เช่น เห็ด หน่อไม้ ผัก ผลไม้ กล้วย และของป่า นอกจากนี้ยังค้าขายกระบือ พ่อค้าบางคนก็ใช้เรือ ตะเภาบรรทุกถล่มเรือไปขายตามเมืองต่าง ๆ และอาชีพที่กล่าวถึงอาชีพหนึ่งก็คือ อาชีพขายทอง รูปพรรณ ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องแก่งคุดคู้ (นิทานเรื่องที่ 2) กล่าวถึง ขณะที่พรานป่ากำลัง เล็งธนูจะยิงควายอยู่นั้น เผอิญมีพ่อค้าเรือกำลังด่อเรือเลียบตามชายฝั่งโผล่ขึ้นมา ณ ที่ควายป่า นอนแช่น้ำอยู่พอดี ควายป่าเห็นเช่นนั้นจึงตกใจตื่น หนีไปทันที

เรื่องนางผมหอม (นิทานเรื่องที่ 9) กล่าวถึง นางผมหอมได้มา อาศัยอยู่กับยายคนเฝ้าสวนนอกเมือง นางพยายามสืบข่าวคราวของสามีและลูกอยู่เสมอ โดยยาย นำพืชผักในไร่ไปขายในเมือง

เรื่องนายคดกับนายซื่อ (นิทานเรื่องที่ 10) กล่าวถึง ครั้งหนึ่งมี พ่อค้ากระบือตอนกระบือไปขายและผ่านไปตรงที่กระตูกนายคดอยู่ กระตูกตีระนายคดจึงร้องทักทายน พ่อค้ากระบือ

เรื่องนายไ้จอมโกหก (นิทานเรื่องที่ 12) กล่าวถึง นายไ้ ตกเบ็ดได้ปลาตุก 3 ตัว นายไ้จึงเอาปลาตุกที่ตกเบ็ดได้มาผูกติดกับหูควายข้างละตัวและอีกตัวหนึ่งผูกติดกับหางควาย เมื่อมีพ่อค้าควายสามคนเดินทางมาพบเข้าก็ถามซื้อควายจากนายไ้ โดยให้ราคาพอสมควร นายไ้ตกลงขายทันที และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า นายไ้ถูกจับไปมัดไว้บนต้นไม้ริมทะเลแห่งหนึ่ง พอได้ 2 คืน มีนายสำเภานำสินค้าบรรทุกเรือไปขายต่างเมืองผ่านมาเห็นเข้าจึงถามนายไ้ว่า "ทำอะไรอยู่บนต้นไม้" นายไ้ตอบว่า "เขาอยากให้เป็นเจ้าเมือง แต่ไม่ยอมเป็น จึงถูกนำมามัดไว้บนต้นไม้" นายสำเภาหลงเชื่อและอยากเป็นเจ้าเมืองจึงแก้มัดให้นายไ้และให้มัดตนเองแทน เมื่อครบสามคืน เจ้าเมืองก็สั่งให้คนไปไ้ต้นไม้ทั้ง นายไ้จึงนำสินค้าทั้งหมดไปขายต่างเมือง ได้เงินเป็นจำนวนมาก

เรื่องรักแท้ (นิทานเรื่องที่ 22) กล่าวถึง มีหญิงสาวสวยคนหนึ่ง มีชายหนุ่มมาผูกคอตายเป็นเวลานาน ในที่สุดทั้งสองก็ตกลงปลงใจรักกัน อยู่มาวันหนึ่งชายคนรักมีความจำเป็นต้องไปค้าขายทางไกลเป็นเวลานาน โดยมีได้ส่งข่าวคราวมาหาหญิงคนรักเลย

เรื่องสุนัขแสนรู้ (นิทานเรื่องที่ 30) กล่าวถึง มีชายสองพี่น้องชายผู้ที่เป็นคนชอบเที่ยวและเล่นการพนัน ส่วนชายผู้น้องประกอบอาชีพค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ

เรื่องหลาบตายขายขี้ (นิทานเรื่องที่ 33) กล่าวถึง ชายคนหนึ่ง แกเป็นคนขยันทำมาหากินพอสมควร อาชีพของแกนอกจากจะทำไร่ทำนาแล้ว เวลาว่างแกก็นำเอาสิ่งของบางอย่างไปขาย เช่น ครั่ง และขายของป่าที่หาได้เอง

เรื่องไอ้เจ็ดไห (นิทานเรื่องที่ 35) กล่าวถึง ไอ้เจ็ดไหแบกต้นไม้ที่พ่อไ้มาไว้ทำน้ำหน้าบ้าน อยู่มาไม่กี่วันได้มีพวกพ่อค้าเรือตะเภอบรรทุกสินค้ามาขายที่หน้า

1.2.3.1.5 อาชีพอื่น ๆ เช่น รับราชการ จักสาน และทำสวน ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องตัวอุบาทว์ (นิทานเรื่องที่ 7) กล่าวถึง พระราชาเสด็จไปเยี่ยมประชาชนที่หมู่บ้านแห่งหนึ่ง พบบ้านหลังหนึ่งซึ่งด้านหลังมีเถาวัลย์ขึ้นตามเสาจนปกคลุมไปถึงหลังคา และพอเสด็จเข้าไปใกล้ ๆ ก็พบชายแก่คนหนึ่งกำลังจักตอกอยู่ที่พื้นดินใกล้บันได

เรื่องนายไ้จอมโกหก (นิทานเรื่องที่ 12) กล่าวถึง ครั้งหนึ่งลุงไปนอนทำสวนอยู่ปลายนา ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านพอสมควร

เรื่องปลาสามชื่อ (นิทานเรื่องที่ 14) กล่าวถึง ชายสามคนชวนกันไปตัดไม้ไผ่ในป่ามาจักตอก เพื่อสานภาชนะใช้ในครัวเรือน

เรื่องหัวเป็นเพี้ยเพราะเมียช่างพูด (นิทานเรื่องที่ 15) กล่าวถึง มีหัวเมียคนหนึ่ง หัวมีเพื่อนเป็นปลัดอำเภอ รับราชการอยู่ที่อำเภอที่สองหัวเมียตั้งบ้านเรือนอยู่ วันหนึ่งปลัดอำเภอไปราชการหมู่บ้านที่สองหัวเมียอาศัยอยู่ จึงถือโอกาสแวะไปเยี่ยมเพื่อนด้วย และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า เมื่อชายผู้เป็นสามีได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้ใหญ่บ้านแล้ว ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ด้วยดี จนได้รับเลือกตั้งเป็นกำนันในตำบลนั้นและได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น "เพี้ย" ซึ่งถือว่าเป็นเกียรติยศสูง (คำว่า "เพี้ย" หรือ "เพี้ย" เป็นชื่อของตำแหน่งขุนนางโบราณในเขตล้านนาหรือล้านช้างในสมัยก่อน)

เรื่องสุนัขแสนรู้ (นิทานเรื่องที่ 30) กล่าวถึง ชายผู้น้องเมื่อได้เงินทุนจากพ่อแม่มาเพิ่มเติมก็ได้ขยายกิจการค้าขายของรูปพรรณ กิจการค้าก็เจริญก้าวหน้าดีจนเป็นผู้มั่งคั่งในแถบนั้น

1.3 โลกทรรศน์ที่บุคคลมีต่อการดำเนินชีวิต

1.3.1 ด้านคุณธรรม ชาวจังหวัดเลยจะประกอบคุณงามความดีด้านต่าง ๆ เพราะเชื่อในกฎแห่งกรรม เชื่อว่า "ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว" คนที่ประพฤติดีก็จะได้รับความสุข ดังปรากฏในประเด็นต่อไปนี้

1.3.1.1 นิยมความซื่อสัตย์สุจริต จากการศึกษาพบว่า ชาวจังหวัดเลยมีความเชื่อว่าคนที่มีความซื่อสัตย์จะได้พบกับความสุขความเจริญ ดังปรากฏในนิทานดังนี้

เรื่องนายคดกับนายซื่อ (นิทานเรื่องที่ 10) กล่าวถึง ฝ่ายนายซื่อเมื่อถูกเงาะดวงตาแล้วรู้สึกเจ็บปวดบาดแผลมาก ก็นั่งร้องไห้อยู่ในป่าคนเดียวเป็นเวลาหลายชั่วโมง ต่อมาเทพารักษ์เทพเจ้าในป่าในนั้นจำแลงร่างเป็นเสือโคร่งตัวขนาดใหญ่มาหา และหันกลับมาข้างหน้าของนายซื่อ นายซื่อใช้มือคลำดูก็รู้ว่าเป็นเสือดกใจกลัวเป็นอย่างยิ่ง แต่พอตั้งสติได้ก็คิดว่าคงจะเป็นเทพารักษ์ในป่ามาโปรด จึงสำรวจสติกล่าวพุทโธ พุทโธ ออกมาเรื่อย ๆ โดยไม่มีความสะดุ้งสะเทือน เทพเจ้าทดลองใจนายซื่ออยู่เป็นนาน ก็รู้แน่แก่ใจว่าคนผู้นั้นเป็นคนซื่อสัตย์สุจริตจริง จึงไปเก็บเอาแท่งเงินและแท่งทองคำมากองไว้ต่อหน้านายซื่อมากมาย เสร็จแล้วเอาดวงตาที่ถูกเงาะซึ่งวางไว้ที่รากไทรมาใส่เข้าตา เยียวยาให้มีสภาพปกติดังเดิม

1.3.1.2 ความโลภจะนำมาซึ่งความเสียหาย คนจังหวัดเลยมี
ความคิดว่าถ้าใครมีความโลภมาก ๆ อาจจะทำให้เดือดร้อนหรืออาจถึงแก่ชีวิตได้ ดังปรากฏใน
นิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องชายตด (นิทานเรื่องที่ 3) กล่าวถึง ไร่หนุ่มอยากจะสนอง
ศรัทธาเจ้าเมืองอย่างถึงใจ ยังผลให้ตดออกมาเสียงดังสนั่นและมีอุจจาระเหลวออกมาจนเต็มหน้า
เจ้าเมืองรู้สึกโกรธชายหนุ่มมาก ได้เรียกให้คนใช้เอาน้ำมาล้างทำความสะอาดใบหน้าและร่างกาย
ที่เปื้อนเปรอะ พร้อมกับสั่งให้คุมตัวชายหนุ่มคนนั้นไว้ พอจัดการชำระล้างอุจจาระออกและเปลี่ยน
เครื่องแต่งตัวใหม่แล้ว เจ้าเมืองจึงสั่งให้คนใช้นำผ้าโอบชายหนุ่มคนนั้นหลายที ชายหนุ่มรู้สึก
เจ็บปวดมากจึงร้องขอโทษและขอความกรุณาจากเจ้าเมือง เมื่อเขียนชายหนุ่มจนหน้าใจแล้ว
เจ้าเมืองจึงขับชายหนุ่มออกจากบ้านไป

เรื่องจัญไรไฟไหม้ (นิทานเรื่องที่ 5) กล่าวถึง พ่อของนายจันทา
ซึ่งเป็นเทพารักษ์ปลอม เมื่อถูกเผาด้วยพางทนคร้อนไม่ไหว พอไฟลุกขึ้นก็รีบบุกฝ่าเปลวเพลิง
ออกมาอย่างรวดเร็ว แม้กระนั้นก็ยังถูกลวกถลอกปอกเปิกไปหลายแผลต้องนอนรักษาแผลไฟไหม้อยู่
บ้านเป็นเวลาหลายวัน

เรื่องชาวไร่กับลิง (นิทานเรื่องที่ 6) กล่าวถึง เนื่องจากชายคนนี้
แก่งทำเป็นหลัก ดังนั้นในขณะที่ลิงพูดกันจึงยังคงรู้สึกตัวอยู่ เมื่อได้ยินเสียงลิงพูดชายคนนี้มี ความ
ละโมภอยากได้หน่อคำเป็นกำลัง เพราะเห็นว่าเป็นสิ่งที่มีราคาดีจึงลืมหืมตาที่เพื่อนเล่าให้ฟัง ได้
พลอดตัวพูดออกมาว่า "หน่อคำ" พอลิงได้ยินเสียงชายคนนี้พูดว่า "หน่อคำ" เท่านั้นก็ตกใจกลัวจึง
พากันวางมือที่หามชายคนนี้ เป็นผลให้ร่างของชายคนนี้ร่วงลงมาจากยอดไม้อันสูง ในที่สุดชายคนนี้
ก็ถึงแก่ความตายในป่านั่นเอง

เรื่องนายคดกับนายซื่อ (นิทานเรื่องที่ 10) ฝ่ายเทพารักษ์ผู้เป็น
เจ้าป่าได้ยินเสียงร้องไห้เช่นนั้น จึงจำแลงกายเป็นเสือโคร่งขนาดใหญ่มาหานายคดแล้วเอาหาง
แห่รูจมูกของนายคดดูเช่นเดียวกันกับที่ทำกับนายซื่อ ชั้นแรกนายคดตั้งสติได้ก็สำรวจสติกล่าวคำว่า
พุทโธ พุทโธ ออกมาเรื่อย ๆ ครั้นเสือเห่ยนาน ๆ ก็ทนความรำคาญไม่ไหว เกิดโมโหขึ้นมาจึง
กล่าวคำหยาบแสบคำออกมาด้วยเสียงอันดัง เสือโคร่งโกรธจึงกัดนายคดถึงแก่ความตาย ในที่สุดก็
เหลือแต่กระดูกของนายคดอยู่ ณ ที่นั้น

เรื่องราวอะไรก็ตามกัน (นิทานเรื่องที่ 24) กล่าวถึง เมื่อผิวเมียว
 คู่แรกกลายเป็นผู้มั่งคั่งร่ำรวย ต่อมาผิวเมียวอีกคู่หนึ่งซึ่งเป็นเพื่อนบ้านกันมาถามข่าวคราวของสอง
 ผิวเมียวคู่แรก ทั้งสองจึงเล่าให้ฟังอย่างไม่ปิดบัง เมื่อผิวเมียวคู่หลังทราบเช่นนั้น อยากรจะเป็นผู้มั่งมี
 อย่างเขาบ้าง จึงพากันไปวิดน้ำที่หนองน้ำดังกล่าว แต่เนื่องจากผิวเมียวคู่หลังพูดแย้งกัน ก็เกิด
 ปาฏิหาริย์มีเงือกขนาดใหญ่ตัวหนึ่งที่กลางหนอง แล้วเงือกใช้หางวัดตีสีระสองผิวเมียวสิ้นชีวิตทันที
 ณ ที่หนองน้ำนั้น ทั้งนี้อาจเป็นผลมาจากการขัดแย้งกัน

เรื่องหลาตายขายชี (นิทานเรื่องที่ 33) กล่าวถึง ชายหนุ่มคนที่
 สองก็เอาเรือบรรทุกให้อูจจาละไปขาย พวกชาวเมืองที่แพ้นั้นในคราวก่อนยังโกรธแค้นไม่หายที่
 อยู่ ๆ ก็มาเสียเงินโดยใช่เหตุ เมื่อมีคนมาประกาศขายชีอีก ต่างก็รีบกันมา บางคนก็ได้ค้อน
 บางคนก็ได้ก้อนหิน เป็นต้น ทำการขว้างปาขายที่เอาอูจจาละมาขายเป็นการใหญ่ จนแกหลบหลีก
 แพบไม่ทัน จึงรีบแจวเรือบรรทุกอูจจาละหนีมาอย่างรวดเร็ว

1.3.1.3 ยอมรับคนที่มีความเอื้อเฟื้อเพื่อแม่ มีเมตตาและ
 ช่วยเหลือผู้อื่น ชาวจังหวัดเลยส่วนใหญ่อยู่วางกันอย่างเป็นระบบเครือญาติ ดังนั้นจึงมีความรักใคร่
 สามัคคีกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอาหารการกินต่าง ๆ ก็แบ่งปันกัน ถ้าบ้านไหนมีการมีงานเพื่อนบ้าน
 ก็จะคอยช่วยเหลืออย่างเต็มอกเต็มใจ ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องชาวไร่กับลิง (นิทานเรื่องที่ 6) กล่าวถึง มีชายคนหนึ่งมี
 อาชีพทำไร่ แกปลูกข้าว ข้าวโพด แตงไทย แตงโม พักแพง น้ำเต้า ฯลฯ เนื่องจากที่แกทำไร่
 เป็นดินอุดมสมบูรณ์ จึงปลูกอะไรก็ได้งอกงามและได้มากผลดี โดยเฉพาะแตง แตงโม พักแพง และ
 น้ำเต้า ได้ผลดีเป็นพิเศษ ชายคนนี้เป็นคนใจบุญ เมตตาต่อสัตว์ เมื่อปลูกพืชชนิดให้ผลไว้บางครั้งก็
 จะมีสัตว์ เช่น ลิง ค่าง มากินพืชผลของแก แกก็ไม่ว่าอะไร

เรื่องผิวเป็นเพียเพราะเมียช่างพูด (นิทานเรื่องที่ 15) กล่าวถึง
 เมื่อปลัดอำเภอมาพักอยู่ในหมู่บ้านนั้นก็ถือโอกาสมาเยี่ยมเพื่อนในตอนเช้า เพื่อยุบายผู้ผิวไม่อยู่
 เพราะไปเที่ยวป่าล่าสัตว์ตั้งแต่เช้ามีด ฝ่ายเมียเมื่อเพื่อนของผิวออกสำหมาเยี่ยมรู้สึกตื่นเต้นดีใจ
 จึงต้อนรับขับสู้ด้วยอธยาศัยอันดี และจัดหาอาหารเลี้ยงต้อนรับปลัดอำเภอด้วย

เรื่องหนองหล่ม (นิทานเรื่องที่ 32) กล่าวถึง มีหมู่บ้านแห่งหนึ่ง เป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก ชาวบ้านแห่งนี้มีความรักใคร่สามัคคีและกลมเกลียวกันดี ใครมีงานหรือธุระอะไรต่างช่วยเหลือกันและกัน ธรรมเนียมของหมู่บ้านนี้คือ เมื่อใครไปล่าสัตว์หากได้สัตว์ใหญ่ เช่น อีเก้ง กวาง หมูป่า กระตัง ฯลฯ มาแล้ว จะต้องแบ่งปันเนื้อสัตว์ที่ได้มาให้เพื่อนบ้านกินทุกครั้ง เรือง

1.3.1.4 ยอมรับคนที่พูดโกหกว่าเป็นคนมีไหวพริบดี สามารถเอาตัวรอดได้ และแก้ปัญหาได้ทันที่ ดั่งนั้นจะเห็นได้ว่า ชาวจังหวัดเลยไม่รังเกียจคนที่พูดโกหก เพราะการพูดโกหกในบางโอกาสจะแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าต่าง ๆ ได้ ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องนายโป้จอมโกหก (นิทานเรื่องที่ 12) กล่าวถึง นายโป้ได้เครื่องแต่งกายเจ้าเมืองแล้วก็ไปที่ริมทะเลจัดการแต่งตั้งตัวด้วยชุดเจ้าเมืองที่ตนถือมา พอถึงวันที่สามตามทีนายโป้บอกไว้ ภรรยาเจ้าเมืองก็นำขบวนช้างม้าและผู้คนไปรับเจ้าเมืองจึงตามนายโป้ถึงเจ้าเมือง นายโป้บอกว่าเจ้าเมืองไปอยู่เมืองพญานาคมีความสุขแล้วไม่ยอมกลับ และเจ้าเมืองสั่งให้ตนเป็นเจ้าเมืองแทน ภรรยาเจ้าเมืองหลงเชื่อ นายโป้ก็ขี่ช้างเข้าเมืองได้เป็นเจ้าเมืองแทน และยังได้ภรรยาเจ้าเมืองเป็นภรรยาของตนด้วย และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า นายโป้ถูกเจ้าเมืองสั่งตำรวจจับนายโป้มัดไว้บนต้นไม้ริมทะเลแห่งหนึ่งและสั่งว่าเมื่อครบ 3 คืน แล้วให้ตัดต้นไม้โคนลงทะเลเสีย พอได้ 2 คืนก็ได้มีนายสำเภานำสินค้าบรรทุกเรือไปขายต่างเมืองมาเห็นเข้า จึงถูกนายโป้โกหก นายสำเภอลงเรือจึงขึ้นไปบนต้นไม้แก้เชือกมัดนายโป้ออก เสร็จแล้วให้นายโป้มัดตนเองแทน เมื่อครบ 3 คืน เจ้าเมืองจึงสั่งให้คนไปตัดต้นไม้ล้มลงไปในทะเล นายสำเภาก็ถึงแก่ความตายจมอยู่ในก้นทะเลนั่นเอง

เรื่องหัวเป็นเพี้ยเพราะเมียช่างพูด (นิทานเรื่องที่ 15) กล่าวถึง ฝ่ายเมียเจ้าของบ้านผู้มีไหวพริบดีและเข้าใจพูดให้ร้ายกลายเป็นดี ก็ตอบปลัดอำเภอสืบหาสาเหตุที่ทะเลาะกันเนื่องจากหัวของตนต่อว่า เรื่องการต้อนรับปลัดอำเภอก็เห็นว่าการต้อนรับไม่สมเกียรติทำไมฆ่าไก่เพียงตัวเดียวเท่านั้น ควรจะฆ่าไก่หลาย ๆ ตัว หรือฆ่าหมูต้อนรับจึงจะเหมาะสม

เรื่องผีขี้ขี้ (นิทานเรื่องที่ 17) กล่าวถึง ชายหนุ่มไปหาห่วยมาผ่าซีกแล้วसानเป็นของแบบที่เขาใส่ห่วย พอसानจวนเสร็จจึงบอกให้ผีขี้ขี้ไปนอนในช่อง โดย

สมมุติว่าเป็นหนู แล้วทำการสานต่อจนหุ้มมิดชิดรอบด้าน แล้วบอกให้ผีเสื้อที่ทดลองดิ้นแรง ๆ ดูว่าของจะทานหนูคืนได้ไหม ผีเสื้อก็ออกแรงดิ้นตามที่ชายหนุ่มบอก หากตอนไหนชำรุดก็แซมหวายหนาเข้าไป จนเห็นว่าแน่นหนาดีแล้วและแน่ใจว่าผีเสื้อไม่สามารถออกมาได้แล้ว ชายหนุ่มจึงไปหาหินมากองเป็นกองใหญ่และจุดไปขึ้นจนลุกโพล่งดี แล้วรีบร้องเรียกให้พี่ชายมาช่วยกันฆ่าผีเสื้อ

เรื่องม้าตัวผู้ออกลูก (นิทานเรื่องที่ 19) กล่าวถึง เมื่อตุลาการถึงจวนเจ้าเมือง เจ้าเมืองจึงถามตุลาการว่า "เมื่อวานนี้เรารอท่านอยู่และนัดท่านให้มาตัดสินความ ทำไมไม่มาตามนัด ท่านมีเหตุขัดข้องอะไรหรือ" ตุลาการจึงตอบเจ้าเมืองว่า "เมื่อวานนี้ข้าพเจ้าก็มาเหมือนกัน แต่พอมาถึงกลางทางได้เห็นฝูงปลาสร้อยกำลังขึ้นกินใบมะขามอ่อนอยู่ริมทาง ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นลางร้ายเพราะไม่เคยเห็นมาก่อน ข้าพเจ้าจึงรีบเดินทางกลับ" เจ้าเมืองจึงว่า "พุทโธ ฝูงปลาสร้อยขึ้นกินใบมะขามอ่อนมีจริงหรือ มันจะเป็นไปได้อย่างไร" ตุลาการจึงย้อนตอบเจ้าเมืองว่า "ม้าตัวผู้ออกลูกเคยมีหรือท่าน" เจ้าเมืองจบบัญญาไม่รู้ว่าจะตอบอย่างไร เพราะเหตุผลที่เจ้าเมืองจะยึดเอาลูกม้านั้นฟังไม่ขึ้น เมื่อตุลาการย้อนถามเช่นนั้นก็นึกละอาย ในที่สุดจึงบอกตุลาการว่าไม่คิดใจเรียกร้องเอาลูกม้าจากหนุ่มกำพร้าอีก

เรื่องสามเกลอลักควาย (นิทานเรื่องที่ 25) กล่าวถึง นายกะดัด นายกะด้อ และนายจ้อก้อ ก็ถูกเจ้าของควายนำตัวไปหาผู้ใหญ่บ้านพร้อมกับควายของกลางและเล่าเรื่องให้ผู้ใหญ่บ้านฟังว่า ทั้งสามคนขโมยควายของตน นายจ้อก้อซึ่งนั่งมานานจึงแก้ตัวว่า "พวกเรามิได้มีเจตนาจะลักควายเลย ที่เราเข้าไปจับเชือกควายนั้นเนื่องจากนายกะดัดและนายกะด้อได้เถียงกันว่า พันของควายนั้นพันบนมีหรือไม่ หรือมีแต่พันล่าง เพื่อพิสูจน์ความจริง ขณะที่เขาสองคนเถียงกันเห็นควายตัวนั้นนอนอยู่พอดี จึงพากันไปจับเชือกควายและดึงให้ควายลุกขึ้น แล้วเอามือถ่างปากควายดูว่าพันบนของควายมีหรือไม่ ในที่สุดก็ได้คำตอบว่าพันของควายมีแต่พันล่าง ความจริงเป็นดังนี้" ผู้ใหญ่บ้านนั่งพิจารณาอยู่ครู่หนึ่งเห็นว่าเป็นเหตุผลที่น่าฟัง เอาความผิดไม่ถนัด จึงปล่อยให้ทั้งสามคนกลับบ้านไป

1.3.1.5 รักพวกพ้องและเพื่อนฝูง ชาวจังหวัดเลยถือว่าคนที่จะคบกันเป็นเพื่อนกันได้จะต้องเอื้อเพื่อพ่อแม่และช่วยเหลือกัน ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องสามเกลอลักควาย (นิทานเรื่องที่ 25) กล่าวถึง นายกะดัด นายกะด้อ และนายจ้อก้อ เป็นเพื่อนกันอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน ชายหนุ่มทั้งสามรักใคร่กันมาก ชอบไปไหนด้วยกันเสมอ วันหนึ่งขณะที่ผ่านลานข้าวแห่งหนึ่งซึ่งเจ้าของผูกควายไว้ นายกะดัดและ นายกะด้อจึงคิดจะลักควายไปขาย ทั้งสองจึงเข้าไปเพื่อจะแกะเชือกควาย เผอิญเจ้าของควายตื่น ขึ้นมาพบ เข้าจึงจับนายกะดัดและนายกะด้อพร้อมด้วยของกลางไปบ้านผู้ใหญ่บ้านในตอนเช้า แต่นายจ้อก้อก็ใช้ไหวพริบแก้ปัญหาได้จนผู้ใหญ่บ้านเชื่อและปล่อยทั้งสามสหายไป

เรื่องสองสหายไปหาตะกวด (นิทานเรื่องที่ 26) กล่าวถึง มีชายหนุ่มสองคน เป็นเพื่อนรักกันมาก อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน คนหนึ่งชาติคิดแต่ตาดี ส่วนอีกคนหนึ่งชาติ แต่ตาบอด วันหนึ่งทั้งสองคนมาพบกันเมื่อปรึกษาเรื่องราวต่าง ๆ แล้วก็ชวนกันไปป่าเพื่อหาตะกวด เมื่อปรึกษากันแล้วก็ออกเดินทางโดยนายตาบอดแต่ชาติเป็นคนพาเดิน คนชาติดีรับอาสาเป็นตาเพื่อ มองหาตะกวด

เรื่องสองสหายลักไก่ (นิทานเรื่องที่ 27) กล่าวถึง มีชายหนุ่มสองคน เป็นเพื่อนรักกันมานาน อาศัยอยู่ในหมู่บ้านชนบทแห่งหนึ่ง มักชอบไปเที่ยวเตร่ด้วยกันเสมอ ชายหนุ่มคนหนึ่งหน้าตาดี คือมองอะไรเห็นตามปกติ แต่หูหนวกฟังไม่ค่อยถนัด ส่วนอีกคนหนึ่งตาบอด ทั้งสองข้าง แต่หูดีฟังอะไรได้ถนัด

เรื่องไอ้เจ็ดโหล (นิทานเรื่องที่ 35) กล่าวถึง ในที่สุดไม่มีทางเลือก สี่สหายก็ตกลงกระโดดข้ามโดยให้ไอ้ไม้ร้อยก้อ ไอ้เกวียนร้อยเล่ม และไอ้ทาบฎกระโดดก่อน ไอ้เจ็ดโหลจะกระโดดเป็นคนสุดท้าย ทั้งสามสหายจึงกระโดดทันที แต่เคราะห์ร้ายกระโดดไม่ถึง เกาะ คงตกลงเพียงใกล้ฝั่งเกาะเท่านั้น และพอกระโดดลงถึงน้ำก็ถูกปลาใหญ่ซุกกลืนเข้าไปในท้อง ไอ้เจ็ดโหลกระโดดเป็นคนสุดท้ายกระโดดถึงฝั่งเกาะพอดี แต่ดินเหยียบพื้นดินฝั่งเกาะได้ข้างเดียว ส่วนอีกข้างหนึ่งจุ่มลงไปน้ำ ปลาใหญ่จึงซุกเอาดินและขาข้างหนึ่งของไอ้เจ็ดโหลไว้ ไอ้เจ็ดโหลจึง เหยียงขาที่ถูกปลาใหญ่ซุกขึ้นไปทางฝั่ง ปลาขนาดใหญ่ตกลงบนบก ไอ้เจ็ดโหลขึ้นฝั่งได้ด้วยความปลอดภัย และได้สังเกตพบว่าสหายทั้งสามอยู่ในท้องปลาใหญ่ตัวนั้น ไอ้เจ็ดโหลจึงเอามือผ่าท้องปลา ตัวนั้นออก สหายทั้งสามซึ่งอยู่ในท้องปลาจึงคลานออกมาได้ด้วยความปลอดภัย

1.3.1.6 เคารพนับถือและมีความกตัญญูต่อบุพการี จากการศึกษาพบว่า ชาวจังหวัดเลยถือว่าบิดามารดาเป็นผู้มีพระคุณสูงสุด เป็นบุพการีบุคคลที่ควรเคารพกราบไหว้ และทดแทนพระคุณ ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องปลาเทวดา (นิทานเรื่องที่ 13) กล่าวถึง มีหญิงอายุกลางคน คนหนึ่งแกมมีลูก 2 คน คนที่เป็นชายอายุ 20 ปีเศษ ส่วนคนน้องเป็นหญิงอายุประมาณ 10 ปีเศษ แกเป็นหม้ายเนื่องจากสามีแก่เสียชีวิตไปหลายปีแล้ว ต่อมาลูกชายแต่งงานและแยกบ้านไปอยู่กับภรรยา หลายปีต่อมาชายหนุ่มมีลูกซึ่งเกิดกับภรรยา 2 คน ชายหนุ่มคนนี้นับเป็นลูกที่ดีคนหนึ่งเพราะรักและเป็นห่วงแม่และน้อง เมื่อว่างก็ไปมาหาสู่แม่และน้อง มีของใช้ของกินก็แบ่งและนำมาให้แม่และน้องเสมอ

เรื่องไอ้เจ็ดโหล (นิทานเรื่องที่ 35) กล่าวถึง เมื่อสี่สหายเดินทางกลับมาถึงบ้านของตน ต่างนำมหาสมบัติที่ได้มามอบให้พ่อแม่และนำไปจำหน่ายได้เงินทองมหาศาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งไอ้เจ็ดโหลนำสมบัติที่ได้มามอบให้พ่อแม่ทั้งหมด พ่อแม่ต่างตื่นเต้นดีใจในความเก่งกล้าสามารถของลูกเป็นอย่างดี

1.3.1.7 การพูดจาด้วยความไพเราะ อ่อนน้อมต่อมตน จากการศึกษาพบว่า คนที่รู้จักอ่อนน้อมต่อมตน พูดจาไพเราะ หลีกเลี่ยงการทะเลาะเบาะแว้งย่อมจะเป็นที่รักใคร่ของผู้อื่น สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องหัวเป็นเปียเพราะเมียช่างพูด (นิทานเรื่องที่ 15) กล่าวถึง ฝ่ายเมียเจ้าของบ้านผู้มีไหวพริบดีและเข้าใจพูดให้เรื่องร้ายกลายเป็นดี ก็ตอบปลัดอำเภอว่าสาเหตุที่ทะเลาะกันเนื่องจากหัวของตนต่อว่า เรื่องการต้อนรับปลัดอำเภอ เห็นว่าให้การต้อนรับไม่สมเกียรติ ทำไมฆ่าไก่เพียงตัวเดียวเท่านั้น ควรจะฆ่าไก่หลาย ๆ ตัว หรือฆ่าหมูต้อนรับจึงจะเหมาะสม ปลัดอำเภอได้ยินเมียของเพื่อนเล่าให้ฟังเข้าใจว่าเป็นความจริง จึงห้ามเพื่อนมิให้ดูค่าเมีย ชายผู้นั้นก็ค่อยคลายความโกรธลง หลายเดือนต่อมาตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านว่างลง ปลัดอำเภอผู้เป็นเพื่อนได้มาเป็นประธานการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านนั้น จึงแต่งตั้งชายผู้เพื่อนเป็นผู้ใหญ่บ้าน

เรื่องว่าอะไรว่าตามกัน (นิทานเรื่องที่ 24) กล่าวถึง มีหัวเมีย คู่หนึ่งตั้งแต่แต่งงานกันมาหลายปีได้อยู่ด้วยกันด้วยความปกติสุข ไม่เคยมีปากเสียงคิดฟ้องหมองใจ

กันเลย ต่างพูดกันด้วยความไพเราะ ไม่เคยพูดจาบลลู่หยาบคายต่อกัน บางครั้งอาจมีความคิดเห็นไม่ตรงกันบ้าง ต่างก็มีความขมใจยังคิด มีความรักใคร่กลมเกลียวถนอมน้ำใจซึ่งกันและกันเสมอมา นับเป็นคู่สมรสที่มีความสุขคู่หนึ่ง

เรื่องหัวล้านชอบยอ (นิทานเรื่องที่ 34) กล่าวถึง มีชายหนุ่มคนหนึ่งเป็นคนเฉลียวฉลาด สุภาพอ่อนน้อม และรู้จักนิสัยชายผู้เป็นเจ้าของวัวเป็นอย่างดี ได้เข้ามาขอซื้อวัวคู่หนึ่ง โดยขณะเข้ามา ก็พินอบพิเทา ยกมือไหว้และพูดจาอ่อนน้อม จนกระทั่งชายคนหัวล้านมอบวัวให้ฟรี ๆ ชายหนุ่มคนนั้นจึงก้มลงกราบขอบคุณเจ้าของวัวอีกครั้งหนึ่ง

1.3.1.8 ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นอย่างมีเหตุผล จากการศึกษาพบว่า คนที่มีเหตุผลจะเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น ดังปรากฏในนิทานต่อไปนี้

เรื่องปลาสามชื่อ (นิทานเรื่องที่ 14) กล่าวถึง ชายทั้งสามคนได้รับการตัดสินจากตาพรานเช่นนั้น ต่างก็พากันพอใจและดีใจกันทุกคน ทั้งนี้เนื่องจากเข้าใจว่าตนเองเป็นฝ่ายชนะ

เรื่องม้าตัวผู้ออกลูก (นิทานเรื่องที่ 19) กล่าวถึง เจ้าเมืองได้ยินเช่นนั้นก็งั้นปัญญา ไม่รู้จะตอบอย่างไร เพราะเหตุผลที่เจ้าเมืองจะยึดเอาลูกม้าเขานั้นฟังไม่ขึ้น เมื่อเจ้าเมืองได้ยินตุลาการย้อนถามเช่นนั้นก็กละอายใจ ในที่สุดจึงไม่ติดใจเรียกร้องเอาลูกม้าจากหนุ่มกำพร้าอีก

เรื่องรักแท้ (นิทานเรื่องที่ 22) กล่าวถึง เมื่อสอบถามได้ความจริงอย่างถ่องแท้แล้ว พระมโหสถจึงตัดสินใจให้ชายหนุ่มคนหลังซึ่งเป็นคนรักคนใหม่ของหญิงสาวมีสิทธิ์ที่จะเป็นสามีของหญิงสาว โดยอ้างเหตุผลว่าชายหนุ่มคนนี้เป็นผู้มีน้ำใจเด็ดเดี่ยวและรักแท้ แม้แต่ชีวิตก็ยินดีเสียสละเพื่อคนรัก ในที่สุดชายหนุ่มคนหลังก็ได้หญิงสาวเป็นภรรยาของตน

เรื่องสามเกลอลักควาย (นิทานเรื่องที่ 25) กล่าวถึง เมื่อนายจ้อก้อพูดจบ ผู้ใหญ่บ้านนั่งนิ่งพิจารณาอยู่ครู่หนึ่ง เห็นว่าเป็นเหตุผลที่น่าฟังจะเอาความผิดกับชายหนุ่มทั้งสามคนคงไม่ถนัดนัก ทั้งได้ทราบว่ชายหนุ่มทั้งสามอยู่หมู่บ้านใกล้เคียงกัน ต่างประพฤติตนเป็นคนดี ไม่มีประวัติว่าเป็นคนชอบลักขโมยแต่อย่างใด ในที่สุดผู้ใหญ่บ้านจึงบอกเจ้าของควายให้เลิกเอาเรื่องเอาราวกับชายหนุ่มทั้งสาม และปล่อยให้ทั้งสามคนกลับไปบ้าน

เรื่องสี่สหาย (นิทานเรื่องที่ 29) กล่าวถึง เมื่อพระมหโสดได้ใคร่ครวญดูตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแล้ว จึงตัดสินใจให้คนที่สามคือ คนที่ไปงมเอาหญิงสาวขึ้นมาเป็นผู้มีสิทธิ์กว่าคนอื่น เพราะชายหนุ่มผู้นี้ได้แต่ต้องลูบคลำสัมผัสหญิงสาว และรู้ว่าผู้ที่ตนนำขึ้นมาเป็นเพศอะไร นับว่าเป็นผู้ใกล้ชิดหญิงสาวมากกว่าคนอื่น ทั้งนี้หญิงสาวมีมลทินมัวหมองเนื่องจากต้องมือชายหนุ่มคนนี้ ดังนั้นจึงได้ตัดสินใจว่าชายหนุ่มผู้เป็นนักประดาน้ำ ผู้อุมหญิงสาวขึ้นมาผู้มีสิทธิ์เป็นสามีหญิงสาวแต่ผู้เดียว ชายหนุ่มอีกทั้งสามคนก็ยินยอมปฏิบัติตามคำตัดสินทุกประการ

1.3.1.9 นิยมการแต่งงานที่ถูกต้องตามประเพณี จากการศึกษาพบว่า ชาวจังหวัดเลยยอมรับการแต่งงานที่มีการสู่ขอและแต่งงานกันตามประเพณี ถือว่าการแต่งงานเป็นการให้เกียรติบิดามารดาและญาติผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่าย คู่สมรสจะเป็นที่ยอมรับของสังคม ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องเมืองบุญจนคร (นิทานเรื่องที่ 20) กล่าวถึง เจ้าเมืองบุญจนครเมื่อทราบข่าวว่าท้าวขัตติยนามเป็นโอรสกษัตริย์และมีความรักใคร่ชิดาตนเช่นนั้น ก็มีความยินดีอย่างยิ่ง จึงได้จัดงานอภิเษกสมรสท้าวขัตติยนามกับนางคำกลอง พร้อมทั้งทำพิธีสะเดาะเคราะห์และสมโภชเมืองเป็นการใหญ่โตมโหฬาร

เรื่องเมืองภูท่ง (นิทานเรื่องที่ 21) กล่าวถึง เจ้าชายแห่งเมืองภูท่ง ได้ทราบข่าวความงามของธิดาสาวเจ้าเมืองภูท่งจึงเดินทางไปหา หนุ่มสาวทั้งสองมีโอกาสดูพบปะและเกี้ยวพาราสีกันจนมีความรักใคร่ซึ่งกันและกัน ต่างให้สัญญาว่าจะแต่งงานกันและไม่ยอมพรากจากกัน อยู่ต่อมา เจ้าชายหนุ่มแห่งเมืองภูท่งจึงอ่อนวอนบิดาให้ไปสู่ขอลูกสาวเจ้าเมืองภูท่งให้เป็นคู่ครองของตน เจ้าเมืองภูท่งผู้เป็นบิดาจึงจัดแจงแต่งเฒ่าแก่ให้ไปทำการสู่ขอ ผลที่สุดเจ้าเมืองภูท่งก็ยินดีตกลงและกำหนดฤกษ์ยามดีที่จะทำพิธีแต่งงานกันไว้เป็นที่เรียบร้อย และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า ฝ่ายเจ้าเมืองภูท่งครั้งนั้นได้ฤกษ์ก็ยกขบวนขันหมากออกจากเมืองของตน นอกจากเครื่องติดสิดีเป่า ชงทิวและเครื่องขันหมากแล้วก็เตรียมหม้อข้าวหม้อแกง เครื่องใช้ไม้สอยมีถ้วยชาม ครก สากไปพร้อมและจูงวัวตัวหนึ่งไปด้วย เพื่อจะได้นำไปเป็นอาหารสมทบเลี้ยงกินในวันแต่งงาน

เรื่องรักแท้ (นิทานเรื่องที่ 22) กล่าวถึง มีหนุ่มสาวคู่หนึ่งรักกันมากและต่างก็สัญญาว่าจะรักกันตลอดไป ต่อมาชายคนรักมีความจำเป็นที่จะต้องไปค้าขายทางไกลเป็นเวลานาน และคิดว่าเมื่อตนร่ำรวยมากจนเป็นที่พอใจแล้วจะกลับบ้านเพื่อทำการสู่ขอและแต่งงานกับหญิงคนรัก

นอกจากนี้ยังมีนิทานบางเรื่องที่กล่าวถึงการเลือกคู่ครองที่พ่อแม่เป็นคนเลือก ลูกสะใภ้เอง โดยคัดเลือกผู้หญิงที่มีรูปร่างหน้าตาดี เป็นคนดี มีใจโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อพ่อแม่ เช่น

เรื่องลูกสะใภ้เศรษฐี (นิทานเรื่องที่ 23) กล่าวถึง เศรษฐีสองหัวเมียเลือกลูกสะใภ้ซึ่งเป็นผู้มีน้ำใจเอื้อเฟื้อพ่อแม่ ไม่เห็นแก่ตัวและเปี่ยมไปด้วยเมตตาธรรมได้เรียบร้อยแล้วทั้งลูกชายก็พอใจที่ได้ภรรยาสวยและเป็นคนดี เศรษฐีจึงได้จัดทำพิธีมงคลสมรสอย่างเอิกเกริก

1.3.1.10 การทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ จากการศึกษาพบว่า ชาวจังหวัดเลยจะทำพิธีบายศรีสู่ขวัญเพื่อแสดงความยินดี แสดงการต้อนรับ หรือในโอกาสที่เป็นมงคล ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องนางम्मหอม (นิทานเรื่องที่ 9) กล่าวถึง เจ้าฟ้าห่มขาวยินดีอย่างยิ่งที่ลูกชายกลับมาพร้อมด้วยบุตรและภรรยา จึงพร้อมกับชาวเมืองทำพิธีต้อนรับทำววรจิตร ลูกชายและนางโพง ซึ่งเข้าใจว่าเป็นนางम्मหอม จัดพิธีอย่างใหญ่โตและมีการจัดขบวนแห่เข้าเมือง ทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ ทำบุญแจกทาน เลี้ยงข้าวปลาอาหารคาวหวานชาวเมืองอย่างทั่วถึง และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า เจ้าฟ้าห่มขาวและท้าววรจิตร พร้อมด้วยชาวเมืองได้ทำพิธีต้อนรับนางम्मหอมอย่างเอิกเกริก ชาวเมืองได้ทำพิธีบายศรีสู่ขวัญท้าววรจิตรกับนางम्मหอมและลูกชาย มีมหรสพสมโภชเจ็ดวันเจ็ดคืน

เรื่องเมืองบุญจนคร (นิทานเรื่องที่ 20) กล่าวถึง เมื่อท้าวขัตชนามพานางคำกลองกลับไปยังกรุงศรีสัตนาคณหุต พระราชาบิดาของท้าวขัตชนามได้ทำพิธีบายศรีสู่ขวัญและสมโภชให้ท้าวขัตชนามและนางคำกลองอย่างเอิกเกริก

1.3.1.11 การบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จากการศึกษาพบว่า ชาวจังหวัดเลยจะนิยมทำการบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้ช่วยคุ้มครองให้มีความสุขปลอดภัยจากอันตรายต่าง ๆ และจะทำเป็นประเพณีสืบต่อกันมาตามบรรพบุรุษ ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องเมืองบัวจนคร (นิทานเรื่องที่ 20) กล่าวถึง วิญญาณศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าองค์หลวงและนางอุบแก้ว พร้อมด้วยบุตรธิดาอีก 5 คน ยังคงสถิตอยู่ ณ บริเวณเมืองปากเหือง จึงได้สร้างศาลขึ้นเพื่อให้ดวงวิญญาณของท่านเหล่านั้นสถิตอยู่ ถึงขวปีในเดือนเจ็ดจะมีพิธีบวงสรวงและเข้าทรง โดยเช่นไหว้ด้วยไก่ หมู และควาย หมุนเวียนกันไปแต่ละปีและมีการแก้มด้วย ในวันแรมหนึ่งค่ำเดือนสิบเอ็ด คือวันออกพรรษา ชาวบ้านจะมีการแข่งเรือกันเพื่อถวายดวงวิญญาณของเจ้าองค์หลวงด้วย นอกจากนี้ผู้ใดมีเรื่องทุกข์ร้อนหรือมีกิจธุระใด ๆ จะมีการขนิมนต์ให้เจ้าองค์หลวงหรือเจ้าพ่อปากเหืองให้ความช่วยเหลือคุ้มครองให้ปลอดภัย แล้วแก้มเมื่อเรื่องที่ขนิมนต์สำเร็จแล้ว

1.3.1.12 การผูกเสี่ยว ชาวจังหวัดเลยนิยมผูกเสี่ยวให้กับลูกหลานกับผู้วัยไล่เลี่ยกัน เพื่อให้ทั้งสองรักใคร่สามัคคีกัน มีอะไรก็คอยช่วยเหลือกัน จากการศึกษาพบว่า ปรากฏประเพณีการผูกเสี่ยวอยู่เรื่องเดียวคือ

เรื่องนายคดกับนายซื่อ (นิทานเรื่องที่ 10) กล่าวถึง นายคดกับนายซื่อเป็นสหายกันมาตั้งแต่เล็ก ๆ โดยแม่ของนายซื่อทำพิธีผูกแขนให้เป็นเพื่อนน้ำมิตรกัน ซึ่งภาษาอีสานเรียกเพื่อนที่ทำพิธีเช่นนี้ว่า "เสี่ยว" เมื่อทำพิธีผูกแขนให้แล้ว แม่ของนายซื่อก็อวยพรให้เขาทั้งสองเป็นเกลอแก้ว เกลอขวัญรักใคร่สามัคคีกัน มีอะไรให้ช่วยเหลือและรักใคร่ นับถือพ่อแม่ตลอดจนญาติของเพื่อนคู่พ่อแม่และญาติพี่น้องของตน

1.3.1.13 การทำงานศพและทำบุญกุศลส่วนกุศล เมื่อมีคนตายญาติพี่น้องของผู้ตายจะจัดงานศพและชาวบ้านก็จะมาร่วมกันเพื่อช่วยกันทำอาหารคาวหวานสำหรับแจกทาน เพื่ออุทิศให้กับผู้ตาย เชื่อกันว่าผู้ตายจะได้รับผลบุญนั้น ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องนายคดกับนายซื่อ (นิทานเรื่องที่ 10) กล่าวถึง นายซื่อหาบเงินและหาบทองคำมาถึงบ้านก็เป็นเวลาค่ำพอดี ซึ่งขณะนั้นชาวบ้านมารวมกันที่บ้านของนายซื่อเพื่อ

จัดอาหารการกินสำหรับแจกทานอุทิศส่วนกุศลให้นายชื่อต่อไป เพราะเข้าใจว่านายชื่อถูกเสือกัดถึงแก่ความตายตามที่นายคบบอก

เรื่องนายบังยาน (นิทานเรื่องที่ 11) กล่าวถึง ในปีที่ทำไร่นั้น เมียนายบังยานตั้งท้องและคลอดลูกอีกคนหนึ่ง แต่คลอดไม่กี่วันลูกก็ตาย เมียจึงบอกให้นายบังยานเอาลูกไปทิ้ง นายบังยานจึงอุ้มลูกของตนเข้าไปในป่า พอถึงป่าที่เห็นว่าเหมาะจะทำการฝังลูก แต่แก็เห็นว่าจจะวางลูกไว้ที่พื้นดินไม่เหมาะจึงเอาลูกไปโยนไว้บนหญ้าสาบเสือ จากนั้นก็ลงมือขุดดินเป็นหลุมให้ลึกพอสมควรเพื่อที่จะได้ฝังลูก

เรื่องรักแท้ (นิทานเรื่องที่ 22) กล่าวถึง หญิงสาวล้มป่วยหนักในที่สุดได้เสียชีวิต เมื่อพ่อแม่และญาติพี่น้องนำศพหญิงสาวไปเผาตามประเพณีในวันรุ่งขึ้น ชายหนุ่มคนรักบังเอิญกลับมาจากค้าขาย เมื่อได้ทราบข่าวของหญิงคนรักก็รีบไปที่ป่าช้าและเก็บเอากระดูกห่อผ้ามา

1.4 โลกทรรศน์ที่มีต่อสภาพบุคคล

1.4.1 โลกทรรศน์ที่มีต่อบุรุษเพศ

1.4.1.1 บุรุษต้องเป็นผู้นำครอบครัวที่ดี ชยันต้ามหาภิน มีความรู้ดี ชาวจังหวัดเลยถือว่าบุรุษเพศเป็นเพศที่แข็งแรง มีบุคลิกลักษณะ เป็นผู้นำ มีความขยันอดทน ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องชายตด (นิทานเรื่องที่ 3) กล่าวถึง มีชายหนุ่มคนหนึ่งเป็น คนรูปหล่อพอสมควร ปกติเป็นคนสุขภาพเรียบร้อย หุดจาอ่อนหวาน ขยันขันแข็งในการทำมาหากิน

เรื่องน้อยหาญหมี (นิทานเรื่องที่ 8) มีสองคนหัวเมียแต่งงานกัน มาหลายปีต่างรักใคร่กันดี โดยเฉพาะเมียมักอยู่ในโอวาทของหัวด้วยดีเสมอมา สองคนหัวเมียนั้นไปที่ไหนชอบไปด้วยกันและทำงานอาชีพด้วยความขยันขันแข็ง

เรื่องนายคดกับนายชื่อ (นิทานเรื่องที่ 10) กล่าวถึง มีพ่อค้า กระบือต้อนฝูงกระบือไปขาย และผ่านไปใกล้ตรงที่กระตูกนายคดอยู่

เรื่องนายไ้จอมโกหก (นิทานเรื่องที่ 12) กล่าวถึง มีชายหนุ่ม คนหนึ่งชื่อนายไ้ ซึ่งมีรูปร่างหน้าตาดี เฉลียวฉลาด ขยันในการทำมาหากินพอสมควร

เรื่องหัวเป็นเพี้ยเพราะเมียช่างพูด (นิทานเรื่องที่ 15) มีหัวเมีย
 คู่หนึ่งเมียเป็นคนดี พูดจาไพเราะน่าฟังและมีปฎิภาณไหวพริบดี ส่วนหัวเป็นคนตรงไปตรงมา ไม่
 ค่อยช่างพูด แต่ขยันทำมาหากิน

เรื่องศีกองกอย (นิทานเรื่องที่ 16) กล่าวถึง มีชายคนหนึ่งชื่อ
 "ท้าวโหล่น" เขาไปทำไร่ข้าวอยู่กลางป่าดงดิบแห่งหนึ่ง เย็นวันหนึ่งท้าวโหล่นนำคันเบ็ดไปเสียบ
 ดักปลาไว้ในลำธารแห่งหนึ่ง และได้ทำการดักปลาอยู่หลายวัน

เรื่องศีกบั้ง (นิทานเรื่องที่ 17) กล่าวถึง มีชายหนุ่มสองคนพี่น้อง
 เป็นลูกชาวบ้านชนบทพากันไปทำไร่อยู่บนยอดเขากลางป่าดงดิบแห่งหนึ่ง เนื่องจากไร่นั้นอยู่ไกล
 หมู่บ้าน ทางไปมาลำบาก จึงจำเป็นต้องไปนอนค้างคืนอยู่ที่ไร่นั้นคราวละหลายวันโดยเตรียมอาหาร
 เครื่องมือ เช่น มีดพร้า จอบ เสียม ขวาน เป็นต้น ไปด้วย

เรื่องสุนัขแสนรู้ (นิทานเรื่องที่ 30) กล่าวถึง ฝ่ายน้องชาย
 ประกอบอาชีพค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ เมื่อได้เงินทุนจากพ่อแม่มาเพิ่มเติมก็ขยายกิจการค้าขายให้
 ใหญ่โตขึ้น

เรื่องหลายตายขายชี (นิทานเรื่องที่ 33) กล่าวถึง มีชายคนหนึ่ง
 อายุราวกลางคนเป็นผู้มีครอบครัวมีเมียและลูกแล้ว แกเป็นคนขยันทำมาหากินพอสมควร

1.4.1.2 บุษยเพศควรวาวิชาความรู้ ชาวจังหวัดเลยยอมรับ
 ผู้ชายเป็นผู้นำครอบครัว ทำหน้าที่หาเลี้ยงครอบครัวให้มีความสุข ผู้ชายจึงต้องศึกษาหาความรู้
 ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องเมืองปัญจนคร (นิทานเรื่องที่ 20) กล่าวถึง เนื่องจากทั้ง
 ชายหนุ่มและหญิงสาวต่างมีรูปร่างสวยงาม จึงพูดเกี้ยวพาราสีกัน ในที่สุดชายหนุ่มและหญิงสาวเกิด
 รักใคร่ชอบพอกัน เพื่อเป็นที่แน่ใจและปลอดภัย หญิงสาวจึงถามไถ่เจ้าชายว่าเป็นใคร มาจากไหน
 ท้าวชัตชนามก็บอกว่าตนเป็นลูกกษัตริย์เมืองศรีสัตนาคนหุต เดินทางมาเพื่อจะหาวิชาความรู้และ
 คู่ครอง

เรื่องสี่สหาย (นิทานเรื่องที่ 29) กล่าวถึง มีชายหนุ่มสี่คนเป็น
 เพื่อนรักกันมานาน ไปที่ไหนชอบไปด้วยกันเสมอ มีความรักใคร่กลมเกลียวกันดี ทั้งสี่คนนี้ต่างไป

เรียนวิชาจากอาจารย์สำเร็จมาด้วยดีคนละอย่าง วิชาที่ชายหนุ่มทั้งสองสำเร็จมามีดังนี้ คนที่หนึ่งเรียนจบวิชาโหราศาสตร์ สามารถจับยามและทายโชคชะตาราศี ตลอดจนเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ล่วงหน้า คนที่สองเป็นคนแมนธนู สามารถยิงธนูได้อย่างแม่นยำ คนที่สามเรียนจบวิชาดำน้ำ สามารถดำน้ำลงไปใต้น้ำลึก ๆ ได้นาน ๆ ทั้งอาจมองเห็นสิ่งที่อยู่ใต้น้ำได้อย่างชัดเจน คนที่สี่เรียนจบวิชาคาถาและอาคม สามารถเป่าเสกมนต์รักษาคนเจ็บปวดตามร่างกายและบาดแผลให้หายได้ ตลอดจนเสกมนต์ให้คนที่ตายแล้วฟื้นขึ้นมาได้

1.4.1.3 บรูซเพศมีความเก่งกล้าสามารถ กล้าหาญ มีปฏิภาณไหวพริบดี ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องปลาสามชื่อ (นิทานเรื่องที่ 14) กล่าวถึง เนื่องจากตาพรานเป็นคนฉลาดจึงคิดหาวิธีให้ทุกคนพอใจ ดังนั้นอยู่ต่อมาอีก 2-3 วัน ตาพรานก็คิดให้ชายทั้งสามไปฟังคำตัดสินพร้อมกัน

เรื่องผีพิฆาต (นิทานเรื่องที่ 17) กล่าวถึง เมื่อผีพิฆาตตอบเช่นนั้น แสดงว่าผีพิฆาตหลงกลเข้าตามแผนการที่ตนคิดไว้แล้ว ชายหนุ่มจึงไปหาหวายมาผ่าเป็นซีกแล้วสานเป็นของแบบเขาใส่หนู พอสานจนเสร็จจึงบอกให้ผีพิฆาตเข้าไปนอนในช่องโดยสมมุติว่าเป็นหนู แล้วทำการสานต่อจนหุ้มมิดชิดรอบด้าน แล้วบอกให้ผีพิฆาตลองตีแรง ๆ ดูว่าของจะทานหนูคืนได้ไหม ผีพิฆาตก็ตีของตามที่ชายหนุ่มบอก หากตอนไหนชำรุดก็แซมหวายหนาเข้าไปจนเห็นว่าแน่นหนาดี และแน่ใจว่าผีพิฆาตไม่สามารถออกมาได้แล้ว ชายหนุ่มจึงหาหินมากองเป็นกองใหญ่และจุดไฟขึ้นจนลูกไฟลงดี แล้วรีบร้องเรียกพี่ชายซึ่งข่มอยู่บนกระโจมว่า "รีบมาฆ่าผีพิฆาตช่วยกัน"

เรื่องเมืองปัญจนคร (นิทานเรื่องที่ 20) กล่าวถึง ท้าวชัชชานามเป็นชายหนุ่มที่แข็งแรงและกล้าหาญ มีพลังกำลังดีมาก สามารถลุดลากไม้ไผ่ได้ถึงร้อยกอและลุดลากเกวียนได้ครวละร้อยเล่ม ทั้งในระหว่างก่อนที่จะเดินทางมาถึงเมืองปัญจนครนั้น เจ้าชายได้ปราบนางยักษ์ณีตนหนึ่ง ท้าวชัชชานามสามารถปราบนางยักษ์ณีได้และได้ไม้เท้าวิเศษหรือไม้เท้ากายสิทธิ์จากนางยักษ์ณีด้วย

1.4.2 โลกทรรศน์ที่บุคคลมีต่อสตรีเพศ

1.4.2.1 ในบางกรณีผู้หญิงก็ต้องทำหน้าที่เป็นผู้นำครอบครัว

ประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองและครอบครัวให้มีความสุข ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องนางผมหอม (นิทานเรื่องที่ 9) กล่าวถึง หญิงคนนี้ได้พยายามเลี้ยงลูกทั้งสองอย่างทนุถนอมมิให้ตกกระกำลำบากแต่อย่างใด เนื่องจากเด็กทั้งสองเป็นลูกไม่มีพ่อ

เรื่องปลาเทวดา (นิทานเรื่องที่ 13) กล่าวถึง มีหญิงอายุกลางคนคนหนึ่งอาศัยอยู่ในหมู่บ้านชนบทแห่งหนึ่ง แกมีลูก 2 คน คนพี่เป็นชายอายุประมาณ 20 ปีเศษ คนน้องเป็นหญิงอายุประมาณ 10 ปีเศษ แกเป็นหม้ายเนื่องจากสามีป่วยและเสียชีวิตหลายปีแล้ว ต่อมาลูกชายแต่งงานกับหญิงสาวในหมู่บ้านเดียวกันและได้แยกไปอยู่กับภรรยาซึ่งไม่ห่างจากบ้านแม่สักส่วนแม่ยังคงอาศัยอยู่ที่บ้านหลังเดิมกับลูกสาว แกมีฐานะค่อนข้างยากจนสักหน่อย ดังนั้นอาหารการกินบางครั้งต้องอาศัยลูกชายหามาให้รับประทานบ้าง

เรื่องหนองหล่ม (นิทานเรื่องที่ 32) กล่าวถึง ในวันนั้นชาวบ้านทั้งหมู่บ้านต่างได้เนื้ออีแก่่งเผือกกินกันทุกครัวเรือน ตามเรื่องเล่าว่าชาวบ้านทุกคนในหมู่บ้านไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ได้กินเนื้ออีแก่่งเผือกอย่างอิ่มหนำสำราญโดยทั่วกัน ยกเว้นหญิงแม่หม้ายคนหนึ่งซึ่งวันนั้นแกเผือกไปไร่เพื่อเก็บเกี่ยวข้าว กว่าจะกลับถึงบ้านก็ค่ำมากแล้ว

1.4.2.2 สตรีพึงเป็นผู้ที่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และพูดจาไพเราะ มีความขยัน อดทน เป็นผู้มีไหวพริบดี และมีความกล้าหาญ ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องน้อยหาญหนี (นิทานเรื่องที่ 8) กล่าวถึง เช้าวันหนึ่งสองพี่เมียเดินไปทำไร่อย่างที่เคย ทางที่ไปไร่ต้องผ่านป่าดง ขณะที่เข้าไปไร่ นั้นเผือกหนีหมีขนาดใหญ่ตัวหนึ่งโผล่มา พี่จึงปืนขึ้นต้นไม้ต้นหนึ่งพลางบอกให้เมียหนีด้วย แต่เมียครรถ์แก่ท้องโตดังกล่าวจะหนีหมีก็ไม่ทัน เมื่อเป็นเช่นนี้เมียจึงจำเป็นต้องถือนิโคตีได้เงื้อง่าไว้เตรียมต่อสู้กับหมีอย่างเต็มที่ เมื่อหมีกระโดดมาจะกัดหญิงคนนั้นจึงใช้ไม้ที่ถือนิโคตีพุ่งต่อสู้กับหมี จนหมีตัวนั้นถึงแก่ความตาย

เรื่องพี่เป็นเพี้ยเพราะเมียช่างพูด (นิทานเรื่องที่ 15) กล่าวถึง เมื่อปลัดอำเภอมาพักอาศัยอยู่ในหมู่บ้านนั้นก็ถือโอกาสมาเยี่ยมเพื่อนที่บ้านในตอนเช้า เผือกชายผู้พี่ไม่อยู่เพราะไปเที่ยวล่าสัตว์ตั้งแต่เช้ามืด ฝ่ายเมียเมื่อเพื่อนของพี่ออกสู่มาเยี่ยมรู้สึกตื่นเต้นดีใจ จึงต้อนรับขับสู้ด้วยอาหารอันดีและจัดอาหารเลี้ยงต้อนรับปลัดอำเภอด้วย

1.4.3 โลกทรรศน์ที่บุคคลมีต่อวัย

1.4.3.1 ยกย่องและเชื่อฟังผู้อาวุโส ชาวจังหวัดเลยถือว่า

ผู้อาวุโสเป็นผู้มีประสบการณ์มาก่อน ผ่านเหตุการณ์ต่าง ๆ มากมาย ดังนั้นชาวจังหวัดเลยจึงเชื่อฟังคำสั่งสอนของผู้อาวุโส ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องลูกสะใภ้เศรษฐี (นิทานเรื่องที่ 23) กล่าวถึง มีพี่เมียคนหนึ่ง เป็นเศรษฐีมีทรัพย์มาก แต่มีลูกชายเพียงคนเดียว เมื่อลูกชายโตเป็นหนุ่มเต็มตัวแล้ว บิดามารดาปรึกษากันเห็นสมควรหาลูกสะใภ้มาครองเรือนเพื่อให้ลูกชายเป็นฝั่งเป็นฝา และลูกสะใภ้จะได้มาช่วยรับภารกิจการบ้านเรือนช่วยพ่อแม่บ้าง ทั้งจะได้มอบทรัพย์สมบัติให้ครอบครองแทนตนในโอกาสอันควรต่อไป เศรษฐีสามีภรรยาได้ปรึกษากันถึงคุณสมบัติผู้จะมาเป็นลูกสะใภ้โดยเห็นว่า ควรจะเป็นผู้มีน้ำใจเมตตาปราณีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผู้อื่น และรู้จักใช้ทรัพย์ให้เป็นประโยชน์

2. โลกทรรศน์ที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติ

การดำรงชีวิตของชาวจังหวัดเลยส่วนใหญ่จะมีความผูกพันกับธรรมชาติ เช่น เครื่องอุปโภค บริโภค ล้วนแต่ได้จากพืชและสัตว์ซึ่งมีอย่างอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติทั้งสิ้น

2.1 ประโยชน์จากพืช จังหวัดเลยในสมัยก่อนเป็นท้องถิ่นที่กั้นดง การไปมาหาสู่กันก็ลำบาก อาชีพของประชากรคือ เกษตรกรรม ดังนั้นจะเห็นได้ว่าอาหารต่าง ๆ ล้วนแต่ได้มาจากพืชที่ขึ้นอย่างอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ เช่น หน่อไม้ เห็ด ผลไม้ ชาวจังหวัดเลยจะเห็นคุณค่าของพืชเป็นอย่างมาก ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องชายตด (นิทานเรื่องที่ 3) กล่าวถึง เช้าวันหนึ่งมีหญิงสาวสามสี่คนชวนกันไปเที่ยวป่าเพื่อเก็บเห็ด หน่อไม้ และผัก และอีกคนหนึ่งกล่าวว่า ดังนั้นในระยะต่อมาอีกประมาณเดือนเศษ วันหนึ่งชายหนุ่มคนหลังจึงชักชวนหญิงสาวในละแวกหมู่บ้านสามคนไปเที่ยวป่าเพื่อหาเก็บพืชผักต่าง ๆ และอีกคนหนึ่งกล่าวถึง พอสายขึ้นมาชายหนุ่มคนนั้นเกิดหิวอาหารจึงเดินให้แถววัลย์ที่ผูกตนหลุดออกและทำการแกะกินเปลือกไม้ และชายหนุ่มซึ่งหิวจัดจึงเดินซุ่มมันเทศกินจนอิ่ม

เรื่องขันตาปา (นิทานเรื่องที่ 4) กล่าวถึง เจ้าหัวตาเข้าไปซ่อนตัวในสวนของชาวบ้านตรงใต้ร้านพักเขี้ยวแห่งหนึ่ง พอตีหญิงสาวเจ้าของสวนตื่นแต่เช้ามีดจะมาเก็บเอา

ลูกพักเขียวใบประกอบอาหาร และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า พอดกสายคะเนว่าอีกไม่นานเจ้าหัวตาจะกลับจากธุระ ชันตาปาจึงออกอุบายไปหาน้ำอ้อยอย่างเหลว ๆ เอามาหยอดไว้ตามพื้นภูมิ 4-5 กอง นอกจากนี้บางตอนยังกล่าวถึง พอดตอนบ่ายคะเนว่าอีกไม่นานเจ้าหัวตาจะกลับมา ชันตาปาจึงไปหาเงาคามาได้ประมาณ 2 กำมือ นำมาใส่ครกตำให้แหลกดีแล้วจึงนำข้าวเหนียวหนึ่งและน้ำอ้อยมาตำใส่กัน ให้ข้าวเหนียว น้ำอ้อยและเงาเข้ากันเป็นอย่างดี (การนำเอาสามอย่างดังกล่าวมาตำใส่กันโดยโขลกในครกเช่นนี้ ชาวอีสานเรียกว่า "ข้าวแตกงา") และอีกตอนหนึ่งกล่าวถึง เมื่อเจ้าหัวตาไปแล้ว ชันตาปายากจะหลอกให้เจ้าหัวตาทกินข้าวอีกดังที่ได้เคยหลอกมาแล้ว จึงไปเก็บยอดใบชุมเห็ดไทย (ชาวอีสานเรียกใบชุมเห็ดว่า "ขี้เหล็ก") โดยเด็ดเอาแต่ใบอ่อนต้มใส่หม้อเกือบเต็มจนเปื่อยดีแล้ว จึงนำใบหญ้านางมาขยี้ให้มันน้ำเขียว นำมาแกงใส่ใบชุมเห็ดไทย พร้อมใส่กะทิ มะพร้าวและเครื่องแกง ทำการเคี่ยวจนข้นคล้ายอุจจาระของควาย

เรื่องชาวไร่กับลิง (นิทานเรื่องที่ 6) กล่าวถึง มีชายคนหนึ่งมีอาชีพทำไร่แกวไร่ทำไร่อยู่เชิงเขาในป่าดงดิบแห่งหนึ่ง ในไร่ของแกนอกจากปลูกข้าวแล้วยังปลูกข้าวโพดแดงไทย แดงโม พักแพง น้ำเต้า ฯลฯ

เรื่องนางผมหอม (นิทานเรื่องที่ 9) กล่าวถึง มีหญิงสาวคนหนึ่งซึ่งมีรูปร่างสวยงามมากเป็นที่เลื่องลือในละแวกบ้านตำบลนั้น หญิงสาวคนนี้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งใกล้บริเวณภูหอ ครอบครัวของหญิงสาวคนนี้มีอาชีพทำไร่ อยู่มาวันหนึ่งหญิงสาวคนนี้ไปเที่ยวป่ากับเพื่อน ๆ สาวด้วยกันเพื่อหาอาหารและเก็บผักผลไม้ในป่า ซึ่งมีอย่างอุดมสมบูรณ์ และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า พญาช้างได้ให้นางผมหอมเข้าไปบนหลังของตนเป็นขึ้นไปบนภูหอ แล้วเกณฑ์บรรดาช้างบริวารนำหินมาสร้างเป็นปราสาทให้นางผมหอมอยู่อาศัยเป็นอย่างดี สร้างสระน้ำให้อาบสระงา หาดพันธุ์ดอกไม้ป่าและพวกวาน เช่น ชม้นมาปลูกไว้บริเวณรอบ ๆ ปราสาทอย่างสวยงาม พร้อมกับให้ช้างจัดอาหาร เช่น ผัก ผลไม้ รากไม้ต่าง ๆ มาไว้ให้นางผมหอมกินอย่างสมบูรณ์ นอกจากนี้อีกตอนหนึ่งยังกล่าวว่า ขณะที่นางผมหอมอาศัยอยู่กับยายเฝ้าสวนนอกเมืองนั้นนางได้พยายามติดต่อสืบข่าวของสามีและลูกชายอยู่เสมอ โดยให้ยายเอาพืชผักในไร่ไปขายในเมือง

เรื่องปลาสามชื่อ (นิทานเรื่องที่ 14) กล่าวถึง มีชายสามคนอาศัยอยู่ในหมู่บ้านชนบทแห่งหนึ่งซึ่งเป็นหมู่บ้านอยู่ใกล้ป่าและภูเขา ชายทั้งสามคนนี้มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกันและเป็นเพื่อนกันมาตั้งแต่เด็ก ไบโหนชอบไปด้วยกันเสมอ เช่น ไปป่าเป็นต้น

เรื่องกล้วยบิวด (นิทานเรื่องที่ 18) กล่าวถึง อยู่มาวันหนึ่งไปเที่ยวป่าเพื่อล่าสัตว์ และเก็บพืชผักผลไม้ต่าง ๆ

เรื่องลูกสะใภ้เศรษฐี (นิทานเรื่องที่ 23) กล่าวถึง เมื่อเศรษฐีประกาศวิธีสอบคัดเลือกเสร็จแล้วก็จะลงมือเรียกหญิงสาวเหล่านั้นไปสัมภาษณ์เป็นรายคนต่อไป พร้อมกับบันทึกคำตอบของแต่ละคนด้วย คำตอบของหญิงสาวส่วนมากเป็นคำตอบซ้ำ ๆ กัน ในทำนองต่อไปนี้ บางคนก็ว่า อย่างปลาให้แห้งแล้วแบ่งแกงทีละน้อยโดยใส่ผักมาก ๆ บ้างก็ว่าอย่างปลาให้แห้งแล้วนำมาตำเป็นน้ำพริกทีละน้อย

เรื่องหนวกฟาง (นิทานเรื่องที่ 31) กล่าวถึง แม่ทำอาหารเสร็จจึงเดินเข้าไปในเรือนเห็นพ่อกำลังนั่งมวนบุหรี่สูบอยู่

เรื่องไอ้เจ็ดไห (นิทานเรื่องที่ 35) กล่าวถึง คำพูดที่เด็กคนนั้นพูดขึ้นมาครั้งแรกคือ อยากกินอาหารโดยการกินข้าวซึ่งบรรจุใส่ไหไว้เจ็ดไห และต้องการกินควายตัวที่ตนตกใสนั้นด้วย พ่อแม่และญาติพี่น้องจึงเอาข้าวสารมาแช่ใส่ไหเจ็ดไห แล้วนำข้าวที่แช่มาึ่งใส่หวดขนาดใหญ่เจ็ดหวด พร้อมกับนำอาหารที่ปรุงด้วยเนื้อควายตัวนั้นมาให้กิน ก็ปรากฏว่า เด็กคนนั้นสามารถกินข้าวเจ็ดหวดและควายตัวนั้นหมดในคราวเดียว

เรื่องไอ้บั้นข้าวใหญ่ (นิทานเรื่องที่ 36) กล่าวถึง ชายคนแรกเป็นคนที่ถ้วนรอบคอบ รู้ว่าไปทำงานห่างไกลจากบ้านและต้องใช้เวลาานจึงเตรียมอาหารกลางวันไปด้วยอาหารที่เตรียมไปก็มีข้าวเหนียวหนึ่ง ซึ่งทำเป็นก้อนหรือบั้นขนาดใหญ่ และอาหารอื่น ๆ พอสมควร และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า ชายคนที่มีได้นำอาหารมาได้ยินเช่นนั้นรู้สึกละอาย จึงพูดแก้ตัวว่า "มิได้ล้างมือกินข้าวดอก ข้าล้างมือเพื่อสูบยาต่างหาก" แล้วเซ็ดจนแห้งแล้วจึงเอาห่อยาออกมาสูบและนั่งพักก่อนอยู่ห่าง ๆ

นอกจากนี้ยังพบว่าชาวจังหวัดเลยสามารถนำพืชมาสร้างเป็นที่อยู่อาศัยหรือประโยชน์ด้านอื่น เช่น รั้วบ้าน ไม้คาน หรือนำมาจักตอกเพื่อใช้ในครัวเรือน ดังพบในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องแก่งคุดคู้ (นิทานเรื่องที่ 2) กล่าวถึง ในที่สุดนางก็คิดอุบายได้ นางจึงแกล้งบอกพรานด้วยทำนองหวังดีว่า การชนก้อนหินนั้นถ้าจะให้ดีควรจะใช้ไม้เขี้ยมาหาบหินแทนไม้คานเหล็ก (ไม้เขี้ยเป็นไม้ไผ่ชนิดหนึ่ง ลำปล้องยาว เนื้อบาง เมื่อหักหรือแตกจะคมมาก)

เรื่องจัญไรไฟไหม้ (นิทานเรื่องที่ 5) กล่าวถึง เมื่อจับปลาเสร็จก็ช่วยกัน
ขนปลาและ เครื่องมือมาที่กระท่อมของนายจันทา ซึ่งไม่ห่างจากหนองน้ำเท่าไรนัก

เรื่องชาวไร่กับลิง (นิทานเรื่องที่ 6) กล่าวถึง กลางวันวันหนึ่ง ลิงฝูงใหญ่
เข้ามาในไร่และมากินผักแพงแดงโมของแก ในวันนั้นแกรู้สึกอ่อนเพลียจึงขึ้นไปนอนพักอยู่บนกระท่อม
และม้อยหลับไป

เรื่องตัวอุบาทว์ (นิทานเรื่องที่ 7) กล่าวถึง ครั้งแรกทรงเข้าพระทัยว่า
เป็นบ้านร้าง แต่พอเสด็จไปใกล้ ๆ ก็ทรงสังเกตเห็นว่ามีคนอาศัยอยู่ในบ้านหลังนั้น และเมื่อทรงมองดู
ทั่ว ๆ แล้วก็ทรงเห็นชายแก่คนหนึ่งกำลังนั่งจักตอกอยู่บนที่พื้นใกล้บันไดบ้าน

เรื่องนายบังยาน (นิทานเรื่องที่ 11) กล่าวถึง หลายวันต่อมา เมียนาย
บังยานบอกหัวว่า ให้ทำกระท่อมเล็ก ๆ สักหลังหนึ่งด้วย

เรื่องปลาสามชื่อ (นิทานเรื่องที่ 14) กล่าวถึง วันหนึ่งชายทั้งสามชวนกัน
ไปตัดไม้ไผ่ในป่ามาจักตอก เพื่อสามาหาชนะใช้ในครัวเรือน

เรื่องพี่กับพี่ (นิทานเรื่องที่ 17) กล่าวถึง ชายสองคนพี่น้องทำกระท่อม
ชนิดได้ถุนสูงหลังหนึ่ง สำหรับเป็นที่พักขณะทำไร่

เรื่องสองสหายลักไก่ (นิทานเรื่องที่ 27) กล่าวถึง เมื่อตกลงกันแล้ว ทั้ง
สองคนจึงพากันเข้าไปในหมู่บ้าน เป็นบ้านขนาดใหญ่พอสมควรและเป็นบ้านได้ถุนสูง

เรื่องไอ้เจ็ดโหล (นิทานเรื่องที่ 35) กล่าวถึง มีฟัวเมียคนหนึ่งแต่งงานอยู่กับ
มาหลายปี ฟัวเมียคู่นี้มีฐานะค่อนข้างยากจนอาศัยอยู่ในบ้านซึ่งพื้นและฝาทำด้วยฟากไม้ไผ่ และอีก
ตอนหนึ่งกล่าวถึง อยู่มาคืนหนึ่งเมื่อไอ้เจ็ดโหล นอนหลับแล้ว พ่อแม่ปรึกษากันว่าหาเลี้ยงลูกคนนี้
ไม่ไหวก็มีทางเดียวคือ ควรจะทำลายชีวิตลูกคนนี้เสีย ครั้นจะลงมือฆ่าลูกด้วยตนเองโดยตรงก็อด
สงสารลูกไม่ได้ จึงควรจัดการฆ่าลูกโดยทางอ้อม ดังนั้นในเช้าวันรุ่งขึ้นพ่อจึงชวนไอ้เจ็ดโหลเข้าไป
ในป่า บอกว่าจะพาไปตัดไม้มาสร้างบ้าน นอกจากนี้บางตอนยังกล่าวว่า มาถึงตอนนี้ปัญหาว่าจะขน
มหาสมบัติที่เก็บได้นั้นข้ามทะเลไปได้อย่างไร ในที่สุดจึงตกลงต่อแพด้วยไม้ไผ่ ทำอย่างแน่นหนาดี
แล้วค่อยต่อลัดไปตามริมฝั่งทะเล เรืออนแรมกันมา

เรื่องไอน้ำข้าวใหญ่ (นิทานเรื่องที่ 36) กล่าวถึง มีชายสองคนเป็นเพื่อนกันและอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน วันหนึ่งชายทั้งสองชวนกันไปตัดไม้ในป่าซึ่งอยู่ใกล้บ้านเพื่อมาทำรั้วบ้าน

2.2 ประโยชน์จากสัตว์ ชาวจังหวัดเลยมีความเป็นอยู่ที่อุดมสมบูรณ์ทั้งสัตว์น้ำและพืชพรรณธัญญาหารต่าง ๆ ในป่าก็ยังคงอุดมไปด้วยสัตว์ป่า เช่น หมู ช้าง กวาง เก้ง เสือ เป็นต้น นอกจากนี้ในน้ำก็ยังคงอุดมสมบูรณ์ไปด้วย ปู ปลา หอย ดังนั้นอาหารการกินของชาวจังหวัดเลยก็จะเป็นอาหารที่ได้จากธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ ทำให้ชาวจังหวัดเลยสมัยนั้นมีความผูกพันกับสัตว์มาก ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องกวางคำกับสหาย (นิทานเรื่องที่ 1) กล่าวถึง นานมาแล้วมีกวางคำ (กวางทอง) ตัวหนึ่งอาศัยอยู่ในป่าอันกว้างใหญ่แห่งหนึ่ง กวางคำตัวนี้มีสัตว์เป็นสหาย 2 ตัวคือนกตาในและเต่าตัวหนึ่ง

เรื่องแก่งคุดคู้ (นิทานเรื่องที่ 2) กล่าวถึง มีหญิงกลางคนคนหนึ่งเป็นชาวเมืองหลวงพระบาง ซึ่งอยู่ในประเทศลาวขณะนี้ มีอาชีพทำนา และมีควายถึกเปลี่ยวอยู่ตัวหนึ่งซึ่งมีรูปร่างใหญ่โตมาก และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า เมื่อมาถึงบริเวณนั้นแกจึงเดินสำรวจหาสถานที่ที่เหมาะสมที่กันลำน้ำโขง ขณะที่แกกำลังสำรวจสถานที่อยู่นั้น แกได้พบกับหญิงสาวใหญ่ คนหนึ่ง ชื่อนางแก้วหลวง ซึ่งมีอาชีพหาปลาและกำลังหาปลาอยู่คนเดียว เมื่อทั้งสองพบกันต่างถูกอัศจรรย์กันดี

เรื่องขันตปา (นิทานเรื่องที่ 4) กล่าวถึง ต่อมาอีกหลายวันพอดีที่วัดไม้มีเกลือจะกิน เจ้าหัวตาจึงชวนขันตปาไปบอญขอเกลือจากชาวบ้านที่หมู่บ้านปากหมันซึ่งอยู่ห่างจากวัดบ้านนาซ่า ประมาณ 5-6 กิโลเมตร โดยเจ้าหัวตาขี่ม้า ส่วนขันตปาเดินด้วยเท้า มีบางตอนกล่าวถึง เจ้าหัวตาเข้าใจว่าปลาในหนองขโมยของตน มีความโกรธ จึงชวนขันตปาวิดน้ำเพื่อเอาปลาในหนองตรงที่เอาหาบเกลือช้อนไว้ เจ้าหัวตาและขันตปาพากันทำคูเล็ก ๆ กันน้ำตรงนั้นแล้วทำการวิดน้ำจนแห้ง ปรากฏว่ามีปลาตุกและปลาช่อนขนาดใหญ่จำนวนหลายตัว และอีกตอนกล่าวว่า เมื่อขังหมาไว้พอสมควร ค่ะเน่าหมาคงจะถ่ายอุจจาระออกแล้ว เจ้าหัวตาจึงเปิดประตูกุญแจ และนอกจากนี้บางตอนกล่าวถึง พอไปถึงทุ่งนาปรากฏว่า มีควายของชาวบ้านกำลังเล็มหญ้าอยู่หลายตัว เจ้าหัวตาและขันตปานั้นรออยู่ได้สักพักหนึ่งก็มีควายตัวหนึ่งยื่นถ่างขาออก ทำท่า

โก้งโค้งจะถ่ายอุจจาระ เจ้าหัวตาเห็นเป็นโอกาสจึงเปลื้องจิวร มีถือนามรีบวิ่งเข้าไปข้างท้าย ตรงกันควายทันที

เรื่องจัญไรไฟไหม้ (นิทานเรื่องที่ 5) กล่าวถึง เมื่อตะวันจวนตกดินน้ำก็แห้งพอดี ทั้งสองคนลงมือช่วยกันจับปลา ปรากฏว่าได้ปลาเป็นจำนวนมากในจำนวนปลาที่ได้นั้นมีปลาช่อนขนาดใหญ่ตัวหนึ่ง จนไม่สามารถยกคนเดียวไหว

เรื่องชาวไร่กับลิง (นิทานเรื่องที่ 6) กล่าวถึง ชายคนนี้เป็นคนใจบุญเมตตาต่อสัตว์ เมื่อปลูกพืชชนิดให้ผลไว้บางครั้งจะมีสัตว์ป่า เช่น ลิง ค่าง เป็นต้น มากิน

เรื่องน้อยหาญหมี (นิทานเรื่องที่ 8) กล่าวถึง ไรที่สองหัวเมียทำนี้อยู่ห่างจากหมู่บ้านพอสมควร ซึ่งแวดล้อมไปด้วยป่าและภูเขา ในป่ามีสัตว์นานาชนิด เช่น เสือ หมี กวาง อีเก้ง ฯลฯ อยู่มาก อีกตอนหนึ่งกล่าวถึง อยู่มาอีกสักหนึ่งเดือนปรากฏว่า มีจระเข้ขนาดใหญ่ตัวหนึ่งมาที่หน้าน้ำของหมู่บ้าน พวกชาวบ้านต่างกลัวจระเข้ไม่กล้าลงไปทำน้ำเพราะเกรงจระเข้จะกัดเอา นอกจากนั้นบางตอนกล่าวว่า ภายหลังปราบจระเข้ได้ไม่นานเกิดมีงูใหญ่ตัวหนึ่งตกลงไปในบ่อน้ำของหมู่บ้านใกล้เคียงแห่งหนึ่ง

เรื่องนางหมหอม (นิทานเรื่องที่ 9) กล่าวถึง ในปีต่อมานางได้ไปเที่ยวป่าตั้งครวก่อนและพลัดหลงทางอีกและเกิดกระหายน้ำ อยากจะดื่มน้ำเหลือเกิน พอดีเดินไปพบน้ำขังอยู่ในรอยน้ำของวัวป่า ซึ่งเป็นบึงสาอะที่วัวป่าได้ถ่ายทิ้งไว้ และอีกตอนหนึ่งกล่าวถึง ครอบครัวของหญิงสาวคนนี้มีอาชีพทำไร่ อยู่มาวันหนึ่งหญิงสาวคนนั้นไปเที่ยวป่ากับเพื่อน ๆ สาวด้วยกันเพื่อหาอาหารและเก็บผักผลไม้ในป่าซึ่งมีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ ในป่านี้มีสัตว์นานาชนิด เช่น ช้าง หมี เสือ กวาง อีเก้ง เป็นต้น

เรื่องนายคดกับนายชื้อ (นิทานเรื่องที่ 10) กล่าวถึง ฝ่ายนายชื้อเมื่อถูกเงาะดวงตาแล้ว รู้สึกเจ็บปวดบาดแผลมาก ก็นั่งร้องไห้อยู่ในป่าคนเดียวเป็นเวลาหลายชั่วโมง ต่อมาจึงมีเทพารักษ์เทพเจ้าอยู่ในป่านั้นจำแลงร่างเป็นเสือโคร่งตัวขนาดใหญ่ผอมมากมาหา และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า ครั้งหนึ่งมีพ่อค้าต้อนฝูงกระบือไปขาย

เรื่องนายบังยาน (นิทานเรื่องที่ 11) กล่าวถึง คราวหนึ่งเมียแกบอกหัวว่าให้ไปพันไร่เพื่อปลูกข้าวสักแห่งหนึ่ง ไม่ต้องกว้างนักสักแมวดิ้นตายก็ได้ เมื่อเมียบอกเช่นนี้ นายบังยานก็อ้อมแมวไปด้วย

เรื่องนายโป้จอมโกหก (นิทานเรื่องที่ 12) กล่าวถึง เมื่อนายโป้ถูกไล่ออกจากบ้าน จึงไปหาเบ็ดคันยาว ๆ มาได้คันหนึ่ง ตกเบ็ดและได้ปลาตุกขนาดใหญ่ 3 ตัว แล้วจึงเดินทางผ่านท้องทุ่งต่อไป พอตีไปพบควายตัวหนึ่งนอนตายจมหนองน้ำอยู่ และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า ฝ่ายนายโป้เดินทางไปถึงยัง เอื้อไปพบรังแตนขนาดใหญ่รังหนึ่ง จึงเอาถุงหุ้มรังแตนไว้ทั้งหมด แล้วเดินถือถุงรังแตนเข้าไปในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง

เรื่องปลาเทวดา (นิทานเรื่องที่ 13) กล่าวถึง พ่อรุ่งเข้าขายหม่มไปกู้ไขที่ดักปลาไว้ ปรากฏว่ามีปลาไปเข้าไขคือ ปลาซ่อนตัวขนาดกลางตัวหนึ่ง นอกจากนั้นยังมีปลาซ่อนขนาดเล็กอีก 4-5 ตัว

เรื่องปลาสามชื่อ (นิทานเรื่องที่ 14) กล่าวถึง เมื่อตัดไม้ไฟพอแล้วก็พากันไปเก็บผักชนิดต่าง ๆ ในป่ามาเพื่อประกอบอาหาร ได้พอเพียงแล้วจึงพากันลงไปในลำห้วยหาปลา ปู กุ้ง อีกด้วย

เรื่องหัวเป็นเพี้ยเพราะเมียช่างพูด (นิทานเรื่องที่ 15) กล่าวถึง ฝ่ายเมียเจ้าของบ้านผู้มีไหวพริบและเข้าใจพูดร้ายให้กลายเป็นดี ก็ตอบลัดอำเภว่า สาเหตุที่ทะเลาะกันเนื่องจากหัวของตนต่อว่าเรื่องการต้อนรับลัดอำเภ เห็นว่าการต้อนรับไม่สมเกียรติ ทำไมฆ่าไก่เพียงตัวเดียวเท่านั้น ควรจะฆ่าไก่หลาย ๆ ตัว หรือฆ่าหมูต้อนรับจึงจะเหมาะสม

เรื่องฝีกองกอย (นิทานเรื่องที่ 16) กล่าวถึง ฝีกองกอยมีลักษณะคล้ายคนแต่เล็กกว่า ชอบหากินสัตว์ตามลำน้ำ เช่น ปลา กุ้ง หอย เป็นต้น และอีกตอนหนึ่งกล่าวถึง เป็นวันหนึ่งท้าวโหล่นนำคนเบ็ดไปเสียบดักปลาไว้ในลำธารแห่งหนึ่ง

เรื่องภูบ่อบิด (นิทานเรื่องที่ 18) กล่าวถึง มีชายคนหนึ่งไปเที่ยวป่าเพื่อล่าสัตว์และเก็บพืชผักผลไม้ต่าง ๆ

เรื่องม้าตัวผู้ออกลูก (นิทานเรื่องที่ 19) กล่าวถึง วันหนึ่งม้าเพศของเจ้าเมืองได้นี้ออกจากคอกมาผสมพันธุ์กับม้าตัวเมียของหมู่ก่าพรา ม้าตัวนั้นก็ท้องและคลอดลูกออกมาเป็นม้าเพศผู้พันธุ์ผสม เป็นม้าที่มีลักษณะดี สูงใหญ่ และสง่างามน่ารักมาก และอีกตอนหนึ่งกล่าวถึง ตุลาการจึงตอบเจ้าเมืองว่า "เมื่อวานนี้ข้าพเจ้าก็มาเหมือนกัน แต่พอมาถึงกลางทางได้เห็นฝูงปลาสร้อยกำลังขึ้นกินใบมะขามอ่อนอยู่ริมทาง ข้าพเจ้าเห็นว่า เป็นกลางร้ายเพราะไม่เคยเห็นมาก่อนเลย ข้าพเจ้าจึงรีบเดินทางกลับ"

เรื่องเมืองภู่ง (นิทานเรื่องที่ 21) กล่าวถึง ทางฝ่ายเจ้าเมืองภู่ง ครั้นได้ฤกษ์ก็ยกขบวนขันหมากออกจากเมืองของตน นอกจากเครื่องติดสีตีเป่า ชงทิว และ เครื่องขันหมากแล้วก็เตรียมหม้อข้าวหม้อแกง เครื่องใช้สอยมีถ้วย ชาม ครก สาก เป็นต้น ไปพร้อมกัน และจูงวัวตัวหนึ่งไปด้วย เพื่อจะได้นำไปเป็นอาหารสมทบเลี้ยงในงานแต่งงาน

เรื่องลูกสะใภ้เศรษฐี (นิทานเรื่องที่ 23) กล่าวถึง มีหญิงสาวคนเดียวที่ตอบแตกต่างจากผู้อื่น คือ นำปลานั้นมาประกอบอาหารครั้งเดียว โดยทำเป็นแกงหรือน้ำพริกหรือทำเป็นอาหารอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้

เรื่องว่าอะไรว่าตามกัน (นิทานเรื่องที่ 24) กล่าวถึง อยู่มาวันหนึ่งพี่เมีย คู่นี้ชวนกันไปวิดน้ำเพื่อจับปลาที่หนองน้ำขนาดใหญ่แห่งหนึ่ง โดยผลัดกันวิดผลัดกันพักผ่อน

เรื่องสามเกลอลักควาย (นิทานเรื่องที่ 25) กล่าวถึง ขณะที่ชายหนุ่มทั้งสาม เดินทางจะผ่านลานข้าวแห่งหนึ่งซึ่งเจ้าของผูกควายไว้ตัวหนึ่งด้วย นายกะดัดกับนายกะด้อมองเห็นควายจึงออกความคิดว่า หากจะลักควายตัวนี้ไปขายก็คงจะได้เงินใช้จ่ายอย่างง่ายดาย

เรื่องสองสหายไปหาตะกวด (นิทานเรื่องที่ 26) กล่าวถึง เข้าวันหนึ่งทั้งสองสหายมาพบกัน เมื่อคุยกันเรื่องราวต่าง ๆ แล้ว จึงพากันไปเที่ยวป่าเพื่อหาตะกวด และอีกตอนหนึ่งกล่าวถึง ไอ้ตาบอดได้รับการบอกเช่นนั้นจึงเอาแขนข้างหนึ่งยึดต้นไม้ไว้แน่น ส่วนอีกข้างหนึ่งยื่นออกไปอย่างรวดเร็ว มือคว้าคอสัตว์ตัวนั้นได้พอดีและอย่างแน่นเต็มที่ แต่สัตว์ตัวนั้นแทนที่จะเป็นตะกวดดังที่คิดไว้กลับเป็นงูเห่าตัวหนึ่ง งูเห่าเมื่อถูกเค้นคอก็ดิ้นและพ่นพิษออกมาใส่ใบหน้าของไอ้ตาบอดทันที

เรื่องสองสหายลักไก่ (นิทานเรื่องที่ 27) กล่าวถึง เมื่อตกลงกันแล้วทั้งสองคนจึงพากันเข้าไปในหมู่บ้าน พอเดินไปถึงบ้านหลังหนึ่งเป็นบ้านขนาดใหญ่พอสมควรและเป็นบ้านใต้ถุนสูง ที่ได้ดูเมื่อเช้าไก่ขนาดใหญ่ คณะนั้นคิดว่าคงมีไก่มาก

เรื่องสามสหายสามโรค (นิทานเรื่องที่ 28) กล่าวถึง ในที่สุดชายหนุ่มผู้เป็นกลาง คิดอุบายขึ้นมาได้จึงพูดขึ้นว่า "เมื่อวานนี้พ่อข้าซื้อวัวมาตัวหนึ่ง รูปร่างใหญ่โตสวยงามมาก และหน้าเป็นรอยด่างไปทั่ว" และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า ส่วนชายหนุ่มผู้เป็นหิดก็คิดอุบายขึ้นได้จึงพูดว่า "เมื่อวานนี้ข้าไปหาปลาไหลที่หนองน้ำแห่งหนึ่งที่กลางทุ่งนา พอวิดน้ำแห้งแล้ว ข้าเอามือพลูโยโคลนเพื่อหาปลาไหล ในหนองนั้นมีปลาไหลเยอะเหลือเกิน ปลาไหลที่ข้าเห็นต่างรัดและบิดกันอยู่ทั่วไป"

เรื่องสุนัขแสนรู้ (นิทานเรื่องที่ 30) กล่าวถึง อยู่มาวันหนึ่งพี่ชายมาหาน้องชายพร้อมสุนัขตัวหนึ่ง ที่มีรูปร่างสวยงามและฉลาด

เรื่องหนวกฟาง (นิทานเรื่องที่ 31) กล่าวถึง เนื่องจากครอบครัวนี้มีฐานะค่อนข้างยากจน สมบัตินอกจากบ้านเล็ก ๆ หลังหนึ่งและนาพอทำได้ข้าวเลี้ยงครอบครัวได้ในปีหนึ่งแล้ว ก็มีควายสำหรับทำนาอยู่ตัวเดียวเท่านั้น ควายตัวนั้นนับว่าเป็นสมบัติล้ำค่าของเขา

เรื่องหนองหล่ม (นิทานเรื่องที่ 32) กล่าวถึง เมื่อหลายร้อยปีมาแล้ว มีหมู่บ้านแห่งหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ซึ่งเป็นหนองหล่มในปัจจุบัน เป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก ชาวบ้านแห่งนี้มีความรักใคร่สามัคคีกลมเกลียวกันดี ใครมีธุระอะไรต่างก็ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และพากันประกอบอาชีพสุจริต มีการทำไร่ ทำนา และล่าสัตว์หรือจับปลาเป็นอาหาร และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า ในขณะที่แอกเดินทางมาตามแนวป่าแห่งหนึ่งซึ่งไม่ห่างจากหมู่บ้านเท่าใดนัก เผอิญแอกเลื้อยไปเห็นอีแก่งเผือก (พานด่อน) ขนาดใหญ่ตัวหนึ่ง

เรื่องหัวล้านชอบยอ (นิทานเรื่องที่ 34) กล่าวถึง ชายคนนี้เลี้ยงวัวควายไว้หลายตัว และแกมีวัวได้สำหรับเทียมเกวียนอยู่คู่หนึ่ง วัวคู่นี้รูปร่างดี

เรื่องไอ้เจ็ดโหล (นิทานเรื่องที่ 35) กล่าวถึง พ่อแม่และญาติพี่น้องจึงเอาข้าวสารมาแช่ใส่โหลเจ็ดโหล แล้วนำข้าวที่แช่มาหนึ่งในหวดขนาดใหญ่เจ็ดหวด พร้อมกับนำอาหารที่ปรุงด้วยเนื้อควายตัวนั้นมาให้กิน

นอกจากนี้ยังพบว่า นิทานพื้นบ้านยังกล่าวถึงผลของธรรมชาติด้านกายภาพ เช่น ไข้เป็นที่ยู่อาศัย ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องนางผมหอม (นิทานเรื่องที่ 9) กล่าวถึง พญาข้างใต้ให้นางผมหอมซึ่งไปบนหลังของตนเป็นเข้าไปบนภูหอ แล้วเกณฑ์บรรดาช่างบริวารนำหินมาสร้างปราสาทให้นางผมหอมอยู่อาศัยเป็นอย่างดี

เรื่องฝีกองกอย (นิทานเรื่องที่ 16) กล่าวถึง หลายปีล่วงไปแล้ว ท้าวโหล่นอยู่ในถ้ำกับฝีกองกอยจนกระทั่งมีลูกด้วยกันคนหนึ่ง เป็นชาย

เนื่องจากจังหวัดเลยในสมัยก่อนยังไม่มีสถานพยาบาล ดังนั้นในนิทานพื้นบ้านจึงไม่กล่าวถึงการรักษาโรคแต่อย่างใด มีแต่เพียงกล่าวถึงสรรพคุณของสมุนไพรที่มีกลิ่นหอมในป่าบ้างเล็กน้อย ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องชายตด (นิทานเรื่องที่ 3) กล่าวถึง พ่อพวกหญิงสาวกลับไปบ้านแล้ว ชายหนุ่มเดินเท้าไต่หริ่งไม่หยุด เมื่อสายขึ้นเกิดหิวขึ้นมาจึงเอี้ยวตัวใช้ฟันกัดเปลือกไม้ต้นที่ตนถนัดกัดติดไว้เคี้ยวกินเพื่อประทังความหิว เผอิญต้นไม้ที่หญิงสาวผูกชายหนุ่มติดไว้นั้นเป็นต้นไม้เปลือกมีกลิ่นหอม คงจะเป็นจำพวกไม้จันทน์ พ่อชายหนุ่มกินเปลือกไม้มาก ๆ เขาก็ผายลมออกมทางทวาร ปรากฏว่า กลิ่นลมที่ผายออกมานั้นหอมชื่นใจเป็นอย่างยิ่ง เมื่อชายหนุ่มผายลมและสุดลมเข้าไปที่ไร ถึงกับพูดออกมาว่า "พ่อแม่เอ๋ย หอมจริงหนอ"

3. โลกทรรศน์ที่มนุษย์มีต่อสิ่งที่เหนือธรรมชาติ

สิ่งที่เหนือธรรมชาติตามความเข้าใจของมนุษย์คือ สิ่งที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเร้นลับในธรรมชาติ ส่วนมากจะเป็นความเชื่อ ความคิด และการกระทำต่าง ๆ สิ่งที่เหนือธรรมชาติจะอยู่ในเทวมนต์คาถาและปาฏิหาริย์ เครื่องรางของขลังและของวิเศษ พรหมลิขิต เทพารักษ์และเทพเจ้า การทำความดีจะได้ผลดีตอบสนอง เชื่อเรื่องชาติปางก่อนและชาติหน้า และเชื่อเรื่องเวรกรรมคือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

3.1 นับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ชาวจังหวัดเลยเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะดลบันดาลทุกสิ่งทุกอย่างได้ สิ่งศักดิ์สิทธิ์จะเป็นที่พึ่งทางใจของคนที่มีความทุกข์ ดังนั้นถ้าต้องการสิ่งใดที่เกินอำนาจของมนุษย์ก็จะอธิษฐานขอจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องนางผมหอม (นิทานเรื่องที่ 9) กล่าวถึง พอนางผมหอมกับนางลุนอายุได้ประมาณ 14-15 ปี ซึ่งโตเป็นสาวแล้วต่างพากันรู้สึกกระสีกคิดถึงและอยากพบพ่อของตนซึ่งเข้าใจว่าอยู่ในป่าไม่ไกลจากหมู่บ้านเท่าใดนัก ในคืนหนึ่งก่อนนอนหลับ นางผมหอมไหว้วอนและตั้งอธิษฐานว่าหากตนเป็นลูกของพญาช้างจริง ก็ขอให้เกิดนิมิตฝันเห็นพญาช้าง ตลอดจนสถานที่อยู่ของพญาช้างด้วย ในคืนนั้นพอนางผมหอมหลับสนิทก็ได้เห็นพญาช้างตลอดจนสถานที่อยู่อาศัยตามที่ตนอธิษฐาน และมีบางตอนกล่าวว่า พญาช้างได้ฟังเช่นนั้นก็ใจอ่อนและมีความสงสัยว่านางทั้งสองจะเป็นลูกของตนจริงหรือไม่ จึงตั้งอธิษฐานว่า หากเด็กสาวทั้งสองเป็นลูกของตนจริงก็ขอให้เหยียบงาของตนและได้ขึ้นบนหลังได้ หากมิใช่ลูกของตนก็ขออย่าได้ปีนขึ้นได้เลย พอพญาช้างอธิษฐานเสร็จก็คุกเข่าหมอบลงให้นางทั้งสองปีนขึ้นบนหลังของตน นางผมหอมและนางลุนไหว้วอนพญาช้างแล้วก็ทำการปีนขึ้น

หลังพญาช้าง โดยขึ้นไต่ดวงและเหยียบงาขึ้นไป ปรากฏว่านางผมหอมป็นขึ้นเหยียบและไต่ขึ้นบนหลังพญาช้างได้อย่างง่ายดาย ส่วนนางลุนผู้น้องพยายามปีนเท่าไร ๆ ก็ลื่นตกมายังพื้นดินทุกครั้ง เนื่องจากนางลุนเป็นลูกของวัวป่า บางตอนยังได้กล่าวถึง ท้าววรจิตรเมื่อเขียนสารเสร็จ บรรจुสารใส่ผอบทองเรียบร้อยแล้วจึงบอกลาพ่อแม่ออกเดินป่าเพื่อจะตามหานางผมหอมต่อไป บอกลาพ่อแม่และเข้าทาสบริวารแล้ว ท้าววรจิตรจึงนำผอบทองซึ่งบรรจุสารรักลงมาลอยที่แม่น้ำเลย และอธิษฐานว่า หากเจ้าของผมและสารรักอยู่ ณ ที่ใด ขอให้ผอบทองลอยน้ำไปทางทิศนั้น และนอกจากนี้บางตอนยังได้กล่าวถึง นางผมหอมได้นั่งลงประนมมือกล่าวคำอธิษฐานตามที่พ่อสั่ง งามและกระดุกก็กลายเป็นเรือและพายทองคำ

เรื่องฝีกองกอย (นิทานเรื่องที่ 16) กล่าวถึง พอฝีกองกอยกลับไปสักครูใหญ่ เมื่อแน่ใจว่าปลอดภัยแล้ว ท้าวโหล่นรีบลุดจากที่ซ่อน มือคว้าธนูวิเศษนั้นมาพิจารณาและอธิษฐานขอสิ่งที่ตนปรารถนาแล้วตีธนูวิเศษนั้น ท้าวโหล่นขอสิ่งแรกคือ บ้านเรือน สิ่งที่สองขอแก้วแหวนเงินทอง สิ่งที่สามขอภรรยา หลังจากตีธนูสามครั้งแล้วสิ่งต่าง ๆ ที่ขอก็ปรากฏขึ้นทันที

3.2 ความเชื่อเรื่องภูตผีปิศาจ วิญญาณ

จากการศึกษานิทานพื้นบ้านพบว่า ชาวจังหวัดเลยมีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเร้นลับที่ไม่อาจพิสูจน์ได้ โดยเฉพาะมีความเชื่อเรื่องภูตผีปิศาจ วิญญาณต่าง ๆ ว่าสามารถทำให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ หรือทำให้เกิดสิ่งหนึ่งสิ่งใดได้เสมอ อาจจะทำให้โทษต่อคนที่กระทำชั่วและให้ประโยชน์กับคนที่กระทำความดี ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องนางผมหอม (นิทานเรื่องที่ 9) กล่าวถึง นางโพงเห็นท้าววรจิตรรูปร่างสวยงามก็มีความหลงใหลรักใคร่เป็นอย่างมาก อยากจะใคร่ได้เป็นผัว นางโพงจึงทำกลอุบายกลายร่างเป็นดอกบัวตูมอันสวยงาม ลอยล่องเทียบเรือดำมาตอนท้ายเรือ

เรื่องฝีกองกอย (นิทานเรื่องที่ 16) กล่าวถึง ฝีกองกอยเป็นผีป่าชนิดหนึ่งชอบอาศัยอยู่ตามป่าทึบ เป็นหุบเขาที่มีแม่น้ำลำธาร ชอบกินปลา บูด กุ้ง หอยเป็นอาหาร ฝีกองกอยมีลักษณะคล้ายคนทุกอย่าง แต่รูปร่างผอมเล็ก ใบหน้าลิบแหลม ผมยาวปรกไปถึงส่วนล่างของร่างกาย ขาทั้งสองข้างมีปลีง่องและสันเท้าหันมาข้างหน้า ฝ่าเท้ากลับไปด้านหลัง ขณะที่เคลื่อนไหวจะมีอิทธิฤทธิ์ทำให้ต้นไม้ใบไม้สั่นสะเทือน เสียงคล้ายลมพัด และมีบางตอนกล่าวว่า พอฝีกองกอยกลับไปสักครูใหญ่

เมื่อแน่ใจว่าปลอดภัยแล้ว ท้าวโหล่นก็รีบลุกจากที่ซ่อน มือคว้าฆ้องวิเศษนั้นมาพิจารณาและอธิษฐานขอสิ่งที่ตนปรารถนาแล้วตีฆ้องวิเศษนั้น ที่ท้าวโหล่นขอสิ่งแรกคือ บ้านเรือน สิ่งที่สองคือ ขอแก้วแหวนเงินทอง สิ่งที่สาม ขอภรรยา หลังจากตีฆ้องสามครั้งแล้วสิ่งต่าง ๆ ที่ขอก็ปรากฏขึ้นมาทันที ซึ่งเป็นที่พอใจและปลื้มปิติแก่เขาเป็นอย่างยิ่ง เขาจึงกลายเป็นเศรษฐีขึ้นมาในพริบตา

เรื่องผีพิฆัม (นิทานเรื่องที่ 17) กล่าวถึง ในป่าดงดิบมีผีป่าอยู่หลายจำพวก มีรูปร่างหน้าตาต่าง ๆ กัน มักจะทำอันตรายแก่มนุษย์และสัตว์ด้วย เช่น ผีโพงค่าง ซึ่งเกิดจากค่างที่แก่และมีฤทธิ์เดชมาก ชอบดูดกินเลือดเมื่อคนนอนหลับ ผีดินเดียว ผีกองกอย มีลักษณะคล้ายคนแต่เล็กกว่า และมีบางตอนกล่าวว่า ผีพิฆัมจึงบอกว่า การกลับไร่ของหลานไม่เป็นไรดอกปู่จะจัดการช่วยส่งให้หลานกลับเอง ไม่มีการลำบากแต่อย่างใด พอตีผีพิฆัมพุดแล้วจึงให้ชายหนุ่มทั้งสองหาบุญเงิน คำ แก้ว ไวน์น้ำ แล้วให้หลับตาและบอกว่าปู่จะพาหลานเหาะไปในอากาศ ผีพิฆัมกำชับว่า ขณะที่เหาะอยู่บนอากาศห้ามมิให้ลืมตาเป็นอันขาดจนกว่าเท้าจะจรดพื้นจึงจะลืมตาได้ ถ้าลืมตาระหว่างเหาะจะเกิดอันตราย ชายหนุ่มทั้งสองก็ปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด พอชายหนุ่มทั้งสองหลับตาก็รู้สึกว่าตัวลอยไปบนอากาศอย่างรวดเร็ว สักครู่ใหญ่ ๆ เท้าก็จรดพื้นดินจึงลืมตาขึ้นปรากฏว่าเป็นไร่ของตน ส่วนผีพิฆัมไม่ทราบว่าย้ายไปไหนมองไม่เห็นอีกเลย

เรื่องภูบ่อบิด (นิทานเรื่องที่ 18) กล่าวถึง มีชายคนหนึ่งไปเที่ยวป่าเพื่อล่าสัตว์และเก็บพืชผักและผลไม้ต่าง ๆ เผื่อได้หลงทางเข้าไปในถ้ำจนถึงโพรงลึกสุด ได้พบเห็นมหาสมบัติมากมาย ชายคนนั้นรู้สึกตื่นเต้นดีใจเป็นอย่างยิ่งจึงรีบตรงเข้าไปจะเอาสมบัติที่ตนพบนั้นทันที แต่พอจะเข้าไปเอาสมบัติเท่านั้นก็ปรากฏร่างปีศาจอันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเฝ้ารักษาสมบัติมาทั้งทางไว้และคำรามด้วยความโกรธแค้น

เรื่องไอ้เจ็ดโหล (นิทานเรื่องที่ 35) เมื่อสี่สหายรอดพ้นจากปลาชุกแล้ว ก็ออกเดินทางเพื่อสำรวจเสาะหาสมบัติที่บนเกาะอย่างไม่รอช้า หนทางที่สี่สหายผ่านไปนั้นเต็มไปด้วยภัยอันตรายทั้งปวง มีทั้งคนป่า ยักษ์ และภูตผีปิศาจคอยสกัดกั้น ทั้งสี่สหายต้องต่อสู้กับพวกเหล่านั้นด้วยความยากลำบากยิ่ง จนมิชัชชนะและเดินทางบรรลุถึงภูเขาสูงหนึ่ง ที่ภูเขาสูงนี้มีถ้ำกว้างใหญ่อยู่แห่งหนึ่ง ภายในถ้ำเต็มไปด้วยมหาสมบัติอันมีค่ามากมาย มีแก้ว แหวน เงิน ทอง เป็นต้น ทั้งสี่สหายตื่นเต้นและดีใจในการที่ได้พบมหาสมบัติดังกล่าวเป็นอันมาก จึงได้พากันเก็บรวบรวมเอามหาสมบัติที่ได้พบเห็นให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ แล้วพากันขนมาอย่างฝั่งทะเล

3.3 โลกทรรศน์เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องเวทมนตร์คาถา อิทธิฤทธิ์และปาฏิหาริย์

เนื่องจากเวทมนตร์คาถา อิทธิฤทธิ์และปาฏิหาริย์ เป็นเรื่องที่เร้าลับไม่สามารถพิสูจน์ได้ ชาวจังหวัดเลยในสมัยนั้นจะมีความเชื่อว่า ภูตผีปีศาจจะมีเวทมนตร์เหนือมนุษย์ สามารถบันดาลให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ได้ และกลายร่างเป็นสิ่งใดก็ได้ตามต้องการ และกษัตริย์ในสมัยก่อนหรือบุคคลก็จะเรียนเรื่องเวทมนตร์คาถา สามารถปราบภูตผีปีศาจร้ายได้ ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องนางผมหอม (นิทานเรื่องที่ 9) กล่าวถึง นางผมหอมทนการรบเร้าของลูกไม่ไหวจึงเอื้อมมือไปเด็ดดอกบัวผีสิง ทันใดนั้นนางโพงก็กระชากนางผมหอมจนร่างของนางผมหอมพลัดตกลงไปในน้ำ แล้วนางโพงก็กลายร่างเป็นนางผมหอมแทนทันทีและร้ายมนต์ให้ท้าววรจิตรหลงเคลิบเคลิ้ม แม้นางผมหอมจะว่ายน้ำตามเรียกให้ช่วยและลูกชายจะร้องไห้บอกพ่อว่า แม่ตกน้ำ ท้าววรจิตรก็มิได้ยินเสียงเลย

เรื่องผีกองกอย (นิทานเรื่องที่ 16) กล่าวถึง ในที่สุดก็ถูกคิดถึงลูกของตนกับผีกองกอยขึ้นมาได้ว่า ลูกของตนอาจเปิดปากถ้าได้เนื่องจากเป็นลูกผีกองกอยคงจะมีพลังกำลังหรืออิทธิฤทธิ์มากเหมือนแม่ จึงให้ลูกลองผลักร้องไห้ปิดปากถ้าลองดู นับเป็นที่อัศจรรย์ใจยิ่งที่ก้อนหินนั้นได้เคลื่อนออกทันที

เรื่องภูบ่อบิด (นิทานเรื่องที่ 18) กล่าวถึง นอกจากมาราวาสแล้ว ยังมีสามเณรรูปหนึ่งปะปนเข้าไปเอาสมบัติด้วย สามเณรรูปนั้นเป็นผู้ที่มีคาถาอาคมดี

เรื่องเมืองภูท่ง (นิทานเรื่องที่ 21) กล่าวถึง ปัจจุบันชาวบ้านในเขตใกล้เคียงภูท่ง ภูครั้ง ยังเชื่อว่าวิญญาณเจ้าเมืองภูท่งและเจ้าเมืองภูครั้งยังมีอยู่ มีความเชื่อว่าถ้าใครไปหาหินที่ภูท่งจะพุดถึงภูครั้งไม่ได้ และทำนองเดียวกันถ้าหากใครไปหาหินที่เมืองภูครั้งจะพุดถึงภูท่งไม่ได้ ถ้าพุดจะเกิดอาเพศต่าง ๆ เช่น ผนตก ฟ้าคะนอง ฟ้าผ่า เกิดพายุพัดจัด ไม้หักกระเนระนาด

เรื่องรักแท้ (นิทานเรื่องที่ 22) กล่าวถึง ในวันรุ่งขึ้นชายหนุ่มคนแรกพอเก็บกระดูกด้วยผ้าห่อเรียบร้อยแล้ว จึงนำกระดูกนั้นไปหาฤาษี ๗ ถ้ำแห่งหนึ่งไม่ไกลนักแล้วอ่อนวอนขอให้พระฤาษีช่วยชุบชีวิตคนรักให้กลับฟื้นคืนมา พระฤาษีนิทสงสารจึงชุบชีวิตกระดูกนั้นให้กลับมีชีวิตขึ้นมา แต่แทนที่จะมีร่างกายของหญิงสาวคนเดียว กลับมีชายหนุ่มอีกคนหนึ่งซึ่งเป็นคู่รักคนใหม่มีชีวิตขึ้นมาด้วย

เรื่องสี่สหาย (นิทานเรื่องที่ 29) กล่าวถึง มีชายหนุ่มสี่คนเป็นเพื่อนรักกันมานาน ไปไหนชอบไปด้วยกันเสมอ มีความรักใคร่กลมเกลียวกันดี ทั้งสี่คนนี้ต่างไปเรียนวิชามาจากอาจารย์สำเร็จมาด้วยดีคนละอย่าง วิชาที่ชายหนุ่มเรียนนามีดังนี้คือ คนที่หนึ่งเรียนจบวิชาโหราศาสตร์ สามารถจับยามและทายโชคชะตาราศีตลอดจนเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ล่วงหน้า คนที่สองเป็นคนแม่นธนู สามารถยิงธนูได้อย่างแม่นยำ คนที่สามเรียนจบวิชาประดาน้ำ สามารถดำน้ำลงไปในห้องน้ำลึก ๆ ได้นาน ๆ ทั้งอาจมองเห็นสิ่งที่อยู่ในน้ำได้ชัดเจน และสามารถแบกขนสิ่งหนัก ๆ ซึ่งอยู่ในน้ำขึ้นมาได้คล้ายกับอยู่บนบก คนที่สี่เรียนจบวิชาคาถาอาคม สามารถเป่าเสกมนต์รักษาคนเจ็บปวดตามร่างกายและบาดแผลให้หายได้ ตลอดจนเสกมนต์ให้คนที่ตายแล้วให้ฟื้นคืนมีชีวิตขึ้นมาได้ และมีอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า ชายหนุ่มคนที่สี่ไม่รอช้า รีบเข้าไปใกล้ ๆ ศพทันทีแล้วลงมือเสกเป่ามนต์วิเศษหลาย ๆ ครั้งที่สรรพางค์ร่างกายของหญิงสาว ร่างกายของหญิงสาวค่อย ๆ อ่อนขึ้นทีละน้อยและค่อยหายใจฟื้นขึ้นมา นอนนิ่งอยู่สักพักใหญ่ ในที่สุดหญิงสาวก็ลืมตาแล้วลุกขึ้นนั่งและพูดจาได้ตามปกติ

เรื่องหนองหล่ม (นิทานเรื่องที่ 32) กล่าวถึง ครั้นถึงเวลาพลบค่ำหลังจากที่ชาวบ้านรับประทานอาหารเย็นเสร็จเรียบร้อยแล้วก็เกิดวิปริตขึ้นมา คือ เกิดพายุใหญ่พัดบั่นพ่วนอย่างแรง พัดเอาบ้านเรือนและต้นไม้หักกระเนระนาดทั่วไป ทั้งฟ้าคะนองเปรี้ยงปร้าง ฝนก็ตกลงมาอย่างไม่หยุดยั้งจนน้ำท่วมทั่วไปอย่างรวดเร็ว ต่อจากนั้นแผ่นดินในหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ก็เกิดทรุดทำให้บ้านเรือนจมลงไปได้พื้นดินหมด ทั้งหมู่บ้านเดิมตรงนั้นจึงกลายเป็นหนองน้ำอันกว้างใหญ่ ชาวบ้านได้พยายามดิ้นรนที่จะว่ายน้ำหนีเอาชีวิตรอด แต่ไม่สามารถหนีไปได้เลยคงถูกธรณีสู่จมลงไปในพื้นดินถึงแต่ความตายกันหมดทั้งหมู่บ้าน รวมทั้งบ้านของหญิงหม้าย

3.4 โลกทรรศน์ เรื่องของวิเศษและ เครื่องรางของขลัง

ในสมัยก่อนที่วิทยาศาสตร์ยังไม่ก้าวหน้า ชาวจังหวัดเลยจะเชื่อ เรื่องของวิเศษมาก เชื่อกันว่าหากประพฤติปฏิบัติดีก็จะได้รับผลดีตอบแทน หรืออาจจะได้สิ่งของมีค่าที่สามารถนำมาขายเป็นเงิน เพื่อช่วยให้ชีวิตมีความสุขได้ สร้างฐานะให้ครอบครัวได้ ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องฝีกองกอย (นิทานเรื่องที่ 16) กล่าวถึง ฝีกองกอยคิดว่าท้าวโหล่นตายแน่แล้ว ร่างกายจึงมีกลิ่นเหม็น หลังจากร้องไห้คร่ำครวญอยู่เป็นเวลานาน พอสร้างโศกด้วยความอาลัยรักท้าวโหล่น นางจึงเอาหม่องวิเศษมาวางไว้ให้ท้าวโหล่นไบหนึ่งและบอกถึงความวิเศษของหม่องนั้นว่า ผู้เป็นเจ้าของสามารถตีเพื่ออธิษฐานขอเอาอะไรได้ถึงสามครั้ง

เรื่องเมืองบัจจนคร (นิทานเรื่องที่ 20) กล่าวถึง ในระหว่างที่จะเดินทางมาเมืองบัจจนครนั้น เจ้าชายได้พบกับนางยักษ์ฉนิตหนึ่ง ท้าวจัตชนามสามารถปราบนางยักษ์ฉนิตได้และได้ไม้เท้าวิเศษหรือไม้เท้ากายสิทธิ์จากนางยักษ์ฉนิตด้วย ไม้เท้าวิเศษเรียกว่า "ไม้ต้นชี้ตายปลายชี้เป็น" คือ ถ้าหากเอาทางโคนชี้ไปที่ใครเข้า ผู้ถูกชี้จะถึงแก่ความตาย และถ้าหากเอาทางปลายชี้ไปที่ผู้ตายไปก็จะกลับฟื้นคืนชีวิตขึ้นมาอีก และนอกจากนี้บางตอนกล่าวว่า ท้าวจัตชนามได้เอาโคนไม้เท้าวิเศษชี้ไปที่พญารุ้ง และก่อนที่พญารุ้งจะตายก็ได้มอบสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้เจ้าชายสองอย่างคือ แก้วตาข่าย พญารุ้งขอให้ท้าวจัตชนามเอาติดไว้ที่หูข้างซ้ายจะกลายเป็นหูทิพย์ สามารถฟังเสียงหรือเรื่องราวต่าง ๆ ได้ไกล ๆ และของวิเศษที่จะมอบให้อีกอย่างคือ นิ้วก้อยข้างซ้ายขอให้เอาชี้ฝั่งห่อหุ้มเก็บไว้กับตัวจะช่วยป้องกันอันตรายจากทั้งปวงได้

3.5 นับทือเทพเจ้าและเทพารักษ์

ชาวจังหวัดเลยเชื่อว่าในป่าทึบหรือตามต้นไม้ใหญ่จะมีเทพเจ้าหรือเทพารักษ์สถิตอยู่ คอยช่วยเหลือคนที่ระพุดิตีและชื่อเสียงสุจริตให้ปลอดภัยจากอันตรายต่าง ๆ นอกจากนี้ช่วยให้คนที่ระพุดิตีและชื่อเสียงสุจริตได้มีความสุข โดยมอบแก้วแหวนเงินทองให้ ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องจัญไรไฟไหม้ (นิทานเรื่องที่ 5) กล่าวถึง นายจันและนายจันทา ตกเตียงไม่เป็นที่ตกลงกันได้ ฝ่ายนายจันทาจึงพูดพลกเพลงใช้กลวิธีว่า ถ้าเช่นนั้นเราลองไปถามเทพารักษ์ซึ่งอยู่ในโพรงไม้นั้นก่อนเถอะว่าเทพารักษ์จะว่าอย่างไร

เรื่องนายคดกับนายชื้อ (นิทานเรื่องที่ 10) กล่าวถึง ฝ่ายนายชื้อเมื่อถูกนายคดเจาะดวงตาแล้วรู้สึกเจ็บปวดมาก ก็นั่งร้องไห้อยู่ในป่าคนเดียวเป็นเวลาหลายชั่วโมง ต่อมาเทพารักษ์และเทพเจ้าในป่านั้นจำแลงร่างเป็นเสือโคร่งขนาดใหญ่มาก หันกลับมาข้างหน้านายชื้อและเอาหางแห่เข้าไปในรูจมูกนายชื้อ นายชื้อคลำดูก็รู้ว่าเป็นเสือ ตกใจกลัวมาก แต่พอดังสติได้

ก็รู้ว่าคงจะเป็นเทพารักษ์ในป่ามาโปรด เทพารักษ์สองใจนายชื้ออยู่นานก็รู้แน่แก้ไขว่านายชื้อเป็นคนซื่อสัตย์สุจริตจริง จึงไปเก็บเอาแท่งเงินและแท่งทองคำมากองไว้ต่อหน้านายชื้ออย่างมากมาย แล้วเอาดวงตาที่ถูกเจาะซึ่งวางไว้ที่รากไทรมาใส่เข้าตาให้นายชื้อ เยียวยาจนหายปกติแล้ว เทพารักษ์ก็หายไป

3.6 โลกทรรศน์ที่มีต่อการทำคุณงามความดี เอื้อเพื่อพ่อแม่

ชาวจังหวัดเลยเชื่อกันว่าคนที่ประพฤติดี มีจิตใจเอื้อเพื่อพ่อแม่แก่ผู้อื่น ผลบุญก็จะตอบสนองให้มีความสุขเช่นกัน ดังนั้นจากนิทานจะพบว่าคนจังหวัดเลยจะมีใจกว้าง เอื้อเพื่อพ่อแม่ต่อผู้อื่นและเมตตาสัตว์ ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องชาวไร่กับลิง (นิทานเรื่องที่ 6) กล่าวถึง ชายคนหนึ่งเป็นคนใจบุญเมตตาต่อสัตว์ บางครั้งจะมีสัตว์ป่า เช่น ลิง ค่าง มากินพืชผลของแกแกก็ไม่ว่าอะไร กลางวันวันหนึ่ง ลิงฝูงใหญ่เข้ามาในไร่และกินพืชผักแดงโมของแก ในวันนั้นแกรู้สึกอ่อนเพลียจึงขึ้นไปนอนพักอยู่บนกระท่อมและม่อหลับไป เมื่อกินอะไรอิ่มแล้วลิงเหล่านั้นยังคงหยอกเข้ากันสนุกอยู่กลางไร่ ส่วนลิงที่สูงอายุซึ่งเป็นหัวหน้าฝูงได้ขึ้นไปยังกระท่อม เห็นชายคนนั้นนอนหลับอยู่ บรรดาลิงชั้นหัวหน้าจึงปรึกษากันว่าชายคนนี้เป็นคนใจบุญ ได้ช่วยเหลือพวกตนมิให้อดอยากมาเป็นเวลาหลายปี ทำอย่างไรจึงจะหาทางตอบแทนบุญคุณของแกได้บ้าง เนื่องจากในป่าดงดิบที่ฝูงลิงนั้นอาศัยอยู่มีสระน้ำซึ่งเกิดจากแอ่งหินขนาดใหญ่หลายแห่ง และที่สระน้ำเหล่านั้นบางแห่งมีหน่อเงินและหน่อคำ (ทองคำ) งอกขึ้นเป็นจำนวนมาก ที่ประชุมของลิงจึงตกลงกันว่าควรจะนำชายคนนี้ไปยังป่าที่มีหน่อเงินหน่อคำขึ้นอยู่แล้วให้แกเลือกเก็บเอาหน่อเงินหน่อคำเหล่านั้นตามชอบใจ

เรื่องผีพิฆาต (นิทานเรื่องที่ 17) กล่าวถึง ชายหนุ่มทั้งสองได้นอนพักอยู่กับผีพิฆาตเป็นเวลาหนึ่งคืน ก่อนจะเดินทางกลับผีพิฆาตจึงพาชายหนุ่มทั้งสองไปคู่อเงิน บ่อทอง และบ่อแก้ว ซึ่งอยู่ไม่ห่างจากกระท่อมของแกเท่าใดนัก ชายหนุ่มทั้งสองรู้สึกตื่นเต้นเป็นอย่างยิ่งที่ได้เห็นสิ่งอันมีค่าเหล่านั้น ผีพิฆาตจึงให้สองคนพี่น้องเลือกเอาหน่อเงิน หน่อทอง และหน่อแก้วต่าง ๆ ตามความพอใจและจะเอาอย่างน้อยเท่าใดก็ได้ ชายหนุ่มทั้งสองพยายามเก็บของมีค่าเป็นที่พอใจและทำการบรรจุสิ่งมีค่าเหล่านั้นลงในถุง แล้วแต่งไม้คานหาบเรียบร้อย พร้อมกับกล่าวขอบคุณแล้วก็บอกลาผีพิฆาตทั้งสองตน

เรื่องว่าอะไรว่าตามกัน (นิทานเรื่องที่ 24) กล่าวถึง ต่อมาอีกสักครู่ใหญ่ ๆ มีหัวเงือกเป็นหงอนสีแดงโผล่ขึ้นมากลางหนอง หัวจึงชี้ให้เมียดูและว่า "นั่นทองคำเหลืองอร่าม" เมียก็ตอบรับว่า "เออ จริง ๆ ทองคำเหลืองอร่าม งามเหลือเกิน" ทันใดนั้นเองน้ำก็แห้งลง ราวกับเปิดร่อนน้ำให้ไหลออก เมื่อน้ำแห้งขอตอบปรากฏว่า มีก้อนทองคำขนาดใหญ่วางอยู่กลางหนอง สองหัวเมียจึงหาเชือกมาผูกก้อนทองคำและนำไปคานมาสอดหามมายังบ้านของตน ภายหลังจากนั้นได้นำทองคำไปจำหน่ายได้เงินจำนวนมาก จนกลายเป็นผู้มั่งคั่งกว่าทุกคนในละแวกหมู่บ้านตำบลนั้น

3.7 มีความเชื่อว่าผู้ที่มีความสุขหรือมีความทุกข์ เป็นคนจนหรือร่ำรวย เป็นผลมาจากชาติก่อน ถ้าใครมีความสุขเชื่อกันว่าชาติก่อนได้ทำบุญมาก ถ้าใครที่มีความทุกข์ มีความยากจน จะเชื่อกันว่าชาติที่แล้วไม่ได้ทำบุญหรือทำบุญน้อย คนชาวจังหวัดเลยจึงนิยมทำบุญทำทานด้วยสิ่งของมีค่าต่าง ๆ เพราะหวังจะสบายหรือมีความสุขในชาติหน้า ดังปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่องนางผมหอม (นิทานเรื่องที่ 9) กล่าวถึง ท้าววรจักรได้ยืมนางผมหอม พูดยังเรื่องราวแต่ทว่านางได้รับความยากลำบากต่าง ๆ ก็อดสงสารนางผมหอมไม่ได้ ยอมรับผิดทุกอย่างและกล่าวว่า พระองค์ไม่ได้ตั้งใจให้นางตกระกำลำบาก แต่คงเป็นด้วยเวรกรรมแต่ชาติปางก่อน จึงดลบันดาลให้มีเหตุการณ์เกิดขึ้น

เรื่องภูบ่อบิด (นิทานเรื่องที่ 18) กล่าวถึง มีประชาชนผู้อยู่ห่างไกลมีจิตใจเลื่อมใสศรัทธา จึงนำเอาสมบัติอันมีค่าที่ตนมีอยู่ไปใส่ในอุโมงค์ใต้ฐานพระธาตุพนม เพื่อจะได้บุญกุศลผลบุญดลบันดาลให้มีความสุขและทำให้ได้ขึ้นสวรรค์ เสวยสุขในชาติหน้า